

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Ἐφίπος ἰπέφς ἐπὶ ἀλόχου.

Μηνιαία Ἐπιθεώρηση • Δεκέμβριος 2001 • τεύχος 95 • € 2,93 • δρχ. 1000

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ
Μηνιαία Έπιθεώρηση
Δεκέμβριος 2001
τεύχος 95 • 2,93 ευρώ/δρχ. 1000

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Έλλάδα

Έτήσια (12 τεύχη): 29,35 ευρώ/10.000 δρχ.
Έξαμηνιαία (6 τεύχη): 14,67 ευρώ/5.000 δρχ.
Φοιτητική (12 τεύχη): 22,01 ευρώ/7.500 δρχ.
Όργανισμοί, τράπεζες κλπ.: 44,02/ευρώ15.000 δρχ.

Ευρώπη

Έτήσια (12 τεύχη): 35,22 ευρώ/12.000 δρχ.

Άλλες χώρες

Έτήσια (12 τεύχη): 44,02 ευρώ/15.000 δρχ.

Τραπεζικός Λογαριασμός:

Άγγελος Έλεφάντης
Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος
υποκ. 132 αριθ. λογαριασμού
401740-48 (παρακαλούμε να
αναγράφεται το όνομα του
καταθέτη)

ή
μέ ταχυδρομική έπιταγή
στή διεύθυνση του περιοδικού

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ

Άγγελος Έλεφάντης
Ζωναρά 10, Αθήνα 11472
τηλ. 6470079 & fax: 6470696
e-mail: poliths@otenet.gr
Έκτύπωση: Αφοί Χρυσσοχού
Στυμφαλίας 8,
Περιστέρι, τηλ. 5719937

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΔΙΑ ΓΥΜΝΟΥ ΟΦΘΑΛΜΟΥ

Νίκος Θεοτοκάς, Ευρώ, τό κοινό μας γλωσσάρι.....5

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΟΝ ΜΠΟΣΤ

Μένης Μποσταντζόγλου, Μέ άφορμή τόν
«Δόν Κιχώτη»8
Χαρά Μπακονικόλα-Γεωργοπούλου12
Πάρις Τακόπουλος, Μπόστ ή μιά τέταρτη
σταυροφορία για το θέατρο του Παραλογικού19
Λήδα Προτοψάλτη, Ένας ήθοποιός πλησιάζει
τόν Μπόστ27
Θανάσης Παπαγεωργίου, Μιά άπολογία29

Νίκος Θεοτοκάς, Τό νεοφιλελεύθερο πρόταγμα
της Μπολόνια33
Δημήτρης Κυρτάτας, Τό πύρ της Κολάσεως40

ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΝΩΡΙΖΩ

Κώστας Βούλγαρης, γράφει για τόν Σωτήρη
Δημητρίου (Έβραδυπορία του καλού)
Βασίλη Ρούβαλη (Νηστικός νους) και
για τό ποιητικό Έργαστήριο
Τάκης Σινόπουλος44
Άντώνης Άρμένης, Τό περιοδικό Historein49
Άπό τίς τελευταίες εκδόσεις.....50

Πίνακας έξωφύλλου: Πίνακας του Μπόστ, «Έφιππος
ίπέφς επί άλόγου»

ΕΥΡΩ-EURO

Τό κοινό μας γλωσσάρι

Ἄπό καιρό (καί μέ ἀνυπολόγιστο ἀκόμα κοινωνικό κόστος) ἔχουν φτιαχτεῖ οἱ προϋποθέσεις ὥστε τό εὐρώ νά γίνει τό κοινό γλωσσάρι τῶν οἰκονομικῶν συναλλαγῶν σέ ὀλόκληρη σχεδόν τήν Εὐρωπαϊκή Ἐνωση. Πολύ γρήγορα θά οἰκειωθοῦμε μέ τήν προπαίδεια τῶν μετατροπῶν καί τότε, χειραφετημένο ἀπό τίς ἐθνικές διαλέκτους τοῦ χρήματος, τό νέο νόμισμα θά βασιλεύσει στήν καθημερινότητα τῶν συναλλαγῶν. Μπροστά στίς ἀνάγκες τοῦ καθημερινοῦ βίου οἱ διάλεκτοι καί οἱ γλῶσσες τοῦ χρήματος μαθαίνονται στήν πράξη, εὐκόλα καί γρήγορα. Γιά νά θυμηθοῦμε τόν Φερνάν Μπρωντέλ, τό νόμισμα καί ἡ πίστις «εἶναι ἓνα καί τό αὐτό γλωσσάρι [...] πού κάθε ἄτομο ὑποχρεώνεται νά μάθει. Μπορεῖ νά μήν ξέρεي νά διαβάζει ἤ νά γράφει [...]. Νά μήν ξέρει ὅμως νά λογαριάζει, θά σήμαινε ὅτι καταδικάζεται νά μήν ἐπιβιώσει. Ἡ καθημερινή ζωή βρῖσκεται στό ὑποχρεωτικό σχολεῖο τοῦ ἀριθμοῦ».

Δυσκολότερα ἀναγνώσιμο εἶναι τό ἰδεολογικό φορτίο πού φέρνει μαζί του τό νέο μας νόμισμα. Ὅπως προφητεύουν κάποιοι σχολιαστές, ἐπειδή ὑπάρχει καί μόνο, θά φέρει «τή διαφάνεια στίς τιμές ἀγαθῶν καί ὑπηρεσιῶν σέ ὅλη τή ζώνη τοῦ εὐρώ». Θά ὑποδείξει σέ «ἐπιχειρήσεις καί ἐπαγγελματίες νά γίνουν ἀνταγωνιστικότεροι, δηλαδή παραγωγικότεροι» καί θά ἀναγκάσει τό κράτος «νά μειώσει τίς ἐπιβαρύνσεις πού ἐπιβάλλει στήν παραγωγική διαδικασία, μεταρρυθμίζοντας καί ἀπλουστεύοντας τό φορολογικό σύστημα, νά βελτιώσει καί τίς δικές του ὑπηρεσίες, νά συμπίσει παρασιτικά κέρδη καί εἰσοδήματα». Στόν λόγο τῶν προφητῶν, τό νέο εὐρωπαϊκό νόμισμα μετουσιώνεται σέ κοινωνικό ὑποκείμενο ἱκανό νά «σπρώχνει», νά «ὑποδεικνύει», νά «διαφωτίζει»... Ἡ ἰδεοληψία πού δίνει στό χρήμα δική του πνοή καί βούληση δέν εἶναι, φυσικά, διόλου καινούρια. Ὁ γέρο-Μάρξ μᾶς προίκισε μέ θαυμαστές σελίδες κριτικῆς ἀπέναντι σ' αὐτήν τήν ἀντίληψη.

Τό εὐρώ δέν εἶναι μιά ἐξέλιξη καλή, μόνο καί μόνο ἐπειδή ὑπάρχει. Ἡ προοπτική τῆς ἀπόλυτης κυριαρχίας τοῦ νεοφιλελευθερισμοῦ καί τοῦ μπλερισμοῦ θά μπορούσε νά τό ἐγγράψει στούς χειρότερους ἐφιάλτες μας. Ὡστόσο, τό εὐρώ εἶναι ἓνα στοίχημα καί μιά πραγματικότητα πού, ὅσο καί νά τήν ξορκίζουμε, δέν γίνεται νά ἐξαφανιστεῖ. Ἄς κρατήσουμε, λοιπόν, τή βεβαιότητα πού συνόδευσε ἀπό τήν ἀρχή τήν εὐρωπαϊκή ἐπιλογή τῆς Ἀνανεωτικῆς Ἀριστερᾶς. Ὅτι, καί ὑπό τούς δυσμενέστερους συσχετισμούς, ἡ δράση τῶν λαῶν ἀπ' τήν Ἰβηρική ὡς τά Οὐράλια, μπορεῖ νά δώσει στήν πραγματικότητα νέες μορφές καί νέα περιεχόμενα.

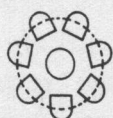
Τό εὐρώ φέρνει ἐπιτακτικά στό προσκήνιο τή συζήτηση γιά τό μέλλον τῆς Εὐρώπης, γιά τήν εὐρωπαϊκή διάσταση τοῦ συνδικαλισμοῦ, τῶν ἀντιστάσεων, τῶν θεσμικῶν προτάσεων καί τῶν πρωτοβουλιῶν τῶν εὐρωπαίων δημοκρατῶν καί ἀριστερῶν πολιτῶν. Τά προβλήματα πού ἤδη σφωρεύει ἀλλά καί τά νέα πεδία παρέμβασης πού χαράσσει ἀναζωογονοῦν τίς μέριμνες γιά

Διά γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ

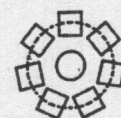

τόν συντονισμό τῶν εὐρωπαϊκῶν κομμάτων τοῦ ριζοσπαστικοῦ καί οἰκολογικοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ, γιά τήν προοπτική τοῦ εὐρωπαϊκοῦ δημοκρατικοῦ σοσιαλισμοῦ. Τή μία ὄψη τῶν κερμάτων τοῦ εὐρώ, ἔστω καί συμβολικά, τήν κοσμοῦν παραστάσεις ἐθνικές τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν. Ἔστω καί ἀχνά, στήν ἄλλη ὄψη, τήν κοινή, ἃς χαράξουμε σημάδια ἀπό τή δυναμική τῆς Γένοβα, τή φρεσκάδα τῶν κοινωνικῶν κινήματων καί τήν ἐπιχειρούμενη ἀνασυγκρότηση τῶν δυνάμεων τοῦ σοσιαλισμοῦ στήν Εὐρώπη.

Νίκος Θεοδοχάς

INSTITUTE OF GROUP ANALYSIS (ATHENS)

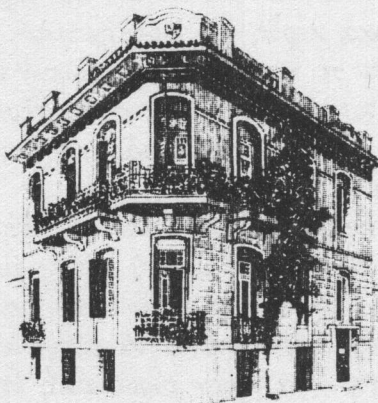
GROUP-ANALYTIC SOCIETY (LONDON)

30TH WINTER WORKSHOP

Myth and Reason in Psychotherapy

The inadequacy of Reason to conceive the range and complexity of Reality and of human relationships, reveals the necessity of Myth

Athens, January 17th - 20th, 2002

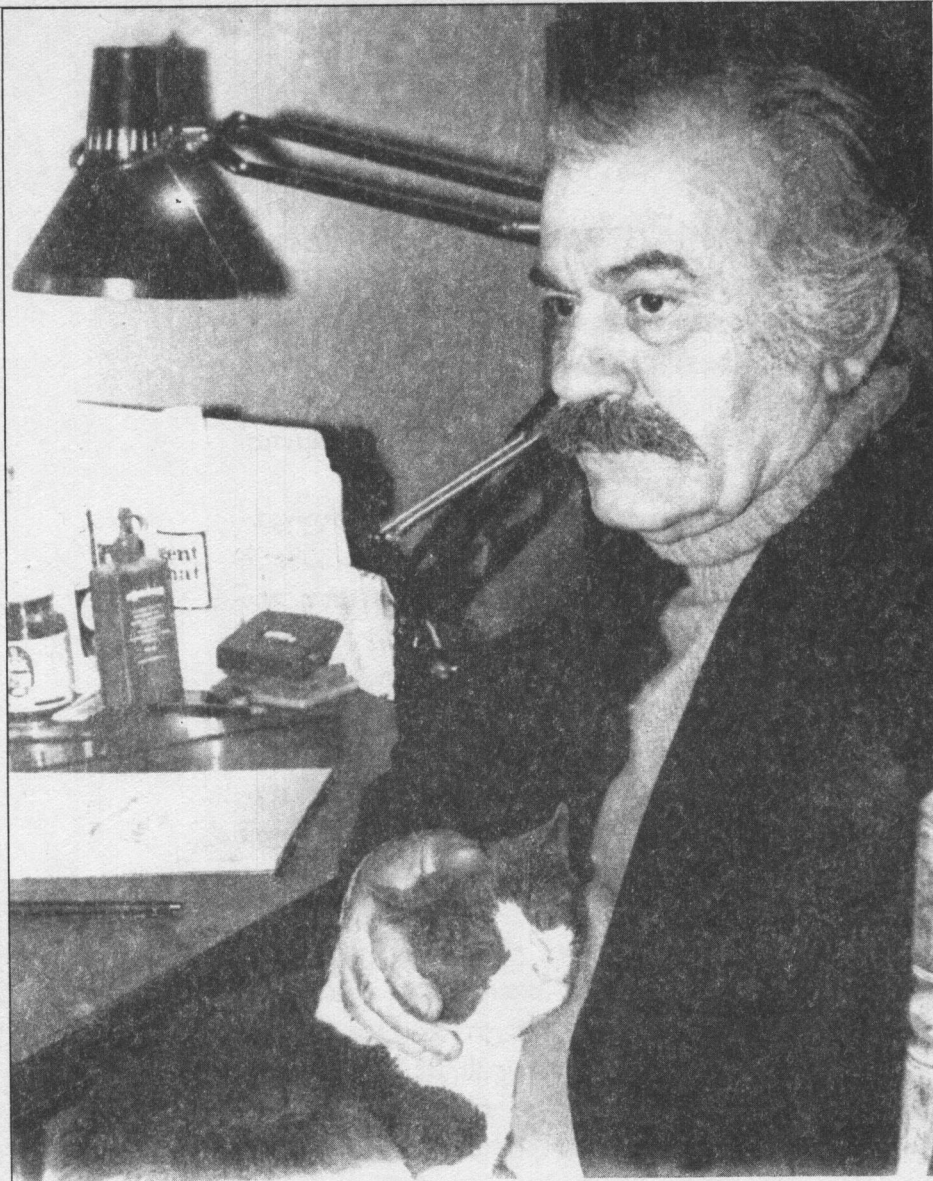
Information:

Institute of Group Analysis (Athens)

Haralambi 1 & Mavromihali, 114 72 ATHENS-GREECE
Tel.: 30 (1) 6435980 - 30 (1) 6447533 Fax: 30 (1) 6445140
e-mail: igaa-opc@otenet.gr - www.opc.gr

Group-Analytic Society (London)

258 Belsize Road, LONDON NW6 4BT, U.K.
Tel.: 44(0)2073161824 Fax: 44(0)2073161880
e-mail: groupanalytic.society@virgin.net
www: groupanalyticsociety.org

Γιατί ένα αφιέρωμα στο Μπόστ; Άφορμή ήταν η παράσταση του θεάτρου «Στοά», με αποσπάσματα από έργα του κυρίου Μέντη και γενικό τίτλο «'Ακούω ήχον κώδωνος», με επιλογή-σύνθεση κειμένων από τόν Θανάση Παπαγεωργίου. Στόν ίδιο ανήκει και η σκηνοθεσία. Ό Παπαγεωργίου με τούς άξιους συνεργάτες, ξανάφεραν στή σκηνή έναν πολύ «γελαστικό» Μπόστ, μέ βαθιά γνώση του χιούμορ, τής γλώσσας και του ύφους του. Η αίτια είναι ότι ό Μπόστ, αυτός ό θεομπαίχτης, βρίσκεται ακόμη ανάμεσά μας, σάν τήν αύρα μιās έποχής πού συνεχίζει νά μάς δροσίζει.

Τά κείμενα πού δημοσιεύονται έδω είναι παρμένα από τό πρόγραμμα τής έν λόγω παράστασης τής «Στοάς». Ευχαριστοϋμε κι από έδω τόν Θανάση Παπαγεωργίου πού επέτρεψε τήν αναδημοσίευσή τους. Όσον άφορά τά σκίτσα του Μπόστ είναι όλα από τό λεύκωμα «Μπόστ», έκδοση τής θεατρικής εταιρείας «Στοά», 1996.

A.E.

Ένα σημείωμα του Μπόστ μέ αφορμή τόν «Δόν Κιχώτη»

Έγραψα τόν «Δόν Κιχώτη» ειδικά για τόν Κατράκη. Πρόκειται για μία σάτιρα μέ αιχμές για σημερινά πράγματα και καταστάσεις. Δυστυχώς ό Κατράκης, σήμερα πού ό κάθε ήθοποιός απέκτησε στέγη κι έγινε θιασάρχης, βρίσκεται χωρίς θέατρο κι έτσι ό «ΔΟΝ ΚΙΧΩΤΗΣ», δέ θά παιχθεῖ. Γιατί θίασος πού νά διαθέτει ήθοποιό μέ τίς σωματικές διαστάσεις και τόν δυναμισμό του Κατράκη δέν υπάρχει.

Άτυχία, βέβαια, αλλά όχι και πρὸς θάνατον. Χιλιάδες συγγραφεῖς ἔχουν ἔργα τους στό συρτάρι. Άλλωστε δέν εἶναι οὔτε ἡ πρώτη, αλλά οὔτε και ἡ τελευταία φαντάζομαι ἀπογοήτευση πού θά δοκιμάσω.

Τό 1963 εἶναι ἡ χρονιά τῶν ἀλεπάλληλων ἀποτυχιῶν μου στήν ἐφόρμησή μου κατά του θεάτρου. Έδωσα ἕνα μονόπρακτο στόν Κούν, τήν «ΑΠΩΛΕΣΘΕΙΣ ΚΟΡΗ». Τραγωδία εἰς πρᾶξιν μίαν και εἰκόνας 12, μετά συνοδείας ἐγγόρδων ὀργάνων. Δέν «τόπιασε», τό βρῆκε ἴσως ἀσήμαντο, ἴσως διότι ἦταν τῆς Σχολῆς του «τετριμμένου» τό ὁποῖον ὑπεραγαπῶ, ἴσως και διότι ἦταν ἔργο χωρίς μήνυμα.

Δέν σᾶς ἀποκρύπτω ὅτι φιλοδοξοῦσα νά τό δῶ παιγμένο ἀπό τούς θαυμάσιους μαθητάς του και τούς ικανότατους ήθοποιούς του. Δέν στενοχωρήθηκα ὅμως πού δέν παίχτηκε. Περισσότερο στενοχωρήθηκα ξέροντας πόσο θά στενοχωρήθηκε ό Κάρολος Κούν, ψάχνοντας δικαιολογία για νά μήν μέ στενοχωρήσει. Κατάλαβα, πώς για νά μήν φέρνεις τούς θετρῶνες σέ δύσκολη θέση, τό καλλίτερο ἀπ' ὅλα εἶναι νάχεις δικό σου θέατρο και ν' ἀνεβάξεις ἄνδρες σου τά ἀριστουργήματά σου. Αὐτός ἦταν ὁ λόγος πού παρακινήθηκα τό καλοκαίρι ν' ἀνοίξω μάντρα Καραγκιόζη στήν Πλάκα. Ὁ Καραγκιόζης και ὁ Χατζηαβάτης εἶναι τά πειθαρχικότερα ἀνδρείκελα. Μήτε φιλοδοξίες ἔχουν, μήτε βεντετισμούς και προσφέρονται για πειραματισμούς. Βρῆκα φίλους πού πίστεψαν στόν ἐκσυγχρονισμό κι ἔβαλαν τά κεφάλαια. Δυστυχώς ἐδῶ ἔμπλεξα μέ τήν Πολοδομία κι ἄργησα νά πάρω τήν ἄδεια. Τρίτη ἀτυχία ἦταν του Κατράκη. Και τέταρτη και τελευταία ἀτυχία, δοκίμασα μέ τό σκέτς του «Τζάμπορη», πού ἔγραψα για τό ΠΑΡΚ, για νά βοηθήσω ειδικά τόν Μίχην Θεοδωράκη. Και λέω ἀτυχία, γιατί τό σκέτς μου ἐπεστράφη ἀπό ἀμφοτέρους τούς

Βινιέτα για τό «Ἀμάρτημα τῆς μητρός μου»

Θεοδωράκηδες, (Μίκηη και Κρίταν), ως μή «γελαστικόν». Καί παρά τήν ἐπιμονήν μου, ὅτι ἐγώ στό τέλος-τέλος θά ντροπιαστῶ ἂν δέν βγεῖ «γελαστικόν», δέν κατόρθωσα νά πείσω κανέναν. Διότι παρ' ὄλο πού ἀμφοτέροι ἦταν ἄνθρωποι τοῦ θεάτρου, τούς διέφυγε κάτι σημαντικόν. Ὅτι κείμενο γραμμένο γιά τόν Μανέλλη και σκηνοθετημένο ἀπό μένα, θά ἔβγαζε γέλιο, ἀκριβῶς στά πιά «τετριμμένα» σημεία. Τό πᾶν δέν εἶναι οἱ ἐξυπνάδες τοῦ κειμένου, ἀλλά τό ὕφος τοῦ ἠθοποιῦ κατά τό σερβίρισμα τῶν φράσεων. Τόν Μανέλλη τόν θαύμαζα γιά τήν κωμικήν του φλέβα ἀπό μικρός, ὅταν ἔπαιζε στό Θέατρο τοῦ «Λαοῦ». Μέ δύο λόγια τόν ἔχω σπουδάσει. Καί μέ μεγάλη χαρά καταπιάστηκα νά γράψω τό νούμερο στό ὁποῖο θά ἐμφανίζοταν ὡς πρόσκοπος. Μετά μου ἀνήγγειλαν ὅτι τόν ρόλο θά τόν ἔπαιζε ὁ Εὐθυμίου. Σφάλμα. Διότι ἔργο γραμμένο γιά τόν Μανέλλη, μόνο ὁ Μανέλλης μπορεῖ νά τό ἀποδώσει. Ὅπως κι ὁ Μίμης Θεοδωράκης, ἀλλοιώτικο κομμάτι θά γράψει γιά τόν Μπιθικώτση και ἄλλη μουσική θά ἐτοιμάσει γιά τήν φωνή τῆς Κάλλας. Ἄν ἐπρόκειτο γιά τόν Εὐθυμίου, ἄλλης ποιότητος ἀστεῖα θά ἐτοιμάζα γιά τόν καλό αὐτό ἠθοποιό, ὅπως κι ἄλλου εἶδους θά ἦταν τά κείμενα πού θά προορίζοντο γιά τόν Χόρν. Ἡ ἐπιπολαιότης ὅμως μέ τήν ὁποίαν οἱ ἄνθρωποι τοῦ Θεάτρου μας, τακτοποιοῦν παρασκευιακῶς τέτοια θέματα και ἀπορρίπτουν κείμενα μέ τόσην εὐκολίαν, γεννᾶ θλιβερές σκέψεις γιά τό μέλλον τῆς σατιρικῆς μας παραγωγῆς, ὅταν μάλιστα οἱ ἐπί κεφαλῆς, δέν φημίζονται οὔτε γιά τό χιούμορ τους, οὔτε διακρίνονται γιά τό μέγεθος τῆς φαντασίας τους. Τό νά μιλεῖ ἕνας ἄνθρωπος γιά τό Θέατρο, τή στιγμή πού ἔχει γράψει μονάχα ἕνα σκέτς, ὄλο κι ὄλο διαρκείας μιᾶς ὥρας, εἶναι ἀναίδεια. Ἐπιτρέψτε μου ὅμως νά πῶ μερικές γνώμες γιά τό Θέατρο και νά σᾶς μιλήσω μέ τό θάρρος ἐνός σκιτσογράφου, πού παρουσίασε πάνω ἀπό 500 «ὀμιλοῦσες» γελοιογραφίες, πού ἡ κάθε μιά μέ μιά μικρή πρόεκταση, ἂν παρουσιαζόταν ζωντανή ἐπί σκηνῆς, θά πλούτιζε τήν Ἑλληνική Ἐπιθεώρηση μέ ἰσάριθμα σκέτς.

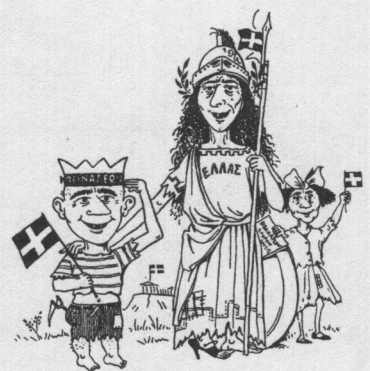
Τό μειονέκτημα κάθε εἰκόνας, εἶναι ἡ ἔλλειψη κινήσεως και μουσικῆς ὑποχρούσεως. Πλεονέκτημα ὅμως εἶναι, ἡ ἐλευθερία φαντασίας, πού ἐπιτρέπει στόν ἀναγνώστη νά δώσει ὁποιαδήποτε ἐρμηνεῖα ὑποκριτικῆς θέλει, στά διαλεγόμενα πρόσωπα ἐνός σκίτσου. Δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία, πῶς πολλά ἀπό αὐτά, ἂν δοκίμαζαν νά τά ἐρμηνεύσουν και νά τά ποῦν ἐπί σκηνῆς πολλοί ἄσσοι μας, θ' ἄφηναν ἀδιάφορους τούς θεατάς, ἂν δέν προκαλοῦσαν ἴσως και τήν ἀγανάκτησίν τους. Κι αὐτό θά συνέβαινε, διότι ὁ πειρα-

σμός του «γελαστικοῦ» θά τούς ὀδηγοῦσε σέ ἀκρότητες καί ἀπαράδεκτα καταγκιοζηλίκια, ἐκεῖ ἀκριβῶς πού χρειάζεται σοβαροφάνεια, εἰρωνεία μόλις διαφαινόμενη καί συκρατημένο παίξιμο.

Ἄν ὁ Σαρλώ ἀρέσει, εἶναι διότι ἐμφανιζόμενος, σέ ἀφοπλίζει προκαταβολικά ὅτι εἶναι ἐξυπνος. Παίζω κωμωδία, δέν σημαίνει ὅτι κάνω ὑστερισμούς, ὅπως πολύ ὀρθά ἔγραψε ὁ φίλος μου Μάριος Πλωρίτης τελευταῖα, μέ ἀφορμή παιζόμενο ἔργο πού «παρεξηγήθηκε» ἀπό τούς ὑποκριτάς λόγω κεκτημένης ταχύτητος, οὔτε κραυγάζω γιά νά προκαλέσω τήν εὐθυμία τῶν θεατῶν. Εἶναι λυπηρόν καί ἀποκαρδιωτικόν, στή χώρα πού γεννήθηκε ἡ Σάτιρα νά ἀνθεῖ ἡ φαρσοκωμωδία καί νά καταστρέφονται κωμικοί ἡθοιοί μέ ταλέντο, ἀπό ἀδαεῖς σκηνοθέτες ἢ μακαρίους, ἀγράμματους θεατρῶνες, πού ἐξαντλοῦν τήν αὐστηρότητά τους σέ πρόστιμα γιά ἄλλες ὑποθέσεις καί ἐπιτρέπουν ἀσυδοσίες σέ κείμενα συγγραφέων καί παιξίματα ἡθοιοῦν, πού θάλεγε κανεῖς παρουσιάζονται ἐπί σκηνῆς, γιά νά τέρψουν Κάφρους, ἢ γιά ν' ἀντιμετωπίσουν κοινό πού δέν μπορεῖ νά ἀφομοιώσει ἄλλο, ἀπό ὑπονοούμενα καί σόκιν. Ἄν ἤμουν Ὑπουργός Παιδείας, θ' ἀπαγόρευα τό παίξιμο τόσων ξένων ἔργων καί σχεδόν θά ὑποχρέωνα τούς ἐπιχειρηματίας, ν' ἀνεβάζουν ἐπί ποινῇ ἀφαιρέσεως τῆς ἀδείας, Ἑλληνικά ἔργα. Ἡ γνώμη ὅτι τό ξένο θεατρικό ἔργο βοηθαί τόν Ἑλληνα συγγραφέα νά γράψει καλλίτερα, εἶναι ἐσφαλμένη. Καί ὁ Αἰσχύλος καί ὁ Εὐριπίδης καί ὁ Σοφοκλῆς καί ὁ Ἀριστοφάνης, ἀγνοοῦσαν τό Γαλλικό βουλεβάρτο κι ὅμως ἔγραψαν ἀρκετά καλά ἔργα.

Ὁ Ἑλληνας συγγραφέας γράφει καλλίτερα ὅταν ὑπάρχει ἄμιλλα. Ἀσφαλῶς μέ τήν πρώτη φουρνιά δέν πρόκειται νά δοῦμε ἀριστουργήματα, ἀλλά εὐκολότερα θά παρουσιαστοῦν καλά ἔργα μέσα σέ 23 θιάσους πού θά παίξουν σχεδόν ὑποχρεωτικῶς Ἑλληνικά, παρά μέσα σέ 2-3 θέατρα πού κάνουν τήν παραχώρηση νά παίξουν καί ντόπια. Κι ἂν ὑπάρχουν καί μερικοί διψῶντες θεαταί ἢ ἀνήσυχοι συγγραφεῖς, πού θέλουν πάση θυσία νά παρακολουθήσουν καί τά νέα ρεύματα, ἄς πηγαίνουν νά τά βλέπουν ἔξω. Δέν χρωστάει τίποτα ὁ ἀνύποπτος θεατρόφιλος, ἐλλείψει ἄλλης παραγωγῆς, νά καλεῖται σέ διάφορα «Κορίτσι» (στόν ἀέρα, στή θάλασσα κλπ.), ἢ νά παρακολουθεῖ τή μαμά πού θέλει μπαμπά, νά σπαζοκεφαλιάζει ἐν ἔτει 1963 διά τό «Τί εἶναι ὁ Ζαμὸρ;» σέ ἐποχὴ προβλημάτων, πού εἶναι χρησιμότερο νά ξέρει «Τί εἶναι ἡ ΕΡΕ», ὥστε νά μὴν τήν ξαναψηφίσει. Καί τώρα λίγα γιά τήν κριτική. Ἐκτός ἀπό ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις δύο-τριῶν φωτισμένων

Ἡ μαμά Ἑλλάς, ἡ Ἀνεργίτσα καί ὁ Πειναλέων

ρακολουθήσουν και όλιγο θέατρο, τά έργα τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων συγγραφέων πού ἀγγίζουν σύγχρονα προβλήματα, μποροῦν νά περιμένουν. Θάρθει μέρα πού οἱ ἴδιοι οἱ θεατρῶνες θά ἀγανακτήσουν, θά φτάσουν σέ ἀδιέξοδο καί θά ζητήσουν τό καινούργιο. Ἡ «πόρτα» δέν ἀστειεύεται καί ἡ θεά τῆς ἄδειας κάσσας κάνει «προοδευτικό» τόν ἐπιχειρηματία. Ἡ νίκη ἀνήκει στούς νέους πού πιστεύουν μέ πάθος στό Θέατρο. Σ' αὐτούς πού γράφουν καί βλέπουν σήμερα πόρτες κλειστές. Σ' αὐτούς πού ξέρουν νά περιμένουν. Ἐκ πρώτης ὄψεως, ἡ εἰκόνα πού δίνω μπορεῖ νά φαίνεται μαύρη. Ὅσο ὅμως υπάρχουν Κούνδουροι, πού κωφεύοντας στίς συνταγές τῶν παραγωγῶν ἐξακολουθοῦν νά γυρίζουν ἔργα ἀντιεμπορικά, κι ὅσο υπάρχουν Γαλανοί, πού ἐπωμίζονται οἱ ἴδιοι τήν εὐθύνη τῆς σκηνοθεσίας γιά ν' ἀποφύγουν τίς ἐμπορικές προσθήκες τῶν παραγωγῶν καί νά παρουσιάσουν στό κοινό πού σέβονται, τό ἔργο ὅπως τό φαντάστηκαν κι ὅπως τόγραψαν, τό μέλλον ἀνοίγεται ρόδινο. Οἱ νέοι Ἑλληνες συγγραφεῖς θά γίνουν οἱ αὐριανοί κυρίαρχοι τῆς Θεατρικῆς Σκηνῆς, ἂν δέν ὑποκύψουν καί δέν ἔρθουν σέ συμβιβασμούς μέ τους κακοῦς ἐπιχειρηματίες πού περιφρονοῦν τό κοινό.

Μένης Μποσταντζόγλου
1963

Τό ἐκκρεμές τοῦ Μπόστ

Ἀρχίζοντας νά γράφω γιά τόν Μπόστ, μελαγχολῶ μέ τή σκέψη πώς ἂν μ' ἔβλεπε ἀπό καμιά μεριά ὁ συγγραφέας, θά οἴκτιρε, κατά πάσα πιθανότητα, τή φιλότιμη προσπάθειά μου νά ἐντοπίσω καί νά κατανοήσω τήν ἰδιοτυπία τῆς θεατρικῆς γραφῆς του. Ὁ καλλιτέχνης Μπόστ θά μπορούσε, ἴσως, νά μᾶς πεῖ πώς, ἂν ἓνα κείμενο λειτουργεῖ σκηνικά, αὐτό φτάνει γιά νά θεωρηθεῖ ἓνα καλό θεατρικό ἔργο, καί ὅτι, ἂν αὐτό τό καλό ἔργο προκαλεῖ ἀσυγκράτητο γέλιο, αὐτό σημαίνει πώς εἶναι ἓνα καλό κωμικό ἔργο καί πώς, πέρα ἀπ' αὐτό, τίποτε οὐσιαστικό δέν ἀπομένει νά εἰπωθεῖ. Ὡστόσο, τό κωμικό στοιχεῖο στά θεατρικά ἔργα τοῦ Μπόστ,

Κοστούμια ἀπό τό
«Ρωμαῖος καί Ἰουλιέτα»

παρά τις ευνόητες εικαστικές τάσεις ενός συγγραφέα που είναι συνάμα και ζωγράφος, τροφοδοτείται κυρίως από τή γλώσσα τῶν κειμένων και από τήν αυτοαναίρεση τοῦ ἐκάστοτε μύθου. Ὁ Μπόστ δέν παρεμβάλλει στά κείμενά του πολλές σκηνικές ὁδηγίες, ἀλλά καί οἱ λίγες που ὑπάρχουν δέν παραπέμπουν καθαυτές σέ ἀστεῖες εἰκόνες, οὔτε κωμικές στάσεις ἤ χειρονομίες. Ἀπλῶς μᾶς μεταφέρει ἐξ ἀρχῆς στό περιβάλλον ὅπου ἐκτυλίσσεται ἡ ἱστορία του, χωρίς νά φροντίζει ιδιαίτερα γιά τήν ἐξωτερική δόμηση τῶν ρόλων καί τήν ἐκφραστική κίνηση τῶν ἠθοποιῶν. Ἡ ἀτμόσφαιρα τῆς κωμωδίας δημιουργεῖται σχεδόν ἀποκλειστικά ἀπό μιά εἰκονοκλαστική χρήση τοῦ λόγου καί τοῦ μύθου, που ἀπό τήν ἀρχή μᾶς «μπάζει» σ' ἕναν κόσμο γελοῖα ἀντίξοο, ὅπου κάθε λέξη, κάθε γεγονός, κάθε πρόσωπο ἰσχύει καί ταυτόχρονα ἀκυρώνεται, γίνεται οἰκεῖο καί συνάμα ἀνοίκειο. Ἀλλά ἄς προσπαθήσουμε νά δοῦμε τί συμβαίνει μέ τή γλώσσα καί τόν μῦθο τοῦ Μπόστ.

1. Ἡ γλώσσα

Τό κωμικό ἀποτέλεσμα που ἐπιτυγχάνεται στή λογοτεχνία μέ τήν παράδοση, ἀνορθόδοξη ἤ πλημμυρῆ χρήση τῆς γλώσσας εἶναι γνωστό. Ἐπίσης, ἡ εἰσαγωγή μιᾶς ἰδιωματικῆς, τεχνικῆς, ἐπιστημονικῆς ἤ ὑπαινικτικῆς γλώσσας στόν διάλογο ἀποτελεῖ συχνά ἕνα κωμικό μέσον που χρησιμοποιεῖται ἤδη ἀπό τόν Ἀριστοφάνη. Στήν περίπτωση τοῦ Μπόστ, ὅμως, ἔχουμε μιά διαφορετική ἐπεξεργασία αὐτοῦ τοῦ ὕλικου: παρατηροῦμε μιά ἀέναη ταλάντωση τοῦ γλωσσικοῦ ὄργανου, ἡ ὁποία δέν ὀριοθετεῖται ἀπό ἕνα ἀπλό δίπολο, ἀλλά ἀπό μιά δέσμη πόλων, ὅπου ἀντιπαρατάσσονται ἐτερόκλητες ἀξίες καί ἀξιώματα: ἐννοιακά, ὑφολογικά, γραμματικά, συντακτικά, μορφολογικά, ἰδεολογικά καί πολιτισμικά ἐν γένει. Καί εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι, στό θέατρο τοῦ Μπόστ, πάνω σ' αὐτήν τή γλωσσική αἰώρα, μποροῦν νά ἀνέβουν ὅλα τά πρόσωπα. Ἔτσι, δέν μπορεῖ ὁ θεατής νά ἀπομονώσει ἕναν συγκεκριμένο γραφικό τύπο που μιλάει γιά κωμικό τρόπο (λόγω καταγωγῆς, ἀπαιδευσίας ἤ πνευματικῆς ἔπαρσης), ἀφοῦ ὅλα τά πρόσωπα τοῦ ἔργου μᾶς ἐπιφυλάσσουν λεκτικές ἐκπλήξεις. Ἡ γοητεία αὐτοῦ τοῦ ἐκκρεμοῦς, που εἶναι ἡ γλώσσα τοῦ Μπόστ, ἔγκειται ἀκριβῶς στό γεγονός ὅτι περνάει ἀθόρυβα, ρυθμικά, καί μέ μιά παιδική σχεδόν ἀθωότητα ἀπό τή μιά ἀκραία τῆς ἐκδοχῆ στήν ἄλλη. Καί αὐτός ὁ διακριτικός τρόπος μέ τόν ὁποῖο ὁ λόγος κάνει τή «σκανταλιά» του, ὑπογραμμίζει ἀλλόκοτα τήν

κωμική του διάσταση. Άλλά ἄς δοῦμε ποιά εἶναι τὰ ἀντίπαλα πεδία πάνω στό ὅποια κινεῖται ἡ γλώσσα τοῦ Μπόστ.

α. Ἀνατολή καί Δύση: οἱ κωμικοί τύποι πού παρουσιάζει ὁ Μπόστ δέν διστάζουν νά «ἐμπλουτίσουν» τόν λόγο τους μέ τουρκικές ἢ καί γαλλικές λέξεις κι ἐκφράσεις, ἀκόμη κι ἂν αὐτό δέν ἀνταποκρίνεται πρὸς τήν κοινωνική τους θέσης, τήν τάξη τους, τό μορφωτικό τους ἐπίπεδο κλπ. Ἡ Ἀνατολή καί ἡ Δύση χρωματίζουν ἐναλλάξ τό ἑλληνικό λεξιλόγιο. Ὁ μάγκας Δολοφόνος (στά «Σαράντα χρόνια Μπόστ») ἀνακατεύει μέ πολλή ἄνεση στά λόγια του τίς παραγγελιές καί τούς μπαγλαμάδες μέ τίς μανδάμ καί τὰ τραπέζια ρεζερβέ.

β. Καθαρεύουσα καί δημοτική: ὁ ἥρωας τοῦ Μπόστ δέν ὀρρωδεῖ πρὸ τοῦ αἰωνίου γλωσσικοῦ προβλήματος τῶν Ἑλλήνων. Μπορεῖ, βέβαια, νά μιλάει μιά συντηρητική καθαρεύουσα, ἡ ὁποία, ὅμως, διολισθαίνει συνεχῶς πρὸς τή δημοτική, καί μάλιστα σέ στιγμές ὅπου ἐλάχιστα θά τό περίμενε ὁ θεατής. Τά πρόσωπα αὐτῆς τῆς κωμωδίας, πού ἀδιαφοροῦν μέ χαρωπή ἀφέλεια γιά τή γλωσσική δεοντολογία καί συνέπεια, παίρνουν, ἄλλοτε ἀπό τήν καθαρεύουσα κι ἄλλοτε ἀπό τή δημοτική ὅ,τι τούς ἔρχεται πιο εὐκολο ἀνάλογα μέ τή στιγμή, ἀγνοώντας τήν αἰσθητική ἀντίφαση.

γ. Πεζός λόγος καί ἔμμετρος λόγος: τὰ πρόσωπα τοῦ θεάτρου αὐτοῦ μπαινοβγαίνουν ἀβίαστα στό πεζό καί στό ποιητικό κείμενο, ἢ καί στό τραγούδι. Ὅπως τὰ πρόσωπα τοῦ ἑλληνικοῦ κωμειδυλλίου καί τοῦ γαλλικοῦ βωντεβίλ, χρησιμοποιοῦν τήν ποιητική καί ὠδική ἔμφαση ὄχι γιά νά ἄρουν τή φαιδρότητα τοῦ ὕφους, ἀλλά, ἀντίθετα, γιά νά τήν φτάσουν στά ὄριά της.

δ. Γλωσσική ἀκρίβεια καί λεκτική παραμόρφωση: ὁ Μπόστ δέν ἀφήνει οὔτε στιγμή τόν θεατή του νά ἐπαναπαυθεῖ πάνω σέ μιά φυσιολογικά διατυπωμένη φράση, ἀφοῦ ἐντελῶς ἀπρόβλεπτα ἐπανερχεται μέ κάποια ἄλλη, πού προκαλεῖ σκανδαλωδῶς τό γλωσσικό του αἶσθημα. Ἐτσι, κατά τή συνάντησή της μέ τή Μήδεια, ἡ καλόγρια, μέ ἀξιοπρεπέστατο ὕφος, θά πει:

«Κυρία, χαίρομαι πολύ πού ἔλαβα μιά κλήση
ὅτι κυρία ὑψηλή θέλει νά μοῦ μιλήσει
Πόλυ μέ λέν χαϊδευτικά. Τό πλήρες Πολυξένη,
κι ἐνῶ ὠμίλουν ἀρχικῶς ἤμουν διακεκομμένη».

Ἡ σκόπιμα διαστρεβλωμένη γλώσσα παρουσιάζει συχνά τύπους πού δέν υπάρχουν στό ἑλληνικό λεξικό (ὅπως ὁ «σουβλισμός» τοῦ Διάκου), ἢ πού φέρουν ἓνα ἐντελῶς διαφορετικό νοηματικό φορτίο ἀπ' αὐτό πού τούς ἀποδίδει ὁ συγγραφέας (ὅπως ἡ «πολιούχος νέα»). Ἄλλες φορές, πάλι — ἂν καί ὄχι συχνά — κάποιοι ἀδόκιμοι γλωσσικοί τύποι μᾶς προκαλοῦν ἀμηχανία: ὁ ἀναγνώστης/θεατής διερωτᾶται γιά τό κύρος τους, ἀφοῦ αὐτοί εἶναι μορφολογικά σωστοί, καί θά μπορούσαν κάλλιστα νά περιέχονται σ' ἓνα λεξικό, ἐν ἀγνοίᾳ του. Τό γέλιο, ὡστόσο, προλαβαίνει νά περάσει σῶο καί ἀβλαβές ἀπό τίς συμπληγάδες τῶν ἐρωτηματικῶν μας.

ε. Ἐκζητημένες ἐκφράσεις καί γλώσσα ἀργκό: τά αὐτοσαρκαζόμενα πλάσματα τοῦ θεάτρου αὐτοῦ μποροῦν νά χρησιμοποιοῦν ἀδιακρίτως καί ἐναλλάξ κοινωνιολογικούς ἢ ψυχαναλυτικούς ἢ οἰκονομικούς ὅρους, ἀκόμη καί σπάνιες ἢ ἐκζητημένες μορφές ἔκφρασης, μαζί μέ ἐκφράσεις ἀργκό ἢ ὑπερβολικά λαϊκές, ἀνεξαρτήτως τοῦ κοινωνικοῦ ἐπιπέδου τους ἢ τῆς ὑποτιθέμενης παιδείας τους. Ἔτσι, λόγου χάρη, στή «Μαρία Πενταγιώτισσα», ὁ Τάσος στοχάζεται γύρω ἀπ' τό γυναικεῖο φύλο καί διατυπώνει μέ τόν ἐξῆς τρόπο τούς ἀφορισμούς του:

«Ἡ γυναίκα εἶναι φύσει σκληρά.

Κάνει ἐγκλήματα. Σκοτώνει μωρά.

[...] Οἱ εὐαίσθητες λεγόμενες κυράδες,

μοιρολόγια ἀρχινοῦνε γιά βδομάδες.

Καί παράλληλα παθιάζονται πολύ.

Σάν θυμώνουν βγάζουν ὄξος καί χολή.

Καί καπνίζουνε μέ πάθος

καί κατηγοροῦν μέ πάθος

καί μοιχεύονται μέ πάθος

μ' ἂν ἐσύ πέσεις σέ λάθος

τρεῖς φορές τήν ἐβδομάδα μιά μπηχτή σοῦ ἀμολεῖ».

Ἀπό τό βιβλίο
«Ὅλοι μαζί»

στ. Παραδοσιακή κουλτούρα καί καθημερινότητα τοῦ λόγου: στό καθημερινό, πεζό λεξιλόγιο τῶν διαλεγόμενων, παρεμβάλλονται συχνά φράσεις πασίγνωστες, προκλητικά «κλεμμένες» αὐτούσιες, ἢ ἐλαφρῶς παρεφθαρμένες, ἀπό τήν ἐντεχνη ἢ τήν δημώδη ποίηση, ἀπ' τό λαϊκό τραγούδι ἢ τίς λαϊκές παροιμίες, ἀπό τήν ἀρχαία τραγωδία μέχρι τήν ὄπερα. Ἐπίσης, διάφορες παροιμιώδεις ἐκφράσεις ἀκούγονται ἀλλοιωμένες, ἀλλά ποτέ μέχρι τοῦ σημείου

νά μὴν ἀναγνωρίζονται. Ἄλλωστε, εἶναι προφανές ὅτι ὁ συγγραφέας δὲν ἔχει καμμιά διάθεση νά τίς ἰδιοποιηθεῖ καί νά τίς ἀφομοιώσει, ἀλλά ἀντίθετα τίς προβάλλει ἐπιδεικτικά σ' ἓνα ἀταίριαστο γι' αὐτές θεματικό «φόντο», πού ἀκυρώνει καί τήν παραμικρή λυρική, ἐλεγειακή ἢ στοχαστική τους διάσταση, μέ τήν ὁποία προβάλλονται ἐκ παραδόσεως στή συνείδηση τοῦ μέσου Ἑλληνα. Ἔτσι, ἀπό τούς στίχους τῶν τραγουδιῶν τοῦ Ζαμπέτα καί ἀπό τή ρεμπέτικη «ἐλεγεία» τοῦ Ἀθανασόπουλου πού τόν σκότωσε ἡ πεθερά του, φτάνουμε εὐκολα στούς δημῶδεις στίχους καί στόν Θεοδωράκη, κι ἀπό κεῖ στήν ὄπερα καί τό «χορωδιακό τῶν ναυτῶν», πού γιά τίς ἀνάγκες τοῦ ἔργου, μεταγράφεται ἐπί τό ἑλληνοπρεπέστερον ὡς «χορωδιακό κλεφτῶν» (στήν κωμωδία «Μαρία Πενταγιώτισσα»). Καί ἡ Μήδεια, μέ κάθε σοβαρότητα, θέλει νά ἐξιστορήσει στόν Εὐριπίδη «τοῦ Βόλου τά ἐννιάμερα».

ζ. Ὄνόματα ἱστορικά καί ἐπινοημένα: τά πρόσωπα τοῦ θεάτρου τοῦ Μπόστ φέρουν ἄλλοτε ὀνόματα παρμένα ἀπό τήν Ἱστορία ἢ τό θρύλο, ἄλλοτε φανταστικά ὀνόματα, τῶν ὁποίων ἡ συμβολική ἀποκωδικοποιεῖται εὐκολά. Τίποτε δὲν ἐμποδίζει τόν συγγραφέα νά συμμειγνύει πρόσωπα ἀμφοτέρων τῶν κατηγοριῶν στό ἴδιο ἔργο, καί νά τά βάζει νά συνομιλοῦν φυσιολογικά καί ἄνετα, ἀψηφώντας τά ὄρια ἀνάμεσα στόν πραγματικό καί τόν φανταστικό, τόν ἀρχαιοελληνικό καί νεοελληνικό, τόν παγανιστικό καί χριστιανικό κόσμο. Δέν πρόκειται ἀπλῶς γιά «ποιητική ἄδεια», ἀλλά γιά ἠθελημένη κατάργηση τῶν ὁρίων αὐτῶν, ἐν ὀνόματι, πάντοτε, τοῦ ἱεροῦ σκοποῦ τῆς κωμωδίας πού, γιά τόν δημιουργό τῆς «Φάουστας», φαίνεται νά εἶναι πρῶτιστα ἡ πρόκληση γέλιου. Ἔτσι, στό κείμενο πού τιτλοφορήθηκε «40 χρόνια Μπόστ», καί συγκεκριμένα στό διάλογο πού χαρακτηρίζεται περιπαικτικά «ἐμβόλιμο» (=παρωδία τοῦ ἰντερμέδιου), κάποιος μέ τό ὄνομα Πειναλέων συζητάει μέ τόν Ἀριστοφάνη, καί φυσικά ὄχι γιά ποίηση οὔτε γιά κωμωδία, ἀλλά γιά τήν Α.Τ.Α. καί γιά τούς ὑπαλληλικούς μισθούς. Ὁ θεατρικός λόγος, λοιπόν, τοῦ Μπόστ αἰωρεῖται ἀμέριμνα, στολισμένος μέ πλεονασμούς, παίζοντας πεντόβολα μέ ὁμόηχες λέξεις, καί προκαλώντας ἀψιμαχίες ἀνάμεσα στήν κυριολεξία καί τή μεταφορά. Ἐρωτοτροπεῖ χαριτωμένα μέ τά πιό ἀντιφατικά, ὅπως εἶδαμε ἐνδεικτικά παραπάνω, γλωσσικά, λογοτεχνικά καί καλλιτεχνικά μορφώματα. Σκωπτικός καί αὐτοσαρκαζόμενος, λόγιος καί λαϊκός μοιάζει μέ ἑλληνόμορφο ἀρλεκίνο, πού

τό μισό κοστούμι του είναι δυτικό και διανοουμενίστικο και τό άλλο μισό είναι ανατολίτικο και απαίδευτο.

2. 'Ο μύθος

'Ο Μπόστ εμπνέεται αποκλειστικά από τήν έλληνική πραγματικότητα τήν όποία δέν παύει νά διακωμωδεῖ μέ τόν γνωστό άκακο και συνάμα πληθωρικό τρόπο του. 'Αλλά ή έλληνική πραγματικότητα δέν έξαντλείται στά πλαίσια τοῦ έπίκαιρου φαινομένου ή γεγονότος. Στο κάτω κάτω, άσημος ή επώνυμος, ό 'Ελληνας τοῦ Μπόστ κουβαλάει μέσα στά κύτταρά του τά σημάδια τής πανάρχαιης φυλῆς του, έστω και άν είναι ανακαταμένα—πρέπει νά τό παραδεχτοῦμε— μέ ποικίλα άλλα αναφομοίωτα δυτικότροπα και ανατολίτικα στοιχεία πού τόν καθιστοῦν υπόδειγμα πολιτιστικά διχασμένου ανθρώπου. 'Ετσι, ό συγγραφέας άντλεῖ τά θέματά του από τήν αρχαιότητα (όπως ή Μήδεια), από τή νεότερη 'Ελλάδα τοῦ θρύλου και τής ιστορίας (Μαρία Πενταγιώτισσα και κάποιες σκηές από τό σπονδυλωτό έργο «40 χρόνια Μπόστ»), ή από τήν κοινωνική ζωή τής 'Ελλάδας τών 2 τελευταίων αιώνων («Φαύστα», «'Ο εφευρέτης», σκηές από τό «40 χρόνια Μπόστ» και πολυάριθμα σατιρικά σκέτες έπιθεωρησιακοῦ τύπου μέ έπίκαιρα θέματα από τήν πολιτική, πολιτιστική και κοινωνική ζωή τής 'Ελλάδας). Φυσικά, γιά τό Μπόστ, τό ζήτημα δέν είναι νά μιμηθεῖ ή νά διασκευάσει έργα τοῦ παρελθόντος, αλλά νά τά παρωδήσει, μετουσιώνοντας τό δράμα σε κωμωδία, τήν ασχήμια σε γελοιογραφία, τήν όποια κοινωνική ή ήθική σύγχυση σε κωμικό παραλήρημα. 'Η λογοτεχνία τοῦ παρελθόντος και ή ιστορία αποτελοῦν άπλως μία άφορμή ή έναν σχεδόν τυχαῖο διακόπτη—θά λέγαμε— πού θέτει σε κίνηση άπειρα κωμικά γρανάζια, τά όποια έξ'ισου εύκολα θά μπορούσαν νά τεθοῦν σε λειτουργία μέ όποιαδήποτε άλλη λογοτεχνική ή ιστοριογραφική άφορμή.

'Από μία τέτοια όπτική, κι ό ίδιος ό μύθος όχι μόνο παίρνει άλλόκοτους και άυθαίρετους δρόμους, αλλά και διακόπτεται από ποικίλα έπεισόδια πού ανακόπτουν τήν εκτύλιξη του. 'Ο Μπόστ βρίσκει χίλιες δυό εύκαιρίες γιά νά παρεμβάλλει τήν ιστορία του ξεκαρδιστικά στιγμιότυπα από τή ζωή άλλων προσώπων, πού ξεφυτρώνουν από άλλους καιρούς και άλλους τόπους. 'Ετσι, ή Μήδεια στά χέρια τοῦ κωμωδιογράφου μεταμορφώνεται πολύ φυσικά σε μία «κακούργα δολοφόνισσα», πού σφάζει μία χριστιανή «καλογραία» άντεράστριά της και τά δύο της παιδιά, γιά νά βάλει

ΜΙΑΣ ΕΞ ΗΓΧΗΝ-ΕΙΣ ΑΦΗΝ-ΤΗΝ ΕΠΙΘΗΚΗΝ ΤΗΝ ΤΡΩΑΔΕΑΝ

Η ΠΙΡΕΛΛΙ ΠΙΡΕ ΤΟΝ ΡΟΤΟΝ ΤΗΣ ΠΟΛΥΣ ΖΩΔΑΡΑ - ΔΙ' ΑΥΤΟ ΚΑΘΕ ΟΔΗΓΟΣ

Τό
**CINTURATO
PIRELLI**
είναι ό ΒΑΣΙΛΕΥΣ
των έλαστικων
έλλείψει
ΑΝΤΙΒΑΣΙΛΕΩΣ.

ΔΙΑΚΗΡΧΞΙΣ.
Δηλιώ πρός τούς προαίνοντ βασιλεύς με κωμεί
βασιλεύς Μον όλ ενά ενά αλ δεσμευμένος
θα αιώθωρό με θέ μένο αρρώστία ούδέποτε είη νά
έκεί λέναι αδεσμεύς με έρεθίς το προημέ Σας
νέσθρ τού Βασιλέως - Τσινττουράτο.

ΕΛΛΗΝ - ΑΣΧΕΤΟΣ ΙΠΠΟΝ - ΑΓΑΡΑ ΤΗΣ ΠΙΡΕΛΛΙ

Διαφημιστή του
Cinturato τής Pirelli

τά πράγματα στή θέση τους, μέ μιά άπλή λογική πού θυμίζει πρακτική άριθμητική, όπως κάθε μπακαλίστικη μικροθηκολογία:

«Δέν έχω τύψεις. Τά παιδιά έπρεπε νά σφαγοῦνε
καί λόγον πού πηδάγανε καί πού δέν μελετάγανε
καί επί πλέον δέχονταν κι άνδρες νά τά πηδοῦνε».

Ἡ κωμική —άλλά πάντοτε καλόκαρδη— άπομυθοποίηση τῶν κλασικῶν μας έχει συντελεστεῖ καί μέ τό παραπάνω. Ἄλλά ὁ πληθωρικός Μπόστ έννοεῖ νά γελοιοποιήσει ακόμη καί τό «χάπ-
πυ έντ» τοῦ εὔκολου θεάματος, καί μάλιστα μέ τή μέθοδο τῆς ὁμοιοπαθητικῆς: στό τέλος, μαθαίνουμε πώς ἡ Μήδεια, ὄχι μόνο δέν σκότωσε τά παιδιά της γιά τους λόγους πού γνωρίζαμε ἀπό τήν τραγωδία, αλλά καί πώς τά έν λόγω παιδιά δέν ἦταν καν τά δικά της παιδιά:

«ἦταν δύο φίλοι τῶν παιδιῶν πού έπαιζαν κρυφτό
καί εἶχαν έμπνευση κακή νά μποῦνε στό παλάτι
τήν ώρα πού έθόλωσε τῆς Μήδειας τό μάτι».

Ἡ τραγική ἡρωίδα τοῦ Εὐριπίδη, μαγικά μεταμορφωμένη σέ πρωταγωνίστρια ξεκαρδιστικοῦ, παρωδιακοῦ θρίλλερ, άποχωρεῖ ψύχραιμα γιά νά πάει νά μπουγαδιάσει τά ματωμένα ροῦχα της. Τέτοιες τερατώδεις συμπτώσεις καί ἀλλόκοτα γεγονότα συμβαίνουν καί στή «Φαύστα» ἔργο πού ὁ συγγραφέας —σατιρίζοντας ακόμη καί τά δραματικά εἶδη— χαρακτηρίζει «ίλαροτραγωδία». Ἡ Ρίτσα, ἐτῶν τεσσάρων καί παιδί αστῶν τοῦ 1860, κολυμπῶντας κοντά στόν πατέρα της, εξαφανίζεται στά βάθη τῆς θάλασσας ἀπό άβλεψία τοῦ πατέρα της, πού, ὡς έρασιτέχνης, ψαρεύει άπορροφημένος στό ἔργο του. Μετά ἀπό λίγες μέρες, τό Ριτσάκι άνευρίσκεται ζωντανό στήν κοιλιά ενός κήτους πού έπιασε ὁ πατέρα μέ τό άγκίστρι του. Μυρίζει, ὅμως, τόσο έντονα ψαρίλα, πού κατασπαράσσεται ἀπό τίς γάτες τοῦ σπιτιοῦ μέσα στήν κουζίνα. Οἱ παραλογισμοί τοῦ μύθου καί τῶν προσώπων τοῦ ἔργου εἶναι άμέτρητοι. Δέν μένει τίποτε ὄρθιο σ' αὐτήν τήν έξοχη κωμωδία «ἐποχῆς»: οἱ φυσικοί νόμοι άκυρώνονται, τά ένστικτα καί τά ὀρμέμφυτα άπουσιάζουν πανηγυρικά, τά σοβαρά γεγονότα χάνουν τή βαρύτητά τους, ένῶ χίλιες-δυό άσήμαντες κοινωνικές στιγμές έπενδύονται μέ τήν παράλογη σοβαρότητα πού δείχνουν τά νήπια ὅταν ὑποδύονται, στά παιγνίδια τους «μεγαλίστικους» ρόλους πού δέν καταλαβαίνουν. Ἐδῶ, δέν ὑπάρχει «ιερό καί ὄσιο», καί ἡ μηχανική συμμόρφωση πρὸς τούς κοινωνικούς κώδικες φέρνει στήν έπιφάνεια μιά ψυχική άγκύλωση καί μιά πνευματική στρεβλότητα, χρόνια καί καθολική, τοῦ μέσου Ἑλληνα,

τοῦ μέσου ἀνθρωπάκου, πού ὁ συγγραφέας δείχνει παρ' ὅλα αὐτά — νά τόν ἀγαπάει.

Τό ἔργο τοῦ Μπόστ εἶναι μιά διαχρονική σάτυρα ἡθῶν, καί ἄς μοῦ συγχωρεθεῖ μιά τέτοια ἀντιφατική ἔκφραση.

Ἄς μοῦ τό συγχωρήσει ὁ ὀξυδερκής παραδοξολόγος Μπόστ, καί ἄς μοῦ τή συγχωρήσει καί ὁ ἀντιφατικός Ἕλληνας τοῦ θεάτρου του.

Χαρά Μπακονικόλα - Γεωργοπούλου

Μπόστ

ἢ μιά τέταρτη σταυροφορία γιά τό Θέατρο τοῦ παραλογικοῦ

Ἐνας πιστός γνωστός μου, μοῦ εἶπε πρό ἡμερῶν μέ ἀφορμή τά πέντε «Πρό τῶν Θερμοπυλῶν» μονόπρακτά του —τά ὅποια ἐφρόντισε νά μὴν ἔρθει νά δεῖ— ὅτι, κατ' αὐτόν, τό θεάτρό μου μοιάζει μέ ἔργο Μπόστ. Πῆγα ἀμέσως νά τοῦ ἀπαντήσω, ὅτι ἴσως ἐννοεῖ πῶς τό Θέατρο τοῦ Μπόστ μοιάζει μέ τό δικό μου, ἀλλά δέν τό ἔκαμα, διότι φίλη ἢ ἀλήθεια, ἀλλά πιό φίλος ὁ Μέντης.

Ἡ ἐχμαιευτική αὐτή ἀπάντησις τοῦ γνωστοῦ μου μέ βασάνισε γιά πολλές μέρες, δημιουργώντας πολλά ἐκτρωτικά ἐρωτήματα ἐντός μου. Ἰδιαιτέρα μετά ἀπό τήν πρόταση, πού μοῦ ἔγινε νά μιλήσω σήμερα γιά τό Θέατρο τοῦ φίλου μου.

Τί μέ συνδέει καί τί δέν μέ συνδέει τελευταῖα τελευταῖα μέ τό ἔργο τοῦ Μέντη; Γιατί γιά τά πρῶτα πρῶτα δέν γίνεται λόγος. Γίναμε φίλοι ἀπό τήν πρώτη ἀνάγνωσις τῶν ἔργων, τοῦ ενός ἀπ' τόν ἄλλον, καί τοῦ ἄλλου ἀπ' τόν ἕνα. Τό γεγονός, ὅτι μόνον ἐγώ ἔπινα, καί μόνον ἐκεῖνος ζωγράφιζε, δέν στάθηκε ἐμπόδιο στή φιλία μας, ἢ ὅποια εἶχε ὡς σννδετικό, ἄθραυστο, κρίκο τῆ Μαρία πρῶτα, καί μετά τά παιδιά τους, τοῦ Κώστα καί τοῦ Γιάννη κατὰ μὴ ἀλφαβητική σειρά. Τό ἀντίθετο μάλιστα, ἐάν ἔπινε καί ἐκεῖνος, καί ζωγράφιζα καί ἐγώ, ἴσως τότε ἢ τυχόν θεατρική

άντιζηλία μας (πού μου μετέγγισε ως μολυσμένον αίμα, ό άπιστος γνωστός μου), νά ηῦξανε διά νά μήν πῶ θά κραταιοῦτο.

Άλλά γιά νά μπῶ στό θέμα μου, από τόν λιγότερο σύντομο δρόμο, τόν εὐθύ —άν και διερωτᾶμαι, αν χρειάζεται μια τέτοια παλινδρόμηση, γιά τήν όποία, όπως θά ἔλεγε ό Μέντης, δέν γνωρίζει κανείς αν αξίζει κανείς νά μπει ἢ νά μήν μπει— σᾶς ἐξομολογοῦμαι, ότι τό Θεατρό του, όπως και τό δικό μου, ἔχουν ως πρωταγωνίστρια τήν γλώσσα, όπως ἔχει παραδεχτεῖ τουλάχιστον γιά τόν Μπόστ ἢ Λήδα Πρωτοψάλτη, πού ἔχει δευτεραγωνιστήσει σέ ὅλους σχεδόν τούς πρώτους ρόλους τῶν ἔργων του. Βέβαια, ἄμαρτία ἐξομολογημένη, ἐστὶ διπλή χαρά και ἄμαρτία. Ἐνῶ γιά τά ἔργα μου πολύ λίγοι θίασοι ἀπετόλμησαν νά διαλέξουν ως πρωταγωνίστρια τή γλώσσα μου, ἢ δική του γλώσσα πρωταγωνίστησε, πρωταγωνιστεῖ και θά πρωταγωνιστεῖ, ανευ μεταγλωττισμοῦ —αν και πολλές φορές «ἐθνικά» παραποιημένη— εἰς τόν ἑλληνικόν αἰῶνα τόν ἅπαντα. Δέν θά ἀναζητήσω τήν γυναίκα ως αἰτία. Διότι ἄρκετα μίλησα γιά τό ἔργο μου, ἐνῶ ὅλοι περιμένατε νά μ' ἀκούσετε νά μιλάω μόνο γιά τό Θεατρό μου. "Οχι τώρα πού τό ξανασκέπτομαι δέν εἶναι τόσο συγκοινωνοῦντα δοχεῖα τά ἔργα μου, και τά δικά του. "Αν και ἔχουν νά κάνουν και τά δύο μέ τό κενόν και μέ ἔψιλον και μέ ἄλφα γιῶτα. Μήπως συγκενωοῦντα λοιπόν;

Ίσως ἡ καλύτερη μονογραφία γιά τό θεατρικό ἔργο του, ἔχει γραφτεῖ από τή Χαρά Μπακονικόλα, ἢ όποία ἔχει γράψει και γιά μένα μία μονογραφία και μάλιστα ἐκτενεστέρα, τοῦ Μπόστ θεωρημένη ως καλύτερα, αν και συντομοτέρα. Τουλάχιστον ό Μέντης, προτιμοῦσε τήν δική του, ἐνῶ διετείνετο, ότι ἡ δική μου κέρδιζε στήν μετάφραση, όπως τά ἔργα τοῦ Καζαντζάκη.

Τό ἐρώτημα παραμένει αἰωρούμενο ως ἐκκρεμές τοῦ Φουκῶ, πῶς δηλαδή κατόρθωσε από γελοιογράφος νά γίνει θεατρικός συγγραφεύς; Ἐάν ἕνας γελοιογράφος δέν κρύβει πότε μέσα του ἕναν θεατρικό συγγραφέα, ἐκεῖνος ως ἐπιβεβαίωση τοῦ κανόνα, τόν ἔκρυβε και μάλιστα, εὐτυχῶς, γιά μᾶς, δέν τόν ἔκρυψε ποτέ από μᾶς.

Τά σχέδιά του και οἱ γελοιογραφίες του ἀπετέλεσαν ἀπ' τήν πρώτη στιγμή ἕνα ξάφνιασμα, γιατί ἔτσι στά καλά «ξαπλούμενα», ἀνακαλύψαμε ἕνα ὀλόκληρο καινούργιο ἑλληνικό κόσμο γύρω μας, πού σατίριζε διά χειρός του, τόν ἴδιο μας τόν ἑαυτό. Δυστυχῶς αὐτή ἡ ἐπανάσταση, πού πραγματοποιήθηκε στή γελοιογραφία μέ πρῶτο ἐκεῖνον, και πού ἔγινε δεκτὴ ἀπό τό ἀναγνω-

στικό κοινό, σάν νά ἦτανε ἔτοιμο ἀπό καιρό, ἄργησε νά ἐκδηλωθεῖ σέ ἄλλους καλλιτεχνικούς τομεῖς καί ἰδιαίτερα στό Νεοελληνικό Θέατρο. Ὅλοι σήμερα οἱ γελοιογράφοι ἀκόμα καί οἱ πῖο νέοι, ὅπως ὁ Μητρόπουλος, ὁ Κύρ, ὁ Ὀρνεράκη, ὁ Λογός, ὁ Στάθης, καί οἱ ἄλλοι πλὴν Φωκίωνα, —ὅπως μᾶς θύμισε ὁ Ἡλίας Πετρόπουλος προτελευταῖα— θεωροῦν τούς ἑαυτούς τους σάν παιδιά του.

Ἄλλά, νά, πῶς, κι ἐδῶ, θαυματούργησε, ὁ Μέντης, ὡς δαιμόνιο τοῦ τυπογραφείου, κι ἔδωσε τή λύση στό Θέατρο, χωρίς νά λύσει ποτέ τή σιωπή του. Τά λόγια τῆς κάθε γελοιογραφίας του εἶχαν τό σπέρμα ἢ μᾶλλον τά σπέρματα πολλῶν θεατρικῶν πράξεων. Κάποτε ὁ Φωκίων Δημητριάδης ζητιάνευε σχεδόν ἀπό τούς δημοσιογράφους μίαν ἰδέα στά γραφεῖα τῶν Νέων γιά νά τή μετατρέψει σέ αὐριανή γελοιογραφία. (Εὐτυχῶς, πού αὐτός δέν ἔγραψε Θέατρο, ὅπως ὁ Ψαθάς). Ὁ Μπόστ ὄχι μόνον εὑρίσκει μόνος του τήν ἀρχική ἰδέα, ἀλλά καί τίς ἀλλεπάλληλες ἐπερχόμενες, οἱ ὁποῖες ὡς γενεές, ἢ ὡς ἱστορία, δέν ἐπαναλαμβάνοντουσαν ποτέ, κι ἄς λένε οἱ ἱστορικοί ἢ οἱ «κλωνολόγοι». Ἡ κάθε γελοιογραφία του, εἶναι ἓνα μονόπρακτο. Μιά γελοιογραφία του, γιά νά σχεδιασθεῖ, μπορούσε νά κρατήσῃ κ' ἓνα ὀκτάωρο γιά νά μὴν πῶ ἐννιάωρο, καί παρεξηγηθῶ πολιτικά. Κ' ἦτανε ἓνα ἔργο τέχνης δουλεμένο μέ πολλές ὑπερωρίες, πολλές φορές μὴ πληρωθεῖσες μαζί μέ τό κανονικό ὠρομίσθιο, ἐπειδὴ ὁ ἐκδότης διαφωνοῦσε μέ τό πολιτικό ὑπονοούμενο τῆς γελοιογραφίας του. Ποῦ ἀνήκει ὅμως τό θέατρό του; Ἀνήκει στό Θέατρο τοῦ Παράλογου —ὅπως λένε καί γιά τό δικό μου— ἢ στό σουρρεαλιστικό, ὅπως ἀποκαλοῦνε ἐλληνικά, τό ὑπερπραγματικό;

«Κατ' ἀρχήν», μέ τὴν ὀρθὴν σημασίαν τῆς λέξεως, δέν ἀνήκει οὔτε εἰς τὴν Δύσιν οὔτε εἰς τὴν Ἀνατολήν, / παρ' ὅλο πού κάποτε εἰς τὴν ἡβὴν τοῦ βίου του εἶχε φορέσει τοῦ ναύτου τὴν στολήν. Ἀλλ' οὔτε καί εἰς τὸν Βορρᾶν καί εἰς τὸν Νότον πρὸς ἀποφυγὴν πάσης ἄλλης πολιτικῆς παρεξηγήσεως. Διὰ τοῦτο πέφτει ἀποκλειστικὰ εἰς τούς ὠμους μου τό βάρος αὐτῆς τῆς ἐξηγήσεως.

Τί εἶναι τό Θέατρο τοῦ Παράλογου, καί τί σχέση ἔχει ἡ ζωὴ μέ τὴ λογική, ὅταν, σήμερα, τό «σκέπτομαι» σημαίνει δέν ὑπάρχω! Καί γιατί μόνον σήμερα; Ἡ ἀρχαία τραγωδία δέν ἦταν μιά ἐξήγησις τοῦ παράλογου θεάτρου τῆς ζωῆς Θεῶν τε καί ἀνθρώπων; Ἀλλ' ὅπως θά ἔλεγε καί ὁ Σαίξπηρ, τὴν τεχνικὴν τοῦ ὀποίου, ὅπως καί μίαν τραγωδίαν ἐμμήθη «ἀκλόπως» ὅμως, τί τό

κοινόν, έμοῦ, τοῦ όμιλοῦντος καί τῆς Ἐκάβης; Οὐδέν. Ἄλλά τό μή λογικόν δέν βρίσκειται μέσα στόν γράφοντα «παρόλογο» θέατρο, ἀλλά «έξω του», ἄσχετα ἂν τό «έξω του» εἶναι καί δικό του μέσα καμιά φορά. Κι αὐτό εἶναι τό ποιητικό —ή θεατρική πράξις έννοῶ— τοῦ λεγόμενου θεάτρου τοῦ παράλογου, (προσέξατε καί τό παράλογο τῆς ρυθμικῆς γραμματικῆς μου; «λεγόμενου - θεάτρου - παράλογου!); μᾶς φέρνει πίσω στή ζωή. Αὐτό πού προκαλεῖ τό λυτρωτικό, καθαρτικό, γέλιο: ἡ ἀντιπαράθεσις τοῦ λογικοῦ —ή τοῦ παρόλογου αὐτή τή φορά— μέ τήν ζωή τοῦ πραγματικοῦ λόγου. Γελᾷ ό μωρός κάν τί μή γελοῖον εἶ.

Ἐκεῖνο πού κέρδισε ἀμέσως —κι ὄχι ἄμεσα— ό Μπόστ ἦταν τό γέλιο καί τῶν λίγων καί τῶν πολλῶν, σπάζοντας τό φράγμα τοῦ σοβαροφανοῦς σωστοῦ, ἄσχετα ἐάν γνώριζε πάντα, αὐτό τό «όλιγο-πόλυον» γιατί ἀκριβῶς γελοῦσε, ἢ ἂν γελοῦσε γιά λάθος λόγο. Ὅπως π.χ. ἐπώνυμοι «χιουμορίστες» γράφαν ἀνορθόγραφα κάθε συλλαβή τους, στά ἐγκώμιά τους γιά τόν Μπόστ πιστεύοντες, ὅτι οὕτω τόν ἔχουν καταλάβει, ὡς ἄλλοι σταυροφόροι στήν Κωνσταντινούπολη.

Ἄλλά ἄς υπάγωμεν ὀπίσω σ' αὐτές τίς καταραμένες καί καθηγιασμένες ἀπ' αὐτόν Σταυροφορίες, οἱ ὁποῖες ὅμως ἦσαν τό πρῶτον ἔναυσμα, γιά νά μήν πῶ τό ὑγρόν πῦρ τῆς φιλίας μου μαζί του, ἐκεῖνου περιπατοῦντος χωρίς νά πέσει ό μεταξύ μας τοῖχος: οὔτε μέ τό Κλεινόν Ἄστυ μου, οὔτε μέ τούς Ἀποστάτες μου, τούς ὁποῖους μάλιστα «έξωφύλλησε», οὔτε μέ τήν Κενή μου Διαθήκη τήν ὁποῖαν ἐάν δέν ἐλάτρεψεν ποτέ του δέν ἐμίσησεν οὔτε ὡς δόξαν, οὔτε ὡς χρῆμα.

Ἀντιγράφω ἐξ ἀμνησίας —ὅπως συνήθως ὀμιλῶ— μερικά ἀπ' τά στιχάκια ἢ τούς τίτλους τῶν σταυροφορικῶν σχεδίων του, ὄχι μόνο γιά νά τονίσω τήν θεατρικότητά τους, ἀλλά καί γιά νά σας ἀποδείξω, ὅτι αὐτοί οἱ στίχοι ἦσαν τά προεόρτια τῆς «Φαύστας», τῆς «Μήδειας» καί τοῦ «Ρωμαίου καί τῆς Ἰουλιέτας».

Εἶς σταυροφόρος προτρέπει μίαν πιστήν σύζυγον:

Μή τόν σύζυγον θυμᾶσαι, παῦσε πλέον νά γελᾶς;

Καί ταχέως ἄς ριφθῶμεν εἰς τάς σαρκικάς ἡδονάς.

Καί ἀφοῦ ἡ σύζυγος ἀπαντήσῃ στήν παραίνεσιν τοῦ σταυροφόρου, ό ὁποῖος τῆς λέγει «χωρίς ἐσέ δέν ἤμπορῶ νά ζήσω», ὅτι τήν «θέλγει ἡ πρωτοτυπία τῶν λόγων του»,.... «εἰς πελάγη εὐτυχίας ἀρμενίζει ἡ ἀρμενίς / κερατεῖ τόν σύζυγόν της, γίνεται μοιχαηλίς».

Ἄλλοῦ, σταυροφόρος παίζων μέ πάθος τό ὄργανόν του, ὡς ἄλλος

προάγγελος τοῦ μποστικοῦ Ρωμαίου κάτωθεν μπαλκονίου, λέγει στήν Ίουλιέτα του:

«Κάνει πολύ κρύο
εἶναι καιρός γιά δύο.

Ζητῶ μαγγάλι μέσ τήν θερμή σου ἀγκάλη»,
γιά νά τοῦ ἀπαντήσῃ ἐκεῖνη:

«Ὡς φαίνεσθε ἔχω μεγάλη τύχη
πού ἀκούω ὄλο ὠραῖοι στίχοι,
ἐπίσης ὠραία μουσική
ἀλλά τό μυαλό σας ὄλο ἐκεῖ!».

(Λυποῦμαι πού δέν ἔχω μνήμη Γιώργου Κατηφόρη, ὁ ὁποῖος γνωρίζει ὀλόκληρο τό Μπόστ ἀπ' ἔξω, ἐνώ ἐμένα, δέν μέ ἀποστηθίζει οὔτε ἀπό μέσα).

Πῶς νά ἀποδοθεῖ θεατρικά αὐτό τό πολύ τρελό ἀνατρεπτικό παιγνίδι, γιά κάθε «ἐγκατεστημένο» θίασο καί γιά κάθε ὑποκριτική καί ὑποκρισία; Ναί εἶναι δύσκολο. Πρῶτοι ἴσως, ἐκτός ἀπό μερικούς ἄλλους τρελούς, μαγεύτηκαν οἱ μουσικοί (ἀκούσαντες «ὄλο ὠραῖοι στίχοι»), ὅπως ὁ Κηλαϊδόνης καί ὁ Βασίλης Δημητρίου ἀλλά καί ὁ φίλος του Μίχης Θεοδωράκης, πού ἀνεκάλυψαν τή θεατρικότητά του, μέσα ἀπό τόν μουσικό λόγο του.

Ὁ πρῶτος τολμήσας σκηνοθέτης ν' ἀνεβάσῃ τήν «Φαύστα», ἦταν ὁ Γιώργος Ἐμιρζάς, χαρίσας στό Θέατρο, καί ἕναν συγγραφέα καί τήν Κώνστα, τήν πρώτη διδάξασα —καθώς κι ἕναν κριτικό, ἐμένα ἀπό τίς στῆλες τῶν Νέων Ἑλληνικῶν τῶν Ἀποστολίδων. Οἱ πρῶτες θεατρικές κριτικές μου ἄρχισαν τότε νά διαβάζονται περισσότερο ἀπό τά κείμενά μου. Ἐδῶ πρέπει νά σημειώσω, ὅτι ὁ Ρένος Ἀποστολίδης ἦταν αὐτός πού παρότρυνε τόν Κόκκα νά βάλῃ πρωτοσέλιδο τό σκίτσο του στήν ὄχι καί τόσο ἐλεύθερη Ἑλευθερία του. Κι ἄς ἰσχυρίζεται ὁ ἴδιος ὅτι δέν διαθέτει χιούμορ.

Τοῦ Κόκκα ὅμως μή ἔχοντας χιούμορ πολύ,
ὁ Μπόστ πέταξε σάν πουλί
ἀποκτεῖσαν τήν ἐλευθερία του σέ ἄλλη γῆ
γράφοντας πλέον ἀποκλειστικά στήν Αὐγή.

Κι ἀπέ σύν Δημητρίου, ἀκολούθησε ὁ Θανάσης Παπαγεωργίου καί ἡ Λήδα Πρωτοψάλτη —τά ὀνόματα τῶν ὁποίων εἶναι συνηφασμένα πιά μέ τό θέατρό του— καί ἀκολούθησαν δεκάδες ἄλλων μεταξύ τῶν ὁποίων, πρῶτος γιά μένα ὁ Δημήτρης Δημητρούλιας τοῦ Πειραματιοῦ Λαρίσσης, ἴσως γιατί μοῦ ἔδωσε τήν εὐκαιρία, τήν προτροπῆς τῆς Μαρίας Μποστάντζόγλου, νά δώσω τόν πρῶ-

το μου παρθενικό λόγο για τό έργο του. Όπως βλέπετε μου άρέσει ή λέξη: πρῶτος.

Καί επανέρχομαι στην ποίηση, και στό Βάθος Άντιμύθος του, γιατί μ' αυτόν τόν τρόπο υπερασπίζομαι και τό δικό μου έργο. Γιατί μεταξύ εκείνου κι εμοῦ οὐδέποτε έρρήθη «τό έμόν ή τό σόν» τό ψυχρόν τοῦτο ρήμα. Άπελάμβανε τά έργα μου σά νά ήσαν δικά του και τανάπαλιν. Μόνον πού εγώ είχα περισσότερες άπολαύσεις, γιατί, εκείνος, είχε περισσότερες παραστάσεις.

Λοιπόν είναι μιά διέξοδος νά γράψει κανείς για ένα φίλο του, γιατί έτσι αποκαλύπτει ή ανακαλύπτει και τόν πραγματικό δικό του έαυτό, άσχετο μέ τόν οποιοδήποτε ρωμείκο «Έαυτούλη» του. (Ίδιαίτερα όταν αυτός ό φίλος έχει πει στην τελευταία του συνέντευξη προς «Κακά Παιδιά», ότι δύο κυρίως, μεταξύ άλλων, Έλληνες θεατρικούς συγγραφείς, εκτός από τόν έαυτό του, παραδέχεται, έμένα, και τόν Διαλεγμένο. Για τήν ακρίβεια είπε τόν Διαλεγμένο κ' έμένα, αλλά επειδή στην δεύτερη κασέτα πού βγάλανε τά Κακά Παιδιά, παρέλειψαν τ' όνομά μου, βάζω κι εγώ, τώρα, πρῶτο τό δικό μου, όνομα.

Πίσω, πάλι, στό Θέατρο. Τό Θέατρό μας απομυθοποιεί. Είναι έναντιον παντός μύθου. Καί ναί μέν κάθε μύθος, υποτίθεται, πώς χρειάζεται για νά συνεχιστεί ή ζωή τῶν ανθρώπων, αλλά κατά πλάτος, στό βάθος κήπο τοῦ Άδάμ, τούς παραπλανοῦν κάποιοι κατηραμένοι όφεις ή εύλογημένες Εὔες. Για νά μήν πῶ τούς αποπλανοῦν. Καί ό Μπόστ ήταν κι εκείνος κατά πάσης αποπλανήσεως ένηλίκου.

Δηλαδή τό έργο του είναι μόνον ένα «άντί», πού γελοιοποιεί τά πάντα, άνευ όρίου; (Γιατί κατά τήν Έλένη Βλάχου είχε περάσει τά έσκαμένα, έσκεμένα, όταν τής παρέδωσε προς δημοσίευση τό «Άμάρτημα τῆς Μητρός μου», και ως εκ τούτου τοῦ έδωσε τό άπολυτήριόν του, προτοῦ τελειώσει τήν «Έκλογική» του θητεία, μαζί της).

Φυσικά όχι. Τό έργο μας μπορεί νά μοιάζει αντίλογος, αλλά πρό παντός είναι λόγος. Καί λέγω «φυσικά» και όχι βεβαίως, γιατί ένα είναι τό βέβαιον: υπάρχει ποίησης στα πέριξ τῶν δρώμενων του. Μιά άριστοφάνεια ποίησης πού περιχέει πᾶν τό περιγραφόμενον γελοῖον. Για τόν Μπόστ αυτή είναι και ή κύρια φυσική του δύναμις. Ύπαντρεύει ή «ύπογυνεύει» εις σάρκαν μίαν, άνευ θρησκευτικού ή πολιτικού γάμου, τό κωμικόν μέ τήν ποίηση. Καί τό όνομα τῶν «τεκταινομένων» αὐτοῦ, Χιοῦμορ, εις τόν ένικόν και τόν πληθυντικόν, διά νά μήν αναφερθῶ και εις τόν δυϊκόν.

Θά μου πείτε ὄχι πάντα. Κάποτε τά κείμενά του καί ἡ ζωή του ἦσαν, ὀλίγον ἔγκυα, ἀπό στράτευση. Καί οἱ γελοιογραφίες του, καί τά θεατρικά του ἔργα. Ἔ, λοιπόν; Μήπως καί ὁ Ἀριστοφάνης καί ὁ Μαγιακόφσκυ δέν φαίνονται στρατευμένοι; Λέγω φαίνονται γιατί δέν εἶναι. Κι ἀφήνω ἐκεῖ τό θέμα πρὸς ἐπανεξέταση, ὄχι πλέον σέ εἰρηνοδεῖον, γιατί ἔχει καταργηθεῖ ὁ θεσμός του, ἀλλ' οὔτε καί σέ πολεμοδικεῖον τό ὅποῖον δέν θά καταργηθεῖ ποτέ, ἰδιαίτερα τώρα πού τό πολυεθνικόν ὄργανον τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν εἰσέρχεται βιβλικῶς, ἄνευ περιτομῆς εἰς τόν κόλπον τοῦ Ἰντερνέτ. Ἔχω δεῖ ὅλα τά ἔργα του, ἀκόμα καί αὐτά πού δέν ἔχει γράψει, καί ἐδῶ θά ἤθελα νά σας ἀποκαλύψω κάτι, ἔστω κι ἂν ἴσως τό θεωρήσετε εὐκόλως ἐννοούμενο, ὡσάν «τοῦ Βόλου τά ἐννημέρα», τῆς Βολιώτισσας Μήδειάς του. Εἶναι ὁ μόνος συγγραφεύς πού κατορθώνει νά δώσει στό στιγμιαῖο τῆς ἐπικαιρότητος ἐπαναληπτική διάρκεια. Ἴσως, γιατί τά ἐπίκαιρα ἐπαναλαμβάνονται, ἢ γιατί ἐπιλέγει ἐκεῖνα πού ἐνστικτωδῶς ξέρεῖ ὅτι θά ἐπαναληφθοῦν.

Τόν βοηθεῖ καί ὁ ἄναρχος λόγος του, ὅπως καί τό γεγονός ὅτι οἱ ἀνθρώπινοι μῦθοι ἀπό τόν ἱστορικό πολυθεϊσμό ἕως τόν ὑπαρκτό χριστιανισμό, δέν ἔχουν πολλές διαφορές μεταξύ τους—ὄλοι ἄλλωστε ἔχουν τήν κατάληξη «ισμός»— καί φυσικά—πάλι φυσικά— τόν βοηθεῖ τό διαχρονικό κέφι του καί ἡ διαχρονική γλώσσα του (ὅ,τι ἀντίθετο ἀκριβῶς συμβαίνει μέ τίς μεταφράσεις τοῦ Ἀριστοφάνη καί τῶν Ἑλλήνων καί ξένων Τραγικῶν ὅπου ἐναλλάσσονται τραγικό καί κωμικό ὕφος, ἀδιακρίτως εἶδους).

Ὅπως θά ἔλεγε ὁ Μπόστ:

Ἐάν οἱ μῦθοι γεννιοῦνται πρὸς προστασίαν τῶν δυναστευομένων προλεταρίων ἀγροτῶν, ἐμπόρων καί ἀστῶν, / Στό τέλος καταλήγουν οἱ προστάτες τῶν συμφερόντων κάθε φιλόσοφου, θεατρολόγου, ἐπιστήμονος, κι ὅλων τῶν δυναστῶν.

Πέντε εἶναι τά θεατρικά ἔργα τοῦ Μπόστ πού θά μείνουν, καί ἄς εἶναι τέσσερα, —χωρίς αὐτό νά θεωρηθεῖ ὡς τετραγωνισμός τοῦ Πενταγώνου. Ἡ «Φαύστα», ἡ «Μαρία Πενταγιώτισσα», ἡ «Μήδεια» καί ὁ «Ρωμαῖος κ' ἡ Ἰουλιέτα». Τό πέμπτο εἶναι ὅλος ὁ ἀντιμῦθος τοῦ Μπόστ, πού περιέχεται σέ ὅλα τά ἔργα του, τά σχέδιά του, τίς ἐπιθεωρήσεις του, καί ὅλες τίς ἄλλες θεωρήσεις πού ἔκανε μόνος του ἢ μέ ἄλλους, ἀπό τόν Δόν Κιχώτη του, τόν Ἐφευρέτη του, ἕως τό Βάθος Μῦθος. Μέ πρώτους καί καλύτερους τήν Ἀγία Οἰκογένειά του, πού τήν ξεγέννησε ὁ Γιώργος Σαββίδης καί ἕνας «Ταχυδρόμος», τήν Μαμά

Ἑλλάδα, τόν Πειναλέοντα, καί τήν Ἀνεργίτσα, καί τήν «Ὁμορφὴ Πόλι» του, πού τήν ἀγάπησαν ὅλοι, Ἑλληνίδες, Ἑλληνες, ὅπως δέν ἀγάπησαν τό «Κλεῖνον Ἄστου» μου, τό ὅποιο ἂν μέ ἔδεσε διά ζωῆς μέ τόν ἐπίγειο Μέντη, μέ ἔλυσε διά θανάτου μέ τόν «οὐράνιο» Ἄλκη Θρύλο.

Τό θέατρο τοῦ Μπόστ θά μείνει ἐν ζωῇ, ὄχι μόνο γιατί ἡ Ἑλλάδα ποτέ δέν πεθαίνει, ἀλλά γιατί τά κείμενά του εἶναι ζωντανά, ἀντίθετα μέ τά κείμενα τοῦ Βερναρδάκη καί τοῦ Εὐριπίδη καί τοῦ Σαίξπηρ, τά ὅποια ἐτάφησαν στήν νεωτέρα Ἑλλάδα ἀπό τήν πρώτη μεταφραστική ἢ μή σύλληψή τους. Κ' ἐδῶ μιά τελευταία σπονδή πρὸς τοὺς ἀθάνατους νεκροὺς, ἀκαδημαϊκοὺς, κριτικοὺς καί μή: Ἡ «Φαύστα» του, ἡ «Πενταγιώτισσα», ἡ «Μήδεια» καί ὁ «Ρωμαῖος καί ἡ Ἰουλιέτα» του δέν ἦταν παρωδίες των πρωτότυπων ἀπόντων, ἀλλά τῶν κακέκτυπων παρόντων.

Ὅσοι θέλουν νά μάθουν περισσότερα γιά τό Θέατρο τοῦ Μπόστ τοὺς παραπέμπω στήν Χαρά Μπακονικόλα, ἀφοῦ τοὺς συμβουλέψω πρῶτα νά διαβάσουν ὅσα ἔγραψε γιά μένα.

Τά ὑπόλοιπα, εἶναι ὅπως δέν θά ἔλεγε ἡ Ἰουλιέτα, καί ὑμῖν τοῖς φίλοις πένθος. Καί ἄς μᾶς παρηγορεῖ ὁ γραπτὸς θεατρικὸς λόγος του, ὅπου καί νά πᾶμε, χωρὶς ἐκεῖνον στήν Ἑλλάδα.

EN XIOYMON NIKA! ἢ «In humour veritas», ὅπως θά ἔλεγε ὁ Ἄγγλος φίλος καί συλλέκτης του Eddie Duckworth, ὁ ὅποιος σαγηνεύτηκε ἀπὸ τόν Μπόστ, ἀπὸ τήν πρώτη ὀθωμανικὴ «πρόσκλησιν εἰς κωζερί» κατὰ τήν πρώτην —ἂν δέν κάμω λάθος— σύγκλησιν διά τήν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἰστανμπούλ.

«Εἰς τό βουνό ψηλά ἐκεῖ
εἶναι σκηνὴ ἐρημική.

Ἔλα ἀγαπητέ γείτων

νά μιλήσωμεν διά τό Κολλέγιον τοῦ Ἦτον.

Θά ἔλθω τό βράδυ μετὰ τοῦ Ἀλφόνσου

γι' αὐτό φέρε κι ἓναν συνάδελφόν σου».

Μετέπειτα ἔγινε καί εἰκονολάτρης τοῦ Θεάτρου του, ἂν καί δέν εἶδε τόσες παραστάσεις, ὅσες δικές μου.

Αὐτό εἶναι τό μυστικὸ τῆς διαχρονικότητος τοῦ Θεάτρου τοῦ φίλου μου. Τό Γέλιο δέν ὀφείλεται μόνον στό Γελοῖο, ἀλλά καί στόν Γαλανόλευκο οὐρανὸ, καί στήν μετακατακλυσμιαία Γαλήνη. Κοινές εἶναι οἱ ρίζες ὅλων αὐτῶν τῶν λέξεων πού ἀρχίζουν μέ Γάμα. Τότε γιατί ἡ ἀριστερά, ὅπως λέει ὁ Κύρκος, (πού δέν ἐτίμησε κι αὐτός, ἂν καί Λεωνίδας, τίς «Θερμοπύλες» μου) ἀλλά

καί ἡ δεξιά, ὅπως λένε ὅλοι, στεροῦνται χιοῦμορ; Ἐνα ἀδέξιο ἐρώτημα, στό ὁποῖον, μέ ἄκρατον δόσιν πόσεως, δέν τολμῶ ν' ἀπαντήσω, οὔτε ἐγώ. Θά τολμοῦσε ὅμως ὁ Μπόστ.

Πάρις Τακόπουλος

Ἐνας ἠθοποιός πλησιάζει τόν Μπόστ

Τό νά ἐρμηνεύσεις τόν Μπόστ εἶναι σάν ν' ἀρμενίζεις στή θάλασσα κατακαλόκαιρο καί ξαφνικά νά πιάσει μπουρίνι. Οἱ πιθανότητες νά καταποντιστεῖς εἶναι περισσότερες ἀπό τό νά σωθεῖς. Κι αὐτό, γιατί στόν Μπόστ δέν ἰσχύουν τεχνικές, τερτίπια καί μηχανισμοί. Κανένας —ισμός δέν τοῦ ταιριάζει. Ὅ,τι ἔχει ἐφευρεθεῖ, ὅ,τι ἔχει γραφεῖ ἀπό μεγάλους δασκάλους, θεωρητικούς περί ὑποκριτικῆς, σκηνοθέτες, σ' αὐτόν τό συγγραφέα δέν ἰσχύει. Γιατί ὁ Μπόστ δέν εἶναι θεατρικός συγγραφέας μέ τήν τρέχουσα ἔννοια τοῦ ὄρου. Δέν τόν ἐνδιαφέρει ἡ τεχνική τῆς θεατρικῆς γραφῆς. Οἱ σκηνές διαδέχονται ἡ μία τήν ἄλλη χωρίς «θεατρική λογική». Μοιάζει νά θέλει νά πεῖ τήν ἱστορία του μέ τό δικό του τρόπο, κάνοντας συνεχεῖς ἀνατροπές γιά νά φτάσει στήν τελική, τή Μεγάλη Ἀνατροπή. Στή «Μήδεια» αὐτό εἶναι ὀλοφάνερο. Ἀκολουθεῖ τό γνωστό μῦθο «μποστικά» πάντα, μέ μικρές καί μεγάλες παρεκλίσεις, μέχρι τή σκηνή Ἰάσονα-Μήδειας, ὅπου θά γίνει ἡ ἀποκάλυψη. Ἡ σφαγή τῶν παιδιῶν θά τελεστεῖ γιά λόγους πού μόνο ἕνας Μπόστ θά μπορούσε νά ἐφεύρει. Καί ἡ «κάθαρση» ὀλοκληρώνεται μπροστά σ' ἕνα κοινό πού ξεκαρδίζεται στά γέλια καί χειροκροτεῖ ὄρθιο.

Τρεῖς ρόλους τοῦ Μπόστ εἶχα τήν τύχη νά ἐρμηνεύσω μέσα στά ὀκτώ τελευταῖα χρόνια: Ἀνεργίτσα, Φαύστα, Μήδεια. Τώρα βρίσκομαι «εἰς ἀναζήτησιν τῆς Ἰουλιέττας». Ὅμως, πρίν, πρέπει νά μιλήσω γιά ἕνα περιστατικό πού θά «βάραινε» τή μποστική μου καριέρα, ἄν δέν ἐρχόταν αὐτή ἡ σειρά τῶν ρόλων, πού ἄνοιξε καινούργιους δρόμους στήν καλλιτεχνική μου ματιά. Πρίν ἀπό πολλά χρόνια, 22 ἢ 23 νομίζω, σέ μιά δουλειά μέ πολύ φιλόδοξες προοπτικές, ἕνα κείμενο τοῦ Μπόστ, μ' ἔκανε νά ἀπο-

χωρήσω! Ναι, δέν φοβάμαι νά τό πῶ. Δέν μου ἄρεσε ἤ, πιό σωστά, δέν τό κατάλαβα. Μέχρι ἐκείνη τή στιγμή ἤξερα τόν Μπόστ σάν σκιτσογράφο ἤ γελοιογράφο, δέν τόν ἤξερα σάν συγγραφέα. Ἴσως τό γεγονός ἀπό μόνο του δέν ἔχει σημασία. Ὅμως τό ὅτι ἀποχώρησα ἀπό ἕνα θίασο ἐπειδή δέν ἤθελα νά παίξω Μπόστ ἔχει. Εἶναι Μποστικό! Ἐνας ἠθοποιός σποστρέφεται, στήν πρώτη του ἐπαφή τόν συγγραφέα, πού θά ἀποδειχθεῖ μοιραῖος γιά τήν καριέρα του!

Μ' αὐτό τό «βεβαρμένο» Μποστικό παρελθόν ἄρχισα ν' ἀνιχνεύω ἕναν-ἕναν τούς ρόλους τοῦ Μπόστ. Στήν πορεία αὐτή, μέ βοηθό τό δημιουργικό ἔνστικτο καί τή διεισδυτική ματιά τοῦ Θανάση Παπαγεωργίου, ἀνακάλυψα κάποια στοιχεῖα, πού βοηθοῦν τόν ἠθοποιό νά προσεγγίσει τόν συγγραφέα καί ν' ἀποφύγει τίς παγίδες πού ἄθελά (;) του στήνει.

Πρωταγωνιστής στά ἔργα τοῦ Μπόστ δέν εἶναι κανένας ἀπ' τούς ἥρωες του· εἶναι ἡ γλώσσα. Μέσα σ' αὐτόν τόν εὐρηματικό καί ἀπροσδόκητο λαϊκό δεκαπεντασύλλαβο, ὁ Μπόστ σατιρίζει μέ τό δικό του ὑπονομευτικό τρόπο τά «κακῶς κείμενα» τῆς σύγχρονης ἐλληνικῆς πραγματικότητας.

Τό πρῶτο στοιχεῖο πού ἔχει νά μεταδώσει ὁ ἐρμηνευτής εἶναι τό κείμενο. Αὐτό τό κείμενο πρέπει νά φτάσει στό κοινό ἀτόφιο καί καθαρό κι ὁ θεατής νά τό καταλάβει καί νά τό γευτεῖ.

Δεύτερο σημαντικό στοιχεῖο εἶναι ἡ σοβαρότητα. Ἀκριβῶς ἐπειδή ὁ ἴδιος ὁ Μπόστ σοβαρολογεῖ ἐξωφρενικά, ὁ ἠθοποιός ὀφείλει νά ὑποστηρίξει σοβαρά, «δραματικά» τό ρόλο του.

Ἐνα ἄλλο στοιχεῖο πού ἀνοίγει ὀρίζοντες στόν ἠθοποιό εἶναι τό σκίτσο, δηλαδή ἡ μακέτα τοῦ κοστουμιοῦ. Ἐκεῖ φαίνεται καθαρά ὁ τρόπος πού ὁ συγγραφέας-ζωγράφος βλέπει τό ρόλο καί ὁ Μποστικός ἥρωας παίρνει σάρκα καί ὀστά στά μάτια τοῦ ἠθοποιοῦ.

Στά ἔργα τοῦ Μπόστ ἀπαγορεύεται ὁ ἠθοποιός νά «φορτώσει» τό ρόλο μέ εὐρήματα, νά «παίξει» τό κωμικό καί νά κάνει τόν ἔξυπνο κοροϊδεύοντας τό πρόσωπο πού ἐρμηνεύει. Τά εὐρήματα πρέπει νά 'ναι λίγα καί λειτουργικά, νά «χτίζουν» μέ μέτρο τήν κάθε σκηνή, χωρίς νά ὑποσκελίζεται οὔτε στιγμή ὁ πρωταγωνιστής: τό κείμενο!

Μιά μπόμπα τυλιγμένη σέ χρυσόχαρτο μέ ρόζ κορδελίτσα. Ἐνα ποιηματάκι σχολικῆς γιορτῆς, ἀθῶο καί ἀφελές. Μόλις, ὅμως, περάσουν κάποια δευτερόλεπτα κι ὁ θεατής συνειδητοποιήσει τήν ἔννοια τοῦ ἀκούσματος, ἐκρήγνυται στό κεφάλι του σάν δυναμί-

της. Ο Μπόστ είναι τολμηρός και επαναστάτης. Μισεί την υποκρισία, τη σοβαροφάνεια, τον καθωπεπισμό κι όλα τὰ ἐλλατώματα πού ἀποκτήσαμε οἱ Ἕλληνες κάτω ἀπό ξένες ἐπιρροές, πού ἀλλοίωσαν τήν προσωπικότητά μας καί μᾶς ἔκαναν φερέφωνα κι ἀνδρείκελα διαφόρων «φίλων» τῆς Ἑλλάδας. Ο Μπόστ μέ τήν ἀνελέητη σάτυρά του γκρεμίζει καί κραυγάζει: χτίστε ἀπ' τήν ἀρχή!

Ὅμως πολύ φοβᾶμαι ὅτι ἀπομακρύνθηκα ἀπό τήν ἀρχική μου πρόθεση πού ἦταν νά μιλήσω γιά τή σχέση τοῦ ἠθοποιῦ μέ τόν Μπόστ.

Μπορεῖ ὅμως κι ὄχι. Δέν εἶναι εὐκολο νά θεωρητικοποιήσεις καί νά ἐξηγήσεις «λογικά» ἕνα συγγραφέα μέ τόσο προσωπικό ὕφος καί τέτοια ιδιαίτερη ματιά.

Ἴσως μόνο παραληρώντας. Κι ἴσως αὐτό εἶναι τό «κλειδί» γιά νά προσεγγίσει ὁ ἠθοποιός τόν Μπόστ: ἡ τρέλα, τό παραλήρημα.

Ἄλλά μιά τρέλα συνετή, ἕνα παραλήρημα συκρατημένο καί λογικό.

Λήδα Πρωτοψάλτη

Μιά ἀπολογία...

Θέατρο ΠΑΡΚ
ἡ ἐπιθεώρηση τοῦ Μωσοῦ.

**Κάνε
τό ΠΑΣΟΚ σου
παξιμάδι**

Ὁ ἐορτασμός τῆς ἐπετείου μας μέ Μπόστ, μέ ἕνα συγγραφέα δηλαδή πού δέν ἀνήκει οὔτε σάν ἡλικία οὔτε σάν ὕφος στήν ομάδα τῶν συγγραφέων τῆς δεκαετίας τοῦ '70 μέ τούς ὁποίους ἀνδρώθηκε ἡ «Στοά», ἴσως προξενήσει ἐντύπωση. Βέβαια, πέρσι, πού διανύαμε τό τριακοστό ἔτος, παρουσιάσαμε δύο Νεοέλληνες, τόν Φακίνο καί τόν Μέντη, ἔτσι ὅπως ἦταν ὁ στόχος μας ὅλα αὐτά τὰ χρόνια, ἀλλά ὁ κυρίως ἐορτασμός μέ τή συμπλήρωση τῆς τριακονταετίας μας θέλαμε νά ἔχει μιά ἄλλη ἰδιαιτερότητα, καί σάν τέτοια θεωροῦμε τήν περίπτωση τοῦ Μπόστ καί τοῦ θεάτρου του. Καί εἶναι βέβαιο πώς ὁ Μπόστ εἶναι μιά ξεχωριστή φυσιγνωμία τοῦ θεάτρου μας, κι ἄς μὴν εἶναι ὁ κατ' ἐξοχήν θεατρικός συγγραφέας.

Ίσως κάποιος κάποτε του δώσουν τή θέση πού του αξίζει και του αναγνωρίσουν τή σοβαρότητα και τό βάθος τῆς ματιᾶς του, τήν εὐλικρινή ἀγωνία του γιά τά ἑλληνικά πράγματα, τήν πολιτικότητα τῶν ἔργων του, και ἴσως συμπεριληφθεῖ κι αὐτός μέσα στους ἐλάχιστους σύγχρονους συγγραφεῖς πού ἔγραψαν λαϊκό θέατρο και ὄχι λαϊκίζον. Γιατί αὐτό τουλάχιστον ὁ Μπόστ τό διέθετε σέ πολύ μεγάλη δόση. Ἐγγραφε θέατρο, ζωγράφιζε πίνακες ἤ κοῦπες του καφέ, βότσαλα και μπουκάλια, φιλοτεχνούσε ἐξώφυλλα βιβλίων, ἔκανε διαφημίσεις και γελοιογραφίες γυρνώντας κυριολεκτικά τήν πλάτη του στήν ἀστική κουλτούρα και τούς ἑραστές της, πού ἐκεῖνον σάν καλλιτέχνη τόν κτύπησαν ἄγρια, ἀπευθυνόμενος σ' ἕνα πλατύτερο κοινό.

Ὅλη μου ἡ ἀγωνία γι' αὐτή τή σύνθεση πού ἀποτόλμησα, ἦτανε μὴν τυχόν και ἀσελγήσω στό ἔργο του ποιητῆ, ἐπειδή καμιά φορά ὁ ὑπερβολικός θαυμασμός και ἡ ἀγάπη ὀδηγοῦν σέ ἀποτελέσματα τελείως διαφορετικά ἀπό τά ἐπιδιωκόμενα. Κι αὐτό, γιατί σέ μία σύνθεση τό πρόβλημα δέν εἶναι τί θά ἐπιλέξεις, ἀλλά τί θ' ἀφήσεις ἀπ' ἔξω χωρίς νά ἀδικεῖς τόν συγγραφέα και τό ἔργο του. Εἶναι πολύ εὐκόλο νά βάλεις σέ μία σειρά τά ἅπαντα ἑνός δημιουργοῦ. Χρειάζεται μία σχολαστική μελέτη και ἕνα καλό γοῦστο. Ἀλλά ἐδῶ χρειαζόμασταν και μία θεατρική κατασκευή πού εἶναι μία ἀπό τίς πολλές μορφές ἔκφρασης του πολυτάλαντου καλλιτέχνη ἀλλά ὄχι και ἡ κύρια. Και τό νά κατασκευάσεις ἕνα θεατρικό ἔργο, μέσα ἀπό τό σύνολο του ὑλικοῦ πού ὑπάρχει και πού νά ἀνταποκρίνεται στή γραφή και τούς στόχους του συγγραφέα, εἶναι κάτι ιδιαίτερα ἐπικίνδυνο. Γιατί δέν εἶναι ὁ «παράξενος» λόγος πού χρησιμοποιοῦσε, οὔτε οἱ ἀπίθανες σχέσεις του, ἀλλά ἡ ιδιόρρυθμη θεατρική πλοκή και ἐξέλιξη τῶν πλέον «παράξενων» τύπων (ἢ χαρακτήρων;) πού πέρασαν ποτέ ἀπό τό θεάτρο μας. Βοήθησαν πολύ δύο πράγματα: πρῶτο ὅτι ἡ πλοκή του ἦτανε ιδιαίτερος ἀδιάφορη ἀφοῦ ἀλλιῶς ἐννοοῦσε τό βάρος και τό βάθος ἑνός θεατρικοῦ ἔργου, και δεύτερο πῶς ὅλα τά γραπτά του, θεατρικά και μὴ, διαθέτουν ἀπό μόνα τους μία θεατρικότητα, κάτι πού καθιστᾷ εὐκόλη τήν χρησιμοποίησή τους γιά διαλογική ἀνάπτυξη. Ἄρα και τήν ἐπιλογή τους. Ἐμενε λοιπόν νά βρεθεῖ ὁ κεντρικός μῦθος και μετά νά διαλέξει κανεῖς τί μπορεῖ νά βοηθήσει τήν ἐξέλιξή του και τί ὄχι. Ἡ ἀνάγκη νά συνυπάρξουν στή σκηνή διάφοροι ἥρωές του —ὅπως ἔκανε κι ἐκεῖνος στό ἔργο «40 χρόνια Μπόστ» (1987)— ὀδήγησε στήν ἰδέα μιᾶς ἐπίσκεψης ἢ ἑνός γλεντιοῦ, σέ μία συνάθροιση τέλος πάντων μέ

κάποιο σκοπό, πού είναι και τό κλειδί για τή συνέχεια. Κάπως ἔτσι ξεκίνησαν τά πράγματα και φτάσαμε ἐδῶ. Θέλω νά πιστεύω ὅτι ὁ θεατής-ἀκροατής δέν θά στερηθεῖ τά βασικά Μποστικά στοιχεῖα, τήν αὐθαίρετη ρίμα, τόν ἀγαπημένο του δεκαπεντασύλλαβο, τήν ἀσυνταξία του, τή λεκτική ἀνορθογραφία πού ἀκολουθοῦσε κατά πόδας τήν γραπτή του ἀνορθογραφία, τήν ιδιόμορφη και τελείως προσωπική γραμματική του, στοιχεῖα πού συνθέτουν τό ἔργο του και πού εἶναι ἡ στάση του ἀπέναντι στά πράγματα. Μία στάση πού προδίδει τή μεγάλη του ἀγάπη γι' αὐτή τή χώρα μέ τά χιλιάδες ἐλαττώματα τοῦ λαοῦ της και τῶν κυβερνήσεών της. Ὁ κύριος Μέντης ἦτανε βαθύτατα και εἰλικρινέστατα Ἕλληνας ὅσο ἐλάχιστοι ἀπό ἐμᾶς. Προτίμησε τήν ἀγνή και ἄδολη διακωμώδηση τῶν ἐλαττωμάτων μας μέ τήν διόγκωση και ὄχι μέ τήν εὐκολη και τρανταχτή καταδίκη τους πού εἶναι και πιό ἐμπορική.

Ἐπέλεξε τή μεγέθυνση για νά σατιρίσει τήν ὑποκρισία, τό σουσουδισμό και τήν ψευτιά. Διάλεξε τό χιούμορ για νά ἐξισοροπήσει τήν πίκρα του για τόν ἐκφυλισμό τῆς κοινωνίας του. Κατέφυγε στήν ἀνορθογραφία, ἐνῶ ὁ ἴδιος ἦταν ἀπό τούς πιό ὀρθογράφους, γιατί ἦταν ὁ καλύτερος τρόπος νά ἐκφράσει τήν ἀνορθογραφία πού ἔβλεπε γύρω του.

Ἡ εὐκολία και ἡ ἐπιδερμικότητα τῆς ἐποχῆς θά μιλήσει γι' αὐτόν σάν ἕναν ιδιόμορφο καλλιτέχνη μέ παράξενη γραφή, παιδιάστικα σκίτσα και ἔξυπνες λεζάντες. Μακάρι νά 'ταν ἔτσι. Γιατί ὁ Μπόστ μᾶς βλέπει τώρα ἀπό ψηλά και μᾶς οἰκτιρεῖ, ὅπως μᾶς οἰκτιρε πάντα για τήν κατάντια μας και τήν ἀδιαφορία μας.

Για τή σύνθεση αὐτή χρησιμοποίησα σκηνές και νούμερα ἀπό τά θεατρικά του «Φαύστα», «Μαρία Πενταγιώτισσα», «40 χρόνια Μπόστ», «Μήδεια», «Ρωμαῖος και Ἰουλιέτα», «Ἐφημερεύομεν» και «Ἐθνική Κωμωδία», σατιρικά ποιήματα, λεζάντες γελοιογραφιῶν και ἕνα τραγοῦδι ἀπό τό μοναδικό σενάριο πού ἔγραψε για τήν ταινία «Τό πιθάρι».

Σέ μερικές περιπτώσεις ἄλλαξα κάποιες λέξεις, ἀρσενικό ἀντί για θηλυκό, πληθυντικός ἀντί για ἐνικός, σέ ἄλλες περιπτώσεις ἀντικατέστησα μία λέξη ἢ μία φράση χρησιμοποιώντας πάντα τό δικό του λεξιλόγιο και φυσικά πολλές φράσεις και σκηνές δέν ἀνήκουν στούς ἥρωες για τους ὁποίους γράφτηκαν ἀπό ἐκεῖνον, ἀλλά χρησιμοποιοῦνται ἀπό ἄλλους για νά ἐξυπηρετηθεῖ ἡ πλοκή. Οἱ μοναδικές δικές μου παρεμβάσεις εἶναι οἱ στίχοι τοῦ τραγοῦδιου

τοῦ τέλους τῆς πρώτης πράξης, πού τραγουδιότανε στό φινάλε τῆς «Φαύστας» καί πού συνέθεσα πάνω στή μορφή καί τό ὕφος πού ἔδινε κι ἐκεῖνος ἀνάλογα μέ τό θίασο καί τό θέατρο πού ἔπαιζε τό ἔργο του.

Εἶναι οἱ μόνες μου ἐπεμβάσεις καί γι' αὐτό ἀπολογοῦμαι. Ἄς μοῦ τίς συγχωρήσει.

Θανάσης Παπαγεωργίου
Ἰούνιος 2001

Σκίτσο τοῦ Μποστ ἀπό τίς Σταυροφορίες τοῦ Νίκου Τσιφόρου, περιέχεται στο λεύκωμα «Μπόστ» τῆς Θεατρικῆς Ἑταιρείας «Στοά», Ἀθήνα 1996.

ΤΟ ΝΕΟΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΟ ΠΡΟΤΑΓΜΑ ΤΗΣ ΜΠΟΛΟΝΙΑ

Ευρωπαϊκός χώρος 'Ανώτατης Έκπαίδευσης

του Νίκου Θεοτοκά

Οι νεοφιλελεύθερες στρατηγικές, που συμπυκνώνουν τον σημερινό συσχετισμό δυνάμεων και πολιτικών για την ανώτατη εκπαίδευση στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αποτυπώθηκαν (μέ τις υπογραφές των Υπουργών Παιδείας 29 Ευρωπαϊκών κρατών –μεταξύ αυτών και της Ελλάδας) στη Διακήρυξη της Μπολόνια (Ιούνιος 1999) και, ακολούθως, στο 'Ανακοινωθέν των Υπουργών της Ευρωπαϊκής Συνόδου Κορυφής στην Πράγα (Μάιος 2001). 'Υπό τό πρόσχημα της διευκόλυνσης της συνεργασίας των ευρωπαϊκών ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης και της αμοιβαίας «ανάγνωσιμότητας» των τίτλων σπουδών που παρέχουν, στόχος της παρέμβασης αυτής είναι η θέσπιση ενιαίων προδιαγραφών για την «άνωτατη εκπαίδευση», τέτοιων που να ανταποκρίνονται στην έπιταγή της άμεσης σύνδεσης των πανεπιστημίων με τις ανάγκες της αγοράς, στις τάσεις απορύθμισης των εργασιακών σχέσεων και στις προσπάθειες να περιασφαλύν οι έγγυήσεις των εργασιακών δικαιωμάτων. Παράλληλα, στο ήγεμονικό πνεύμα του νεοφιλελευθερισμού, η Ευρωπαϊκή Ένωση και οι έθνικές ευρωπαϊκές κυβερνήσεις αναζητούν τρόπους ώστε να απαγκιστρωθούν από την υποχρέωση παροχής πόρων προς

τήν ολοένα μαζικοποιούμενη ανώτατη εκπαίδευση και, κατά συνέπεια, να αντισταθμίσουν τις περικοπές εισάγοντας την ανταποδοτική λογική στις δημόσιες «εκπαιδευτικές υπηρεσίες». Περισσότερο από μιά δεκαετία, οι πόροι που αφορούν στην κοινή ευρωπαϊκή πολιτική για την εκπαίδευση καθώς και τα αντίστοιχα ευρωπαϊκά προγράμματα σύγκλισης των εκπαιδευτικών συστημάτων υπηρετούν κατά προτεραιότητα την αναδιάρθρωση της τριτοβάθμιας δημόσιας εκπαίδευσης στην κατεύθυνση της σύνδεσής της με την αγορά. Η «Διακήρυξη» της Μπολόνια και τό «'Ανακοινωθέν της Πράγας» για έναν «Ευρωπαϊκό Χώρο 'Ανώτατης Έκπαίδευσης» έπαγγέλλονται ρητά την υποκατάσταση των πανεπιστημιακών σπουδών από έπιστημονικά υποβαθμισμένες εργαλειακές μαθήσεις και χαμηλού κόστους επαγγελματική κατάρτιση. Πρόκειται για μιά μεταλλαγή που οδηγεί στη γνωστική υποβάθμιση των πανεπιστημιακών σπουδών και στην άμεση ή έμμεση μεταβίβαση της χρηματοδοτικής και έλεγκτικής ευθύνης για την ανώτατη εκπαίδευση στην ιδιωτική σφαίρα.

Τό πανεπιστήμιο στό φάσμα του νεοφιλελευθερισμού

Τό 1995 η Ευρωπαϊκή Έπιτροπή εξέδωσε τό κείμενο που έπιγράφεται ως *Λευκή Βίβλος για τή Διδασκαλία και τή Μάθηση: Πρός τήν κοινωνία της μάθησης* (*White Paper on «Teaching and Learning»: Towards the learning society*). Η *Λευκή Βίβλος* αποτελεί, υποτίθεται, πολιτική δέσμευση της Ε.Ε. για την εξειδίκευση των ευρωπαϊκών θεμελιωδών αρχών περί ακαδημαϊκών δικαιωμάτων και έλευθεριών που, έπτά χρόνια πριν, τό 1988, είχαν διατυπωθεί στη *Magna Charta Universitatum*. Στην πραγματικότητα, τό κείμενο αυτό χρησιμοποιήθηκε ως νομοποιητική αναφορά για τή

* Μέρος του κειμένου δημοσιεύθηκε στα «ΕΝΘΕΜΑΤΑ» της *Αύγης* (16.12.2001). Όλα σχεδόν όσα γράφονται έδω είναι ιδέες και διατυπώσεις δάνειες. Αναπαράγον η ανασυντάσσουν δημοσιευμένες απόψεις και έπισημάνσεις των Λ. 'Απέκη, Σπ. 'Ασδραχά, Σ. Βελισσαρίου, Μ. Δρεττάκη, Α. Μπαλτά, Ν. Πετραλιά, Κ. Σταμάτη, καθώς και έπεξεργασίες των Πολιτικών Κινήσεων Πανεπιστημιακών του ΣΥΝ στη Θεσσαλονίκη και στην 'Αθήνα. Ός συμβολή στον διάλογο για τις προγραμματικές θέσεις του ΣΥΝ, στο κείμενο αυτό έπιχειρείται η ανακεφαλαίωση κοινών τόπων στον προβληματισμό της 'Αριστεράς για τό παρόν και τό μέλλον της 'Ανώτατης Έκπαίδευσης στην Ευρώπη και στη χώρα μας.

διολίσθηση προς τις νεοφιλελεύθερες επιλογές που, παρά τις δεδομένες αντιφάσεις και παλινωδίες, ήγemonεύσαν στις εθνικές κυβερνήσεις και παγιώθηκαν στο πλαίσιο των ευρωπαϊκών θεσμών. Έν ονόματι της «ελευθερίας», του «προσωπικού» στοιχείου που χαρακτηρίζει τη μαθησιακή διαδικασία και της οικονομικής «ευελιξίας» που πρέπει να κατακτήσουν τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα, οι κατευθύνσεις και οι προτεραιότητες της *Λευκής Βίβλου*, αναζωογόνησαν και επανεισήγαγαν στα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια τη μέριμνα για την άμεση και οργανική σύνδεσή τους με τις ανάγκες και τους πόρους της αγοράς.

Μετά την υιοθέτηση της *Λευκής Βίβλου* από την Έπιτροπή, οι κατευθύνσεις για την εκπαιδευτική πολιτική της Ε.Ε. πήραν περισσότερο συγκεκριμένες μορφές, στενά συνδεδεμένες με τη σημερινή πολιτική, οικονομική και ιδεολογική ήγemonία του νεοφιλελευθερισμού. Με τη *Διακήρυξη της Σορβόνης* (Μάιος 1998) οι Υπουργοί Παιδείας της Γαλλίας, Γερμανίας, Ιταλίας και Ηνωμένου Βασιλείου προκατέλαβαν τη συνολική στρατηγική που διαμορφώθηκε έκτοτε στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ανώτατη εκπαίδευση (χωρίς, προς το παρόν, οι μνημονεύόμενες προτεραιότητες να έχουν νομική μορφή που να δεσμεύει ρητά και άμεσα την εθνική πολιτική των κρατών μελών ή των συνδεδεμένων χωρών). Οι νεοφιλελεύθερες στρατηγικές, που πρυτανεύουν στα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα και συμπυκνώνουν τον σημερινό συσχετισμό δυνάμεων και πολιτικών για την ανώτατη εκπαίδευση στο πλαίσιο της Ε.Ε., αποτυπώθηκαν (με τις υπογραφές των Υπουργών Παιδείας 29 Ευρωπαϊκών κρατών –μεταξύ αυτών και της Ελλάδας) στη *Διακήρυξη της Μπολόνια* (Ιούνιος 1999) και, άκολούθως, στο *Ανακοινωθέν των Υπουργών της Ευρωπαϊκής Συνόδου Κορυφής* στην Πράγα (Μάιος 2001), στο οποίο και ενσωματώθηκαν τα συμπεράσματα της Συνόδου «εκπροσώπων» τριακοσίων και πλέον Ευρωπαϊκών Ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης στη Σαλαμάνκα (Μάρτιος 2001).

Άπό τη «Λευκή Βίβλο» στη διακήρυξη της Σορβόνης

Η προσχηματική μέριμνα των Υπουργών Παιδείας της Γαλλίας, Γερμανίας, Ιταλίας και Ηνωμένου Βασιλείου για την αναμόρφωση των εθνικών συστημάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης επικαλέστηκε την πραγματική ανάγκη υιοθέτησης ενός ενιαίου πλαισίου αναφοράς προκειμένου, εν όψει των διευρωπαϊκών προγραμμάτων ανταλλαγής φοιτητών και διδασκόντων, να καταστεί έφικτη ή δυνατότητα αναγνώρισης των επί μέρους εθνικών τίτλων σπουδών στο πλαίσιο της Ε.Ε. Όπως, όμως, κατέδειξε η πραγματικότητα, η *Διακήρυξη της Σορβόνης* αποσκοπούσε κυρίως στη θέσπιση

ενιαίων διευρωπαϊκών προδιαγραφών για την «άνωτατη εκπαίδευση», τέτοιων που να ανταποκρίνονται όχι σε αυτήν καθ' έαυτήν την εκπαιδευτική και έρευνητική διαδικασία αλλά στην άμεση σύνδεση των πανεπιστημίων με τις ανάγκες της αγοράς, στις τάσεις άπορρύθμισης των εργασιακών σχέσεων και στις προσπάθειες να περισταλλούν οι έγγυήσεις των εργασιακών δικαιωμάτων.

Αντίστοιχη είναι και η πορεία των αναπροσανατολισμών: στην ευρωπαϊκή έρευνητική πολιτική, όπως συνοψίζεται στην ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Έπιτροπής: «Πρός ένα Ευρωπαϊκό έρευνητικό χώρο» (Ιανουάριος 2000). Στόν τομέα αυτόν, η Έπιτροπή προβλέπει την άμεση και ισχυρή σύνδεση της έρευνας με τις έπιχειρήσεις, έτσι ώστε, με τη μεταφορά κοινοτικών ή εθνικών πόρων, να καλυφθεί τό χαμηλό (σε σχέση με τις ΗΠΑ και την Ιαπωνία) επίπεδο της παραγωγής έρευνας στόν ιδιωτικό τομέα Βεβαίως, στό άμερικανικό και στό ιαπωνικό υπόδειγμα, η βιομηχανία αυτοαναπαράγεται τόσο στό επίπεδο της εύρεσης όσο και στό επίπεδο της χρηματοδότησης. Στη δύνη του νεοφιλελευθερισμού, η Ε.Ε. επέλεξε να ανατάξει τη σχετική καχεξία των ευρωπαϊκών έπιχειρήσεων προδιαγράφοντας η εύνοώντας τόν προσανατολισμό μεγάλων πεδίων της πανεπιστημιακής και της δημόσιας χρηματοδοτούμενης έρευνας προς τις «ανάγκες της αγοράς». Με δεδομένο ότι οι συνολικές δαπάνες για την έρευνα στην Ε.Ε. μένουν καθηλωμένες στό 1,92% του ΑΕΠ, πολύ κάτω από εκείνες της Ιαπωνίας (3,04%) και των ΗΠΑ (2,64%), η πολιτική έπιλογή σύνδεσης της έρευνας με τις έπιχειρήσεις και την αγορά προτρέπει στην αναδιάταξη του ήδη υπάρχοντος ευρωπαϊκού έρευνητικού και πανεπιστημιακού δυναμικού, των αντίστοιχων θεσμών και της σχετικής ύποδομής. Σε αυτήν τη στρατηγική εντάσσονται οι κατά τ' άλλα θεμιτές μέριμνες για τόν «συντονισμό» της έπιστημονικής έρευνας, τη «συμπληρωματικότητα» των έρευνητικών προγραμμάτων και την «ένισχυση της κινητικότητας των έρευνητών». Σήμερα, οι χρηματοδοτήσεις της Ε.Ε. για την έρευνα περιορίζονται σε «δράσεις» που οδηγούν στην παραγωγή «όλοκληρωμένων έργων» μεγάλης κλίμακας με όριζοντα τριών έως πέντε ετών, τά όποια διεξάγονται κατά προτίμηση από έταιρικά σχήματα δημόσια ή ιδιωτικά.

«Ευρωπαϊκός Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης»: Μπολόνια και Πράγα

Τό *Πρόταγμα της Μπολόνια* (*The Bologna process*), όπως ανανεώθηκε στό *Ανακοινωθέν της Πράγας*, επαγγέλλεται τη δημιουργία ενός «Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης (*European Higher Education Area*)». Προβλέπει, δηλαδή, μία ενιαία ευρωπαϊκή πολιτική για την ανώτατη εκπαίδευση (δημόσια και ιδιω-

τική), μέ στόχο τή δημιουργία ενός κατά τό δυνατόν ὁμοιογενοῦς χώρου μέ τά ἐξῆς χαρακτηριστικά: 1) Συγκρίσιμους καί ἀναγνωρίσιμους τίτλους σπουδῶν. 2) Κοινά κριτήρια γιά τή διάκριση προπτυχιακοῦ καί μεταπτυχιακοῦ κύκλου σπουδῶν μέ βάση τά ἔτη φοίτησης (ὁ προπτυχιακός κύκλος θά ἔχει διάρκεια τουλάχιστον τριῶν ἐτῶν). 3) Ἐνιαῖο σύστημα διδακτικῶν μονάδων γιά τή διευκόλυνση τῆς κινητικότητας τῶν φοιτητῶν. 4) Συνεργασία γιά τή διασφάλιση τῆς ποιότητας τῶν ἐκπαιδευτικῶν ὑπηρεσιῶν, βάσει κοινῶν κριτηρίων καί μεθόδων σύγκρισης. 5) Προώθηση τῆς εὐρωπαϊκῆς διάστασης στίς σπουδές, στή διαπανεπιστημιακή συνεργασία, στήν ἔρευνα καί τήν ἐπιμόρφωση.

Στή γενικότητά τους, οἱ διατυπώσεις τῆς Διακήρυξης τῆς Μπολόνια μοιάζουν χρήσιμες, καθώς θεραπεύουν χρόνιες ἀδυναμίες οἱ ὁποῖες δυσχεραίνουν τίς ἀνταλλαγές φοιτητῶν καί διδασκόντων ἢ τίς ἐκπαιδευτικές συνεργασίες μεταξύ τῶν εὐρωπαϊκῶν πανεπιστημίων. Ὡστόσο, πέραν τῶν ρυθμίσεων πού ἀφοροῦν στίς διαπανεπιστημιακές ἀνταλλαγές, στό πρόταγμα αὐτό πρυτανεύουν ἄλλες μέριμνες. Ὁ «Εὐρωπαϊκός Χῶρος Ἀνώτατης Ἐκπαίδευσης», ἔτσι ὅπως νοεῖται καί περιγράφεται στή Διακήρυξη, παραπέμπει εὐθέως στήν ἐπίδιωξη νά μειωθεῖ ἡ εὐθύνη κάλυψης καί χρηματοδότησης ἐκ μέρους τῶν Κρατῶν τῆς ὀλοένα καί ἀξανάνομενης ζήτησης γιά μεταλυκειακή ἐκπαίδευση. Διαφαινόμενος στόχος εἶναι ἡ ὑποκατάσταση τῶν πανεπιστημιακῶν σπουδῶν ἀπό ἐπιστημονικά ὑποβαθμισμένες ἐργαλειακές μαθήσεις καί χαμηλοῦ κόστους ἐπαγγελματική κατάρτιση τριετοῦς διάρκειας πού θά πιστοποιοῦν τά πανεπιστημιακά διπλώματα. Ὁ κίνδυνος πού διαγράφεται ἀφορᾷ τή γνωστική ὑποβάθμιση τῶν πανεπιστημιακῶν σπουδῶν καί τήν ἄμεση ἢ ἔμμεση μεταβίβαση τῆς χρηματοδοτικῆς καί ἐλεγκτικῆς εὐθύνης στήν ἰδιωτική σφαῖρα. Τό πανεπιστήμιο, δηλαδή, βρίσκεται μπροστά στόν κίνδυνο νά ἀπολέσει τή δημοκρατική καί πολιτισμική κατάκτηση τῆς ἀνεξάρτητης διδασκαλίας καί ἔρευνας. Ἡ ὑποβάθμιση τῶν πανεπιστημιακῶν σπουδῶν ἔχει ἤδη ἀρνητικές ἐπιπτώσεις σέ ὅλες τίς βαθμίδες τῆς ἐκπαίδευσης ὅπου, ὡς συνέπεια τῶν «μεταρρυθμίσεων», καταγράφονται οἱ ἐπιπτώσεις τοῦ ἀποκλεισμοῦ μεγάλης μερίδας νέων.

Ἀπό τήν πανεπιστημιακή ἐκπαίδευση στήν κατάρτιση

Ἡ ἀποδοχή τοῦ Προτάγματος τῆς Μπολόνια ἀπό τίς εὐρωπαϊκές χώρες ἐγκυμονεῖ κινδύνους γιά τήν ποιότητα καί τό εἶδος τῶν σπουδῶν, γιά τή σχέση τῶν πτυχίων μέ τήν ἀγορά ἐργασίας. Μιά τέτοια πολιτική ὑποτιθέμενης «εὐελιξίας» ὡς πρὸς τήν ἀγορά ἐργασίας καί ὑποβάθμισης τοῦ ἐπιστημονικοῦ καί ἐρευνητικοῦ ἐπιπέδου τῶν σπουδῶν, θά ἔχει ἀρνητικές ἐπιπτώσεις συνολικά στόν εὐρωπαϊκό χώρο, πού ἔχει ἀντίθετες παραδόσεις. Δέν θά προωθήσει τήν ἀνάπτυξη τῆς ἐπι-

στήμης, τῆς γνώσης, τῆς ἔρευνας, τῆς τεχνολογίας, τῆς οἰκονομίας, τῆς κοινωνίας. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι στή Διακήρυξη δέν γίνεται καμία ἀναφορά στίς προϋποθέσεις ἀναβάθμισης τῶν σπουδῶν, στήν ἀναγκαῖα ὑλικοτεχνική ὑποδομή, στήν ἐπάρκεια διδακτικοῦ προσωπικοῦ, στήν ποιότητα τῶν προγραμμάτων σπουδῶν, στοιχείων ἀναγκαίων γιά τήν ἐγκαθίδρυση ενός ἐνιαίου εὐρωπαϊκοῦ χώρου παροχῆς ἐκπαιδευτικοῦ καί ἐρευνητικοῦ ἔργου ὑψηλῆς στάθμης. Εἶναι, ἐπίσης, χαρακτηριστική ἡ πλήρης ἀπαλοιφή κάθε κριτηρίου πού ἀφορᾷ τή διάκριση τῆς πανεπιστημιακῆς ἐκπαίδευσης ἀπό τήν τεχνική ἐπαγγελματική κατάρτιση. Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι σέ ὅλα τά ἀνωτέρω κείμενα τῆς Ε.Ε. ὁ ὅρος «Ἀνώτατη Ἐκπαίδευση (Higher Education)» δέν ἀναφέρεται ἀποκλειστικά στά προγράμματα ἀνωτάτων σπουδῶν πού ὀδηγοῦν σέ πανεπιστημιακά πτυχία ἀλλά στό σύνολο τῶν μεταλυκειακῶν ἐπιστημονικῶν, τεχνικῶν καί ἐπαγγελματικῶν σπουδῶν οἱ ὁποῖες ἔχουν τριετή τουλάχιστον διάρκεια.

Πανεπιστήμιο, ἐπιχειρήσεις καί ἀγορά ἐργασίας

Ἡ Ε.Ε. καί οἱ ἐθνικές κυβερνήσεις ἀναζητοῦν τρόπους ὥστε νά ἀπαγκιστρωθοῦν ἀπό τήν ὑποχρέωση παροχῆς πόρων πρὸς τήν ὀλοένα μαζικοποιούμενη ἀνώτατη ἐκπαίδευση καί, κατά συνέπεια, νά ἀντισταθμίουν τίς περικοπές εἰσάγοντας τήν ἀνταποδοτική λογική στίς δημόσιες «ἐκπαιδευτικές ὑπηρεσίες». Περισσότερο ἀπό μιά δεκαετία, οἱ πόροι πού ἀφοροῦν τήν κοινή εὐρωπαϊκή πολιτική γιά τήν ἐκπαίδευση καθώς καί τά ἀντίστοιχα εὐρωπαϊκά προγράμματα σύγκλισης τῶν ἐκπαιδευτικῶν συστημάτων ὑπηρετοῦν κατά προτεραιότητα τήν ἀναδιάρθρωση τῆς τριτοβάθμιας δημόσιας ἐκπαίδευσης στήν κατεύθυνση τῆς σύνδεσής της μέ τήν ἀγορά.

Ἡ ἐπιδιωκόμενη εὐελιξία καί ἐλαστικότητα τῶν προγραμμάτων σπουδῶν καί τῶν δυνατοτήτων ὀριζόντιας κινητικότητας τῶν φοιτητῶν, ὑποστηρίζουν διαπανεπιστημιακά καί διακλαδικά προγράμματα κατάρτισης πού ἐξασφαλίζουν τοὺς ὅρους «ἀπασχολησιμότητας» τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ. Τελικά, ἀπώτερος στόχος τῶν ἐμπνευστῶν καί τῶν συντακτῶν τῆς διακήρυξης εἶναι ὅτι τά Πανεπιστήμια ὀφείλουν νά εὐθυγραμμισθοῦν πρὸς τήν ἡθὴ τῆς ἀγορᾶς, τίς πρόσκαιρες ἀπαιτήσεις τοῦ ἡγεμονικοῦ νεοφιλελευθερισμοῦ καί τή συνακόλουθη ἀπορρύθμιση τῶν ἐργασιακῶν σχέσεων. Ἡ Διακήρυξη τῆς Μπολόνια, ὅπως ἐξειδικεύεται ἀπὸ ὄσους ἔχουν ἀναλάβει τήν ὑλοποίησή της, εἶναι ἡ ἔκφραση τῆς ἐνιαίας καί οἰκονομιστικῆς σκέψης τῶν ἡγεμόνων. Πρόκειται γιά μιά μονοδιάστατη ὀφελιμιστική ἀντίληψη πού, ὀμνύοντας στή λατρεία τῆς ἀγορᾶς, διαπερνᾷ τόν λόγο τῶν πολιτικῶν δυνάμεων πού κυριαρχοῦν στόν κόσμο καί στήν Εὐρώπη.

Πτυχίο ἢ τίτλος «ἀπασχολησιμότητας»;

Ήδη, από δεκαετίας τουλάχιστον, διευρύνεται ή τάση δημιουργίας υπερεξειδικευμένων πανεπιστημιακών μονάδων πού, αντί να θεραπεύουν αυτότελεϊς επιστήμες, καταρτίζουν τούς σπουδαστές σε περιορισμένα τμήματα των ακαδημαϊκά θεσμισμένων γνωστικών πεδίων. Η βασική πανεπιστημιακή εκπαίδευση οδηγείται, κατά κανόνα, να προσφέρει εργαλειακή επαγγελματική κατάρτιση, χωρίς στέρεες ἐγκύκλιες σπουδές σε συγκεκριμένες επιστήμες. Σε κάποιες χώρες (μεταξύ αυτών και η Ελλάδα), η τάση αυτή έχει ήδη γίνει κανόνας της πανεπιστημιακής πολιτικής. Αυτές οι αυτόνομημένες από τις επιστήμες εργαλειακές μαθήσεις προσφέρουν τίτλους σπουδών οι οποίοι υποτίθεται ότι αντιστοιχίζονται στην προσφορά θέσεων εργασίας.

Τά πανεπιστήμια προορίζονται να τροφοδοτούν την αγορά εργασίας με εξειδικευμένο προσωπικό πρόσκαιρης αποδοτικότητας τό οποίο, κατά τή διάρκεια της επαγγελματικής του ζωής, θά μπορεί να επανακαταρτίζεται διαδοχικά σε δεξιότητες πού, κατά περίπτωση, θά ἐπιζητούν οι επιχειρήσεις. Μάλιστα, ἐδώ και αρκετά χρόνια ιδρύονται νέα πανεπιστημιακά Τμήματα βάσει παρόμοιων εκτιμήσεων για τις μελλοντικές ανάγκες των επιχειρήσεων σε «άπασχολήσιμο» προσωπικό. Αποτέλεσμα αυτής της αντίληψης είναι ή όλο και μεγαλύτερη ἐμπλοκή των πανεπιστημίων σε «εὐέλκτα προγράμματα σπουδών» πού ἀπευθύνονται «με εὐελξία» σ' ένα ἐμπορευματοποιημένο περιβάλλον προσφοράς και ζήτησης «εκπαιδευτικών υπηρεσιών». Σε ένα παρόμοιο εκπαιδευτικό περιβάλλον δημιουργείται ἔδαφος και για τήν προσφορά εκπαιδευτικών υπηρεσιών από ιδιωτικές επιχειρήσεις. Κατά τούτο, ἐδώ και μερικά χρόνια αποτελεί σταθερή ἐπιδίωξη τοῦ Παγκόσμιου Ὄργανισμοῦ Ἐμπορίου να «ἀπελευθερωθεῖ» μέχρι τό 2010 ή «ἀγορά της ἀνώτατης παιδείας» σε ὁλόκληρον τόν κόσμο. Ὅπως φαίνεται, ή διακήρυξη της Μπολόνια (και ὅ,τι αυτή έχει ήδη θέσει σε κίνηση) ἀποτελεῖ, πέραν των ἄλλων, και μία περιφερειακή ἐφαρμογή των βλέψεων τοῦ διεθνούς κεφαλαίου για κερδοσκοπική εἰσοδοτόν χώρο της ἀνώτατης εκπαίδευσης στόν ὁποῖον, μέχρι πρόσφατα, δέν είχε ἄμεση πρόσβαση.

Ἐμπορευματοποίηση τοῦ δικαιώματος στή εκπαίδευση

Ἐν τέλει, τά ἔθνη κράτη ὠθοῦνται να παραιτηθοῦν ἀπό τήν ὑποχρέωση χρηματοδότησης και ἐποπτείας της ἀνώτατης εκπαίδευσης, ἀπό τήν ἐγγύηση της δωρεάν και ἐλεύθερης πρόσβασης ὅλων των πολιτῶν σε αὐτήν, ἀπό τή μέριμνα ὑποστήριξης των σπουδῶν ὅσων στεροῦνται ἐπαρκῶν οικονομικῶν πόρων. Ὁ «καθένας» καλεῖται να ἐπωμισθεῖ ἰδίους ἐξόδους τή μόρφωση και τήν ἐπιμόρφωσή του. Μέ ἄλλα λόγια, ή ἀνώτατη εκπαίδευση παύει να ἀποτελεῖ κοινωνικό ἀγαθό και ἀντικείμενο δημόσιου ἐνδιαφέροντος και μετα-

τρέπεται σε πεδίο ἀτομικής ἐπένδυσης ὅσων ἐπιθυμοῦν και διαθέτουν τά μέσα να σπουδάσουν. Ἐπιπλέον, ή ἀνώτατη εκπαίδευση ἀποτελεῖ μιὰ εὐρωστη «ἀγορά» πρὸς τήν ὁποία πρέπει να στραφοῦν τά πανεπιστήμια προσφέροντας «εκπαιδευτικές υπηρεσίες», σε ἀνταγωνισμό πρὸς ἀντίστοιχου περιεχομένου κερδοσκοπικές δραστηριότητες τοῦ ιδιωτικοῦ κεφαλαίου. Ὁ καθένας για τόν ἑαυτό του, δηλαδή, ὅποτε τόσο τό χειρότερο για ὅσους στεροῦνται των ἀναγκαίων εἰσοδηματικῶν μέσων. Σύμφωνα με τήν ἀντίληψη αὐτή, ή διά βίου εκπαίδευση θά γίνεται εἴτε μέσα εἴτε ἔξω ἀπό τά Πανεπιστήμια. Ἀπό εκπαιδευτικές υπηρεσίες πού, με ιδιωτικο-οικονομικά κριτήρια, θά προσφέρουν τά πανεπιστήμια εἴτε ἀπό ιδιωτικές επιχειρήσεις πού λειτουργοῦν με σκοπό τό κέρδος, παρέχοντας ἐξειδικευμένες, ἰδίως τεχνικές, γνώσεις και ταχύρυθμη εκπαίδευση, με βάση τις ἐκάστοτε βραχυπρόθεσμες ζητήσεις τμημάτων της αγοράς. Ἴσως κάτι τέτοιο να ἐννοεῖ ή διακήρυξη, ὅταν ἀναφέρεται σε «*συστήματα εκπαίδευσης ἐκτός τοῦ πλαισίου της ἀνώτατης εκπαίδευσης, συμπεριλαμβανομένων και των συστημάτων διά βίου εκπαίδευσης, ἀρκεῖ αὐτά να ἀναγνωρίζονται ἀπό τά ἐμπλεκόμενα πανεπιστήμια ὑποδοχῆς*».

Τό νεοφιλελεύθερο ἰδεολόγημα: «ή κοινωνία της μάθησης»

Στό πρόταγμα της Μπολόνια οι σύγχρονες κοινωνίες θεωρεῖται ὅτι ἔχουν ἤδη καταστει ή τείνουν να εἶναι «κοινωνίες της μάθησης», των «δικτύων», της «ἠλεκτρονικής οικονομίας». Στό νεοφιλελεύθερο ἰδεολόγημα, ή «γνώση» εἶναι ἐκείνη πού δημιουργεῖ τόν «πλοῦτο» των κοινωνιῶν. Ὁχι ή εργασία. Στήν πραγματικότητα, οι ραγδαῖες και συνεχεῖς μετατοπίσεις πού ἐπιφέρει στήν ὀργανική σύνθεση τοῦ κεφαλαίου ή ψηφιακή τεχνολογία ἐπιφέρουν συγκεκριμένες και διαρκῶς ἀνανεούμενες ἀπαιτήσεις εργασιακῶν «δεξιοτήτων». Ὁ ἀνταγωνισμός στίς διεθνεῖς ἀγορές μεγιστοποιεῖ τις ἀπαιτήσεις αὐτές τοῦ κεφαλαίου και πιέζει πρὸς τήν ἐλαχιστοποίηση τοῦ χρόνου και των πόρων για τήν ἐξασφάλισή τους. Για μεγάλους κλάδους της παραγωγῆς και της κυκλοφορίας των «ἀγαθῶν» ή εὐέλκτικη «μάθηση», πού προσαρμόζει τις δεξιότητες της εργατικῆς δύναμης στίς ἀπαιτήσεις της τεχνικής και της ὀργάνωσης της παραγωγῆς, ἀποτελεῖ ὅλο και περισσότερο καθοριστικό ὄρο της ἀνταγωνιστικότητας και της κερδοφορίας των επιχειρήσεων. Ἡ ἔνταση τοῦ ἀνταγωνισμοῦ δέν ἐπιτρέπει τις ἀπώλειες πού συνεπάγεται ή συνεχῆς κατάρτιση των ἐργαζομένων στο πλαίσιο της εργασιακῆς τους σχέσης ἐνώ, παράλληλα, οι πιέσεις της ἀγορᾶς ὑπαγορεύουν τάσεις ἀπορρύθμισης των ὑφιστάμενων ἐγγυήσεων για τις συμβάσεις εργασίας. Ἡ εὐχρη προοπτική της «διά βίου εκπαίδευσης» εἶναι συμπληρωματική της ἀπορρύθμισης των εργασιακῶν σχέ-

σεων. Η επικράτηση νεοφιλελεύθερων αντιλήψεων στά σοσιαλδημοκρατικά κόμματα, οι αντιφάσεις πού χαρακτηρίζουν τή δράση τών συνδικάτων και οι αδυναμίες τών κοινωνικών κινημάτων δυσχεραίνουν τήν προοπτική αλλαγής του συσχετισμού σέ όφελος του κόσμου τής εργασίας.

Σύμφωνα μέ τούς ιδεολογικούς προσανατολισμούς πού ήγεμονεύουν στό πλαίσιο τής Ε.Ε., ή άνώτατη εκπαίδευση όφείλει έφεξής νά προσαρμόζεται στίς ανάγκες τής «άγοράς», του πίο άυθεντικού έκφραστή τής «κοινωνίας τών πολιτών». Και ή άγορά, έπιτάσσοντας τόν «έκσυγχρονισμό» τών εργασιακών σχέσεων πρós τήν κατεύθυνση τής νεοφιλελεύθερης καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης, ύπαγορεύει τήν ύπαγωγή τών πανεπιστημίων στίς δικές της μέριμνες. Οι αλλαγές και οι αναπροσαρμογές πού σχεδιάζονται στήν προοπτική του «Ευρωπαϊκού Χώρου Άνώτατης Εκπαίδευσης», συνιστούν σκληρές ταξικές έπιλογές του ήγεμονικού μπλόκ κυριαρχίας στίς ευρωπαϊκές οικονομίες και κοινωνίες. Οι «νεωτερισμοί» στήν ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική δέν κατατείνουν παρά στήν αναζήτηση όρων διασφάλισης τών εκπαιδευτικών προϋποθέσεων τής «άπασχολησιμότητας» τών πολιτών και τών νέων τής Ευρώπης. Μέ αυτόν τόν τρόπο, ή άνώτατη εκπαίδευση συρρικνώνεται έπιλεκτικά σέ μηχανισμό ρηχής επαγγελματικής κατάρτισης, ύπονομεύεται ή παράδοση τής διοικητικής άυτοτέλειας και τής ακαδημαϊκής έλευθερίας τών άνωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων ένώ ή πανεπιστημιακή κοινότητα άποδυναμώνεται άπό ουσιαστικές άρμοδιότητες στό πεδίο λήψης τών αποφάσεων. Αυτή είναι ή προοπτική τής «κοινωνίας τής μάθησης», πού έπαγγέλλεται ή σημερινή πολιτική τής Ε.Ε.

Τό «πνεύμα» τής Μπολόνια και οι όρατές συνέπειες

Τό «Πρόταγμα τής Μπολόνια» θέτει ύπό άμφισβήτηση τίς πάγιες δημοκρατικές και ακαδημαϊκές ευρωπαϊκές άρχές για τήν άνώτατη εκπαίδευση. Τό νεοφιλελεύθερο πρότυπο πού κυριαρχεί όδηγεϊ στήν άκύρωση τών πανεπιστημιακών σπουδών και στήν ύποκατάσταση τους άπό μία «ευέλκκτη», άπλούστερη, συντομότερη, φαινομενικά άποτελεσματικότερη και λιγότερο δαπανηρή για τό κράτος τριτοβάθμια εκπαίδευση, μή πανεπιστημιακή επί τής ουσίας.

Μέ τόν τρόπο πού προωθούνται οι παρεμβάσεις στή φυσιογνωμία τής άνώτατης εκπαίδευσης δέν δίνεται στό Πανεπιστήμια ή δυνατότητα νά αναζητήσουν λειτουργίες και δραστηριότητες πού νά ανταποκρίνονται στίς σύγχρονες άπαιτήσεις τών κοινωνιών. Ίδιαίτερα στήν Ελλάδα, ή συρρίκνωση του πανεπιστημιακού χαρακτήρα τών σπουδών, ό έξοβελισμός τής βασικής έρευνας άπό τά ΑΕΙ και ή ουσιαστική άκύρωση τής άλ-

ληλοτροφοδοτικής σχέσης τών μεταπτυχιακών σπουδών μέ τήν έρευνα δημιουργούν συνθήκες πού δέν επιτρέπουν τήν άμεση και σέ ευρεία κλίμακα αναπαραγωγή του έπιστημονικού, έρευνητικού και ακαδημαϊκού δυναμικού τής χώρας. Οι άνάγκες αναπαραγωγής του άπαραίτητου προσωπικού προτείνεται νά θεραπεύονται άπό ειδικά, κλειστά μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδών, μέ ύψηλά δίδακτρα και σκληρές «σχολικές» διαδικασίες μάθησης. Όλα αυτά έχουν ως συνέπεια νά προαλείφεται ένας περιφερειακός ρόλος στό ελληνικό εκπαιδευτικό και έρευνητικό σύστημα.

Ός βασική αίτία για τή συρρίκνωση τών πανεπιστημιακών σπουδών στίς χώρες τής Ε.Ε. και για τήν «ελάφρυνση» τών κρατών άπό τίς οικονομικές τους ύποχρεώσεις προβάλλεται ή ύπερβολική αύξηση τής ζήτησης για «εκπαιδευτικές ύπηρεσίες» πανεπιστημιακού έπιπέδου. Έτσι, ρητά επιδιώκεται ό περιορισμός τής άνώτατης εκπαίδευσης σέ έναν βραχύτερο, έπιστημονικά ρηχότερο και, συνελώς, οικονομικότερο πρώτο κύκλο σπουδών. Στή χρηματοδότηση αυτού του τύπου τή «διευρυμένη πανεπιστημιακή εκπαίδευση» τείνει νά περιοριστεί ή ύποχρέωση τών ευρωπαϊκών κυβερνήσεων.

Έπιπλέον, οι παρεμβάσεις πού περιγράφηκαν άνωτέρω όδηγούν στήν άνατροπή κατοχυρωμένων όρων πού άφορούν τή σύνδεση πανεπιστημιακών τίτλων και έπιστημονικών επαγγελματιών. Η προοπτική αυτή άνατρέπει άρδην τή σχέση του πανεπιστημιακού διπλώματος μέ τήν έπιστήμη πού ύποτίθεται ότι πιστοποιεί και, άρα, μέ τήν έγνωσμένη ικανότητα άσκησης τής αντίστοιχης έπιστημονικής επαγγελματικής δραστηριότητας. Έν όνόματι τής «άπασχολησιμότητας» και μέ τό πρόσχημα τής άνατροπής έγκαθιδρυμένων συντεχνιακών συμφερόντων πού περιορίζουν τήν εργασιακή κινητικότητα, τίθεται ύπό άμφισβήτηση ή σχέση τών σπουδών του πολιτικού μηχανικού, του γιατρού, του φυσικού, του μαθηματικού, του ιστορικού, του φιλόλογου, του οικονομολόγου κλπ. μέ τά αντίστοιχα επαγγέλματα. Άντί του πτυχίου, ή πιστοποίηση επαγγελματικών γνώσεων και δεξιοτήτων έπαφίεται στον έργοδότη και βασίζεται στήν κατά περίπτωση άποτίμηση προσωποποιημένων διαδικασιών συλλογής «διδασκικών μονάδων». Μέ τό πρόσχημα άποδυνάμωσης τών συντεχνιακών δικτύων, ύπονομεύεται, έν τέλει, ή άυστηρά έπιστημονική αναφορά τών τίτλων σπουδών σέ συγκεκριμένες έπιστήμες και προκρίνονται οι «ευέλκτες» σπουδές κατάρτισης.

Έν τέλει, ή ύποκατάσταση τής πανεπιστημιακής φυσιογνωμίας τών μαθήσεων άπό τή λογική τής κατάρτισης όδηγεϊ ευθέως στήν κατάργηση γνωστικών περιοχών πού δέν είναι άρκετά «ευέλκτες», ώστε νά έξυπηρετούν τήν άγορά εργασίας. Η «διεύρυνση» του θεσμικού συστήματος τής πανεπιστημιακής εκπαίδευσης έπιχειρείται μέσω τής «όνομαστικής» ένταξης σέ αυτήν και «άλλων ιδρυμάτων άνώτατης εκπαίδευσης», άδιάφορο άν αυτά παραμένουν ή όχι έξωθεσμικά (έξ

οὐ καὶ ἡ ἐμμονή τοῦ κεμένου στή φράση «πανεπιστή-
μια καὶ ἄλλα ἀνώτατα ἐκπαιδευτικά ἰδρύματα». Ἐπι-
πλέον, ἡ «εὐελεξία» πού ἀντικαθιστᾷ τὴν ἐπιστημονι-
κὴ αὐστηρότητα τῆς ἐγκύκλιος μάθησης ὁδηγεῖ στὴν
ἀκύρωση τοῦ περιεχομένου τῶν πτυχίων, ὡς διπλωμά-
των πού πιστοποιοῦν τὴ γνώση ἐνός ἐνιαίου γνωστι-
κοῦ ἀντικεμένου. Τὰ διπλώματα τῆς ἀνώτατης ἐκπαί-
δευσης ἀρκοῦνται νὰ πιστοποιοῦν ὅτι οἱ σπουδαστές
διαθέτουν ἕνα ἄθροισμα διδακτικῶν μονάδων, βάσει
τῶν ὁποίων τεκμαίρονται οἱ ἐπαγγελματικὲς τους δε-
ξιότητες. Ἡ ἐπαγγελλόμενη στό πρόταγμα τῆς Μπολό-
νια «εὐελεξία στή διαδικασία τῆς μάθησης καὶ πιστο-
ποίησης» ἐνθαρρύνει τὰ ἰδρύματα ἀνώτατης ἐκπαί-
δευσης νὰ ἀρθρώνουν τὰ προγράμματα σπουδῶν μέ τρό-
πο ὥστε, ὅπως ρητᾶ διατυπώνεται στό *Ἀνακοινωθέν*
τῆς Σαλαμάνκα, «νὰ ἐξυπηρετοῦν τὴν ἀπασχολησιμότη-
τητα» πιστοποιώντας «τίς ἀποκτούμενες δεξιότητες». Τὰ πτυχία, λοιπόν, μποροῦν βαθμιαῖα νὰ ὑποκαταστα-
θοῦν ἀπὸ ἐπὶ μέρους πιστοποιήσεις ἐπαγγελματικῶν
προσόντων, τὰ ὁποῖα ἀποκτοῦνται μέσα ἢ ἔξω ἀπὸ τὸ
θεσμικὸ πλαίσιο τῆς ἀνώτατης ἐκπαίδευσης.

Ἡ κατάρτιση: πανάκεια κατὰ τῆς ἀνεργίας;

Οἱ δεξιότητες πού προσφέρει μιὰ κατάρτιση δίχως στέ-
ρεο ἐπιστημονικὸ ὑπόβαθρο ἀπαξιώνονται γρήγορα,
ἀπὸ τὴν ἐξέλιξη καὶ μόνο τῆς τεχνολογίας. Ἡ καχεξία
τῶν γνωστικῶν προϋποθέσεων τοῦ πτυχίου δὲν ἐπιτρέ-
πει στὸν ἀπόφοιτο νὰ παρακολουθεῖ τίς ἐπιστημονικὲς
ἐξελίξεις καὶ νὰ ἀνανεώνει τίς γνώσεις του. Ὅσο πε-
ρισσότερο οἱ σπουδῆς θὰ προσαρμόζονται στίς ἀνάγκες
ταχύρυθμης προετοιμασίας «ἀπασχολήσιμων», τόσο
συντομότερης διάρκειας θὰ εἶναι καὶ τὸ πέρασμα τῶν
πτυχιούχων ἀπὸ τὴν ἀγορὰ ἐργασίας. *Κατάρτιση, εἰσα-
γωγή στὴν ἐργασίας, ἀπαξίωση τῶν δεξιοτήτων, ἐξο-
δος ἀπὸ τὴν ἀγορὰ ἐργασίας, ἐπανακατάρτιση καὶ*
οὕτω καθ' ἑξῆς. Αὐτὸς προβλέπεται νὰ εἶναι ὁ νεοφι-
λελεύθερος ἔμπνευσης κύκλος τῆς «σύνδεσης» τῶν πα-
νεπιστημίων μέ τίς «ἐπιταγές» τῆς ἀγορᾶς ἐργασίας.
Στὸ σημεῖο αὐτὸ θεμελιώνεται ἡ «ἀνάγκη» ἐνός εὐ-
ρείας κλίμακος μηχανισμοῦ «*διὰ δίου κατάρτισης*» πού
θὰ τροφοδοτεῖ τίς ἐκάστοτε ἀνάγκες τῆς ἀγορᾶς. Ἀπὸ
ποιὸν θὰ ἐλέγχεται, ποιὸς θὰ παρέχει τοὺς πόρους;
Ἵπὸ ποιούς ὅρους θὰ «ἐπανακαταρτίζεται» ἕνας ξε-
περασμένος ἀπὸ τὴν τεχνολογία ἐργαζόμενος ἢ ἕνας
ἀνεργος; Ἡ ἀπάντηση σέ αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα θεω-
ρεῖται σχολαστικισμός.

Σέ κάθε περίπτωση, οἱ συνθήκες πού παράγουν τὴ
μαζικὴ ἀνεργία δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀναιρεθοῦν ἀπὸ
τὴν ὅποια ἀλλαγὴ στό ἐκπαιδευτικὸ σύστημα. Τὸ ἀντί-
θετο. Τὸ δικανικὸ ἐπιχείρημα ὅτι ἡ ἀνεργία θὰ ἐξαφα-
νιστεῖ ὅταν ἡ ἐκπαίδευση θὰ μπορεῖ παράγει πτυχίου-
χους κατ'ἀλλῆλα καταρτισμένους ὥστε νὰ ἀνταποκρί-
νονται στίς ἀνάγκες τῶν ἐπιχειρήσεων, ὁδηγεῖ στὴν
ἀποψη ὅτι πηγὴ τῆς ἀνεργίας δὲν εἶναι ὁ καπιταλι-

σμός ἀλλὰ ἡ πλημμελὴς ἐκπαίδευση. Ἡ ἀνεργία, ὡστό-
σο, θὰ ἐξακολουθήσει νὰ ὑπάρχει ὅσο διατηροῦνται οἱ
γενικοὶ ὅροι πού τὴν παράγουν.

Πρὸς τὴν ἔκπτωση τῶν ἀκαδημαϊκῶν ἐλευθε- ριῶν;

Μέσω τῆς ἔμμεσης ἢ ἄμεσης περικοπῆς τῶν δημοσίων
δαπανῶν γιὰ τὴ χρηματοδότηση τῶν εὐρωπαϊκῶν πα-
νεπιστημίων, τὰ ἰδρύματα ἀναγκάζονται νὰ καλύπτουν
ὅλο καὶ μεγαλύτερο μέρος τῶν λειτουργικῶν τους δα-
πανῶν ἀπορροφώντας πόρους εἴτε, ἀπ' εὐθείας, ἀπὸ
τὴν ἀγορὰ εἴτε ἀπὸ τὰ Εὐρωπαϊκὰ Προγράμματα Σύ-
γκλισης. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι, γιὰ τὴν ἐκταμίευση
τῶν πόρων αὐτῶν, τὰ ἰδρύματα ὑποχρεώνονται νὰ
προσαρμόσουν μέ ἀνελαστικὸ τρόπο τίς λειτουργίες
τους στίς προδιαγραφές πού θέτει ὁ χρηματοδότης. Ἀ-
κόμα περισσότερο, τὰ πανεπιστήμια ὑποκαθιστοῦν τίς
δικῆς τους ἐσωτερικὲς διαδικασίες ἐλέγχου καὶ διοίκη-
σης ἀπὸ τοὺς συμβατικούς κανόνες πού προβλέπονται
στοὺς ὅρους τῶν χρηματοδοτήσεων καὶ ἀπὸ τοὺς ἀντί-
στοιχους μηχανισμούς πού «ἀξιολογοῦν» τίς ἐπιδόσεις
ὡς πρὸς τίς συμβατικὲς τους ὑποχρεώσεις. Ἐνίοτε, οἱ
συμβατικὲς ἀπαιτήσεις ἐλέγχου πού θέτει ὁ χρηματο-
δότης (ἐν προκειμένῳ ἡ Ε.Ε.) μετατρέπονται σέ ἐθني-
κὰ συστήματα ἀξιολόγησης καὶ «βαθμολόγησης» τῶν
ἐκπαιδευτικῶν καὶ ἐρευνητικῶν ἐπιδόσεων. Στίς περι-
πτώσεις αὐτές, μέ πειθαρχημένα τυπικὸ παράδειγμα
τὴν Ἑλλάδα, οἱ κανόνες τοῦ ἀνταγωνισμοῦ ἐγγράφο-
νται στίς ἐθνικὲς νομοθεσίες ὡς γενικοὶ κανόνες ἐπί-
δοσης καὶ ἀξιολόγησης, ὡς ἐκ τοῦ Νόμου προϋποθέ-
σεις γιὰ τὴ χρηματοδότηση ἀπὸ πλευρᾶς τοῦ δημοσίου
ἀκόμα καὶ τῶν παγίων καὶ ἀνελαστικῶν δαπανῶν τῶν
ΑΕΙ ἢ τῶν Ἐρευνητικῶν Κέντρων.

Ὁ «ἀναγκαστικὸς» προσανατολισμὸς τῶν πανεπι-
στημίων πρὸς τὴν ἀγορὰ ἢ/καὶ τίς προδιαγραφές τῶν
ἐθνικῶν κυβερνήσεων καὶ τῆς Ε.Ε. εἶναι συνακόλουθος
τῆς σταδιακῆς περικοπῆς τῶν ἐθνικῶν δημοσίων πό-
ρων. Στὴν Ἑλλάδα, ἐπὶ παραδείγματι, οἱ προϋπολογι-
σμοὶ ἐπενδύσεων ὅλων τῶν ΑΕΙ ἀφοροῦν πλέον ἀπο-
κλειστικὰ ἔργα τοῦ ΕΠΕΑΕΚ. Ἀκόμα, μέρος τοῦ Τα-
κτικοῦ Προϋπολογισμοῦ, τῶν δαπανῶν δηλαδή πού,
ὡς τώρα, ἀφοροῦσαν ἀποκλειστικὰ τὴν ἀρμοδιότητα
τοῦ ἐλληνικοῦ δημοσίου (ὅπως, ἡ μισθοδοσία μελῶν
ΔΕΠ τῶν «νέων Τμημάτων»), μετακυλίνονται σέ «δρά-
σεις» πού χρηματοδοτοῦνται ἀπὸ τὸ ΕΠΕΑΕΚ.

Στὰ εὐρωπαϊκὰ συστήματα ἀξιολόγησης τῶν χρημα-
τοδοτούμενων «δράσεων» ἀλλὰ, πλέον, καὶ σέ ἐθνικὲς
νομοθεσίες, ἐπιβάλλεται ἕνα σύστημα «τυποποίησης»
τοῦ ὑπὸ «βαθμολόγηση» ἔργου, ἕνα σύστημα «ποσοτι-
κῆς» ἀποτύπωσης τῆς ποιότητος τῶν «ἐκπαιδευτικῶν
ὑπηρεσιῶν». Μπροστὰ στὰ ἀσφικτικὰ οικονομικά
προβλήματα τῶν ΑΕΙ, τὸ ἀκαδημαϊκὸ ἔργο μεταση-
ματίζεται σέ «βαθμολογικούς πόντους» λογιστικῶν καὶ

διοικητικῶν ἀποδόσεων. Ἡ τυποποίηση καί συστηματοποίηση τῶν κανόνων ἐπίδοσης ὀδηγεῖ στήν ἀσφικτική διοικητική καί λογιστική ἐπιτήρηση τῆς παιδαγωγικῆς καί ἐρευνητικῆς μέριμνας καί πρακτικῆς. Γιά νά τό ποῦμε χωρίς περιστροφές, ἡ ἀκαδημαϊκή φυσιογνωμία τῶν πανεπιστημιακῶν ἰδρυμάτων ἀλλοτριώνεται στίς πολιτικά ὑπαγορευμένες ποσοτικές, «ἀντικειμενικές» ὑποτίθεται, μετρήσεις τῶν ἐπιδόσεων τους κατά τήν πραγματοποίηση τῶν ὑποχρεώσεων πού ἀναλαμβάνουν ἀέναντι σέ ἐξωπανεπιστημιακούς φορεῖς. Τελικά, ἡ τυποποίηση τῶν διδακτικῶν καί ἐρευνητικῶν λειτουργιῶν τῶν ΑΕΙ ὀδηγεῖ εὐθέως στήν ἀπώλεια τῆς διοικητικῆς τους ἀυτονομίας καί τῆς οἰκονομικῆς τους αὐτοτέλειας. Ἡ ἀξιολόγηση τῶν δραστηριοτήτων καί τῆς ἀκαδημαϊκῆς φυσιογνωμίας πανεπιστημιακῶν Τμημάτων καί ΑΕΙ βάσει ἐξωεπιστημονικῶν κριτηρίων ὑποκαθιστᾷ σταδιακά τίς ἐσωτερικές τους διαδικασίες ἐλέγχου. Αὐτό κυρίως, καί ὄχι οἱ κατά καιρούς ἐνσκήπτουσες «κρίσεις ἀσφάλειας» πού ἀφοροῦν βιαιότητες, ἀπότοκες τῶν συγκρούσεων φοιτητῶν καί δυνάμεων τῆς τάξης, συνιστᾷ κατάφορη παραβίαση τῆς οὐσίας τῆς συνταγματικά κατοχυρωμένης ρήτηρας περί αὐτοτέλειας τῶν ΑΕΙ καί Πανεπιστημιακοῦ Ἀσύλου.

Ἡ Εὐρώπη: νέο πεδίο διεκδικήσεων καί συγκρούσεων

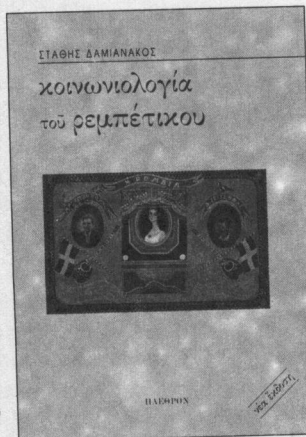
Τόν τελευταῖο καιρό γινόμαστε μάρτυρες κινητοποιήσεων τῆς πανεπιστημιακῆς κοινότητας σέ ὁλόκληρη τήν Εὐρώπη. Τελευταῖα δείγματα, ἡ πανευρωπαϊκή διαμαρτυρία φοιτητικῶν ἐνώσεων κατά τῆς ιδιωτικοποίησης τῆς ἀνώτατης ἐκπαίδευσης καί οἱ φοιτητικῆς διεκδικήσεις πού συγκλονίζουν τήν Ἰσπανία.

Σήμερα, τά εὐρωπαϊκά πανεπιστήμια ἐκβιάζονται νά ἀκολουθήσουν τόν δρόμο τῆς ἀγοράς. Ἄν δέν συμμορφωθοῦν πρὸς τίς ἀρχές τῶν κυβερνήσεων, ὑπάρχει ὁ κίνδυνος τῆς οἰκονομικῆς τους κατάρρευσης ἢ (προβλέπεται πλέον καί αὐτό) τῆς ἀναγκαστικῆς προσφυγῆς τους στόν δανεισμό γιά νά ἀνταποκριθοῦν στίς τρέχουσες ὑποχρεώσεις τους. Τί ἐγγυήσεις, ὅμως, μποροῦν νά προσφέρουν τά πανεπιστήμια γιά τή δανειοδότησή τους ἀπό πιστωτικούς ὀργανισμούς; Τήν υποθήκευση τῆς ἀκίνητης περιουσίας τους; Τό ἐμπορεύσιμο προϊόν πού παράγουν; Οὕτως ἢ ἄλλως, ἐάν δέν ἀνατραποῦν οἱ κεντρικές πολιτικές ἐπιλογές τῶν ἡγεμόνων, τά ἀνώτατα ἐκπαιδευτικά ἰδρύματα δέν θά μποροῦν πλέον νά διατηροῦν τήν πανεπιστημιακή τους φυσιογνωμία παρά σέ ὄλο καί περισσότερο περιορισμένους τομεῖς τῶν δραστηριοτήτων τους.

Σήμερα οἱ εὐρωπαϊκοί λαοί καλοῦνται νά ὑπερασπιστοῦν τόν πολιτισμό τους. Μαζί μέ τούς ἀγῶνες σέ ἐθνικό ἐπίπεδο, ἡ εὐρωπαϊκή Ἀριστερά ὀφείλει νά συνδεθεῖ μέ τίς εὐρωπαϊκές δυνάμεις τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Φώτων, νά καταστήσει εὐρωπαϊκό θέμα κεφαλαιώδους σημασίας τήν ὑπεράσπιση τῶν εὐρωπαϊκῶν πανεπιστημιακῶν θεσμῶν. Ἡ συνεργασία τῶν εὐρωπαϊκῶν φοιτητικῶν ἐνώσεων, τῶν συνδικάτων διδασκόντων καί ἐργαζομένων στά πανεπιστήμια καθώς καί τῶν ἴδιων τῶν διοικήσεων τῶν εὐρωπαϊκῶν ἰδρυμάτων ἀνάτατης ἐκπαίδευσης πρέπει νά ἀποτελεῖ σταθερή ἐπίδιωξη τῶν δυνάμεων ἀντίστασης στή νεοφιλελεύθερη μετάλλαξη τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πανεπιστημιακοῦ κεκτημένου. Ἡ ἡγεμονία τοῦ νεοφιλελευθερισμοῦ στήν Εὐρωπαϊκή Ἐνωση δέν εἶναι ἀμετάκλητη. Μποροῦμε νά τήν γκρεμίσουμε ἀπό τό βᾶθρο της.

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΡΕΜΠΕΤΙΚΟΥ

ΣΤΑΘΗΣ ΔΑΜΙΑΝΑΚΟΣ

Σ' αὐτήν τήν κλασική πλέον μελέτη γιά τό ρεμπέτικο πού ἐπανεκδίδεται βελτιωμένη, ὁ συγγραφέας, ἐκτός τῶν ἄλλων, συγκρίνει τά δεδομένα τῆς διεθνούς ἐρευνας καί τά ἀποτελέσματα τῆς ἀνάλυσης δείγματος ρεμπέτικων τραγουδιῶν γιά νά προσδιορίσει τά στοιχεῖα πού καθιερώνουν τό ρεμπέτικο ὡς πολιτισμικό φαινόμενο τοῦ ἀστικοῦ κέντρου, νά κωδικοποιήσει τά ταξικά, κοινωνικά καί πολιτισμικά χαρακτηριστικά τῶν ὑποπρολεταριακῶν κύκλων, νά ἀποσαφηνίσει τίς σχέσεις ἐθνικῆς καί ταξικῆς κουλτούρας καί νά ἀποδείξει τήν παγκοσμιοτητα τοῦ φαινομένου σέ κοινωνίες στή φάση τῆς καπιταλιστικῆς ὁλοκλήρωσης. Ἐπίσης, τοῦ ἐπιτρέπουν νά ἐπιβεβαιώσει τή στενή σχέση ταξικῶν καί γενικότερων κοινωνικῶν χαρακτηριστικῶν τῶν ὑποπρολεταρίων ἀφενός καί τῆς ἰδεολογίας ἀφετέρου, καί νά μελετήσει τίς ψυχοσυνασθηματικές στάσεις, νοοτροπίες, συλλογικές παραστάσεις, τό πολιτισμικό, ἐν γένει, στερῶμα πού ἐκφράζει τό ρεμπέτικο τραγούδι.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΛΕΘΡΟΝ Μασσαλίας 20α, Ἀθήνα, τηλ.: 36.45.057, e-mail: plethron@otenet.gr

ΤΟ ΠΥΡ ΤΗΣ ΚΟΛΑΣΕΩΣ*

του Δημήτρη Κυρτάτα

Η εικόνα που έχουμε για τη χριστιανική κόλαση είναι αρκετά σαφής και οικεία. Κύρια χαρακτηριστικά της είναι το σκότος, το πῦρ και ο δόροβρος. Τιμωροί ἄγγελοι ἢ δαίμονες ἀσχοῦν τή γενική ἐποπτεία φροντίζοντας, ἀφενός νά μὴν ξεφύγει κανεὶς ἀπὸ αὐτήν, ἀφετέρου νά βρῖσκεται καθένας συνεχῶς στή θέση του, ὑφιστάμενος τήν ποινή πού τοῦ ἔχει ὀριστεῖ. Πάνω ἀπὸ ὅλα ὅμως, ὅπως ὀφείλουν νά θυμοῦνται ὅλοι οἱ πιστοί, ἡ χριστιανική κόλαση δέν ἔχει τέλος: τίποτε, ποτέ δέν πρόκειται νά σήσει τίς φλόγες μέσα στίς ὁποῖες οἱ ἁμαρτωλοὶ θά πληρῶνουν εἰς τόν αἰῶνα, κατὰ τὰ ἔργα τους.

Λεπτομερεῖς περιγραφές γύρω ἀπὸ τὰ βασανιστήρια καὶ τίς ποινές τῶν κολασμένων κυκλοφοροῦν στόν χριστιανικό κόσμο μέ πολλοὺς καὶ διαφορετικούς τρόπους. Ἡ *Θεία κωμωδία* τοῦ Δάντη εἶναι ἕνας καλὸς καὶ ἀσφαλὴς ὁδηγός. Παραστατικότετες εἶναι ἐπίσης ὀρισμένες τοιχογραφίες σέ παλαιές ἐκκλησίες. Σημαντικός θά ἦταν κάποτε ὁ ρόλος τῶν κατηχητικῶν. Στό μεγαλύτερο ὡστόσο βαθμό, οἱ γνώσεις μας γύρω ἀπὸ τήν κόλαση προέρχονται ἀπὸ εὐτράπελες ἱστορίες πού μεταδίδονται μέ ἐπιμονή ἀπὸ στόμα σέ στόμα. Ὁ διασκεδαστικός τους χαρακτήρας ἐξορκίζει τό κακό ἀλλά προδίδει συνάμα ἀνησυχία, ἂν ὄχι καὶ κάποιο φόβο. Ἐκεῖ πάντως πού ὁ ἐνδιαφερόμενος δέν θά βρεῖ πολλές πληροφορίες, γιά τήν κόλαση ὅσο καὶ ἂν τίς ἀναζητήσει, εἶναι ἡ Καινὴ Διαθήκη.

Στήν Καινὴ Διαθήκη, ἡ λέξη «κόλαση» ἀπαντᾷ ἐλά-

χιστες φορές καὶ ἔχει περιορισμένη σημασία. Δηλώνει, κατὰ τό ἀρχαιοελληνικό λεξιλόγιο, τήν ποινή ὄχι τόν τόπο στόν ὁποῖο αὐτή ἐπιβάλλεται. Γιά τόν ἰδιαίτερο τόπο τιμωρίας, ὀρισμένοι συγγραφεῖς τῆς Καινῆς Διαθήκης χρησιμοποιοῦν τή λέξη «γένενα», τήν ὁποία δα-νεῖζονται ἀπὸ τό ἐβραϊκό λεξιλόγιο. Προτιμοῦν ὡστό-σο νά ἀναφέρονται στόν ἐνιαῖο Ἰδθ, πού ἀντιστοιχεῖ στό ἐβραϊκό sheol, ὅπου, μετά τό θάνατό τους, κατε-βαίνουν ὅλοι οἱ νεκροί, δίκαιοι καὶ ἄδικοι. Μέσα στόν Ἰδθ, ἕνα ἀγεφύρωτο χάσμα κρατᾷ τούς ἄδικους χω-ριστά ἀπὸ τούς δίκαιους (Λουκάς 16:26).

Ἔτσι κι ἄλλιῶς πάντως, οἱ συγγραφεῖς τῆς Καινῆς Διαθήκης εἶναι φειδωλοὶ τόσο στή χρῆση αὐτῶν τῶν ὄρων, ὅσο καὶ σέ πληροφορίες γύρω ἀπὸ τό περιεχο-μένο τους. Θεωροῦν δεδομένο ὅτι στή γέενα ὑπάρχει πῦρ καὶ μάλιστα «ἄσβεστο» ἢ «αἰώνιο». Ὁ Μάρκος, ἐκτός ἀπὸ τή φωτιά, κάνει λόγο γιά ἕνα σκουλήκι πού κατατρῶγει τίς σάρκες τῶν ἁμαρτωλῶν (9:48). Ὁ Λου-κάς ὑπενθυμίζει ὅτι μέσα στήν πυρακτωμένη ἀτμό-σφαιρα, οἱ ἁμαρτωλοὶ δέν διαθέτουν οὔτε σταγόνα γιά νά δροσίσουν τή γλώσσα τους (16:24).

Στήν Καινὴ Διαθήκη, ἐκτός ἀπὸ τήν ἐπαγγελία τοῦ αἰώνιου βασανισμοῦ ὑπάρχει καὶ ἡ ἐπαγγελία τοῦ αἰ-ώνιου θανάτου: Τήν ἡμέρα τῆς κρίσεως, οἱ ἁμαρτωλοὶ θά ἀπολέσουν τήν ἀνάσταση καὶ τή ζωὴ —αὐτὴ θά εἶναι ἡ τιμωρία τους. Ἡ ἐκδοχή αὐτὴ μάλιστα ἐνδέχε-ται νά βρῖσκεται πλησιέστερα πρὸς τή διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ. Στό φῶς τῆς, ἡ εἰκονοποιία τῆς γέεννας ἴσως νά ἀποκτᾷ ἕνα νόημα συμβολικό. Τό σκουλήκι καὶ ἡ φωτιά δέν εἶναι παρά οἱ δύο βασικοὶ τρόποι μέ τούς ὁποῖους φθείρεται τό ἀνθρώπινο σῶμα γιά νά περάσει ἀπὸ τήν ὑπαρξὴ στήν ἀνυπαρξία. Ἔτσι, ἡ περικοπή τοῦ Μάρκου ἐνδέχεται νά δηλώνει, μέ τρόπο ἐντονο καὶ παραστατικό, τόν αἰώνιο θάνατο καὶ ὄχι τόν αἰ-ώνιο σωματικό κολασμό.

* Τό κείμενο αὐτό διαβάστηκε στήν παρουσίαση τοῦ Peter Kingsley, *Ἀρχαία φιλοσοφία, μυστήρια καὶ μαγεία: Ὁ Ἐμπεδοκλῆς καὶ ἡ πυθαγόρεια παράδοση*, μετάφραση Φώτης Τερζάκης, ἐκδόσεις Ἀρχέτυπο, Ἀθήνα 2001. Ἡ παρουσίαση ἔγινε στίς 19 Ὀκτωβρίου 2001, στή Στοά τοῦ Βιβλίου.

Γιά ἀπώλεια τῆς ἀνάστασης κάνει οὐσιαστικῶς λόγο καί ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη. Ὅσοι τήν ἡμέρα τῆς κρίσεως δέν βρεθοῦν γραμμένοι στό βιβλίο τῆς ζωῆς θά ριχτοῦν στή λίμνη τοῦ πυρός πού καίγεται μέ θειάφι. Ἡ λίμνη τοῦ πυρός θά μπορούσε νά συγκριθεῖ μέ τή γνωστή μας κόλαση. Ἡ διαφορά τους ὡστόσο εἶναι καθοριστική. Οἱ ἁμαρτωλοὶ τῆς Ἀποκάλυψης δέν θά καίγονται εἰς τόν αἰῶνα. Θά καταστραφοῦν καί θά χαθοῦν εἰς τόν αἰῶνα.

Ἡ ἀπόσταση ἀνάμεσα στή διδασκαλία τῆς Καινῆς Διαθήκης καί τήν κοινή χριστιανική πίστη περί αἰωνίου κολασμοῦ εἶναι προφανῶς μεγάλη. Ἀκόμα κι ἂν τό σκουλήρι, ἡ φωτιά καί ἡ λίμνη τοῦ πυρός ἐκληφθοῦν μέ τήν κυριολεκτική τους σημασία, πάλι θρυσκόμαστε πολύ μακριά ἀπό τίς σκοτεινές ὑπόγειες στοές, μέ τούς διαδόλους πού βασανίζουν νυχθημερόν, τεμαχίζοντας, πυρώνοντας καί θυθίζοντας τούς ἁμαρτωλοὺς στό βόρβορο. Εἶναι σαφές ὅτι ἡ χριστιανική διδασχά, ὅπως τή γνωρίζουμε, δέν βασίζεται σέ κανένα ἀπό τά κείμενα τῆς Καινῆς Διαθήκης.

* * *

Χάρη σέ μιὰ παραξενιά τῆς τύχης, τό κείμενο πού καθόρισε ὅλα τά βασικά χαρακτηριστικά τῆς χριστιανικῆς ἐσχατολογίας μᾶς εἶναι γνωστό. Βρέθηκε στόν τάφο ἑνός μοναχοῦ πού θέλησε νά τό ἔχει κοντά του ὅταν πέθανε γύρω στόν ὄγδοο ἢ τόν ἕνατο αἰῶνα. Πρόκειται γιά τήν ἀπόκρυφη Ἀποκάλυψη τοῦ Πέτρου, τήν ὁποία πολλοί πρωτοχριστιανοὶ θεωροῦσαν θεόπνευστη καί γνήσιο ἔργο τοῦ ἀποστόλου. Γιά τήν ἀρχική της διάδοση ἔχουμε πολλές καί ἀξιόπιστες μαρτυρίες, πού τίς ἐπιβεβαιώνει ἄλλωστε ἡ ἀνακάλυψη ἀρκετῶν πρῶμων μεταφράσεων σέ διάφορες γλώσσες.

Τό ἐνδιαφέρον μέ τήν ἀποκάλυψη αὐτή εἶναι ὅτι ἐνῶ κάποια στιγμή καταδικάστηκε ὡς ψευδεπίγραφη καί αἰρετική συνέχισε νά ἀσκεῖ τήν ἀρχική της ἐπιρροή καί νά ἐπιβάλλει τή δική της ἐσχατολογία σέ ἀντίθεση μέ τή διδασχά τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἡ πολεμική τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων ἐναντίον της ἦταν τόσο ἐπιτυχής ὥστε ἀπό δημοφιλές σύγγραμμα νά ἐξαφανιστεῖ τελείως καί νά παραμείνει ἄγνωστη μέχρι τήν ἐποχή τῶν μεγάλων ἀνασκαφῶν καί τῶν λαμπρῶν ἐπιτευγμάτων τῆς παπυρολογίας. Ταυτοχρόνως, ὁμως, οἱ ἴδιοι πατέρες πού τήν καταπολέμησαν φρόντισαν νά διαδώσουν τό μήνυμά της. Σχεδόν ὅλα ὅσα θεωροῦμε σήμερα δεδομένα περί κολάσεως ἐμπεριέχονται στίς ἀναλυτικές της περιγραφές. Οἱ βλάσφημοι κρέμονται ἀπό τίς γλώσσες τους· οἱ γυναῖκες πού βάφουν τά μαλλιά τους μέ σκοπό τήν ἀκολασία κρέμονται ἀπό τούς λαμούς καί τά μαλλιά τους· οἱ ἄνδρες πού πλάγιασαν μαζί τους κρέμονται ἀπό τά πόδια· οἱ φονιάδες καί οἱ συνεργοὶ τους ρίχνονται μέσα στή φωτιά, ὅπου τούς βασανίζουν θηρία χωρίς ἔλεος· ὅσοι συγκοφάντησαν τούς μάρτυρες στέκονται μέ κομμένα χεῖλη,

καθώς ἡ φωτιά πού μπαίνει ἀπό τό στόμα τους φθάνει στά ἐντόσθιά τους· δαγκώνοντας τίς γλώσσες τους καί τυλιγμένοι μέσα σέ αἰῶνια φωτιά ἐμφανίζονται οἱ δοῦλοι πού δέν ἦταν ὑπάκουοι στοὺς δεσπότες τους.

Μιὰ μικρὴ μονάχα λεπτομέρεια τῆς Ἀποκάλυψης τοῦ Πέτρου θά ξένιζε τόν σημερινό ἀναγνώστη. Πρὶν ἀπό τήν ὀριστική κρίση, ἡ ὁποία θά ἀποδώσει στόν καθένα ἀπολαβές καί τιμωρίες, κατὰ τά ἔργα του, ὅλοι, νεκροὶ καί ζωντανοὶ θά ὑποχρεωθοῦν νά περάσουν πρῶτα μέσα ἀπό ἕναν ποταμό φωτιάς. Γιά τή φωτιά αὐτή κάνει πολύ σύντομα λόγο καί ὁ ἀπόστολος Παῦλος (1 Κορ. 3:13-5), ὅταν ἰσχυρίζεται ὅτι τήν ἡμέρα τῆς κρίσεως θά φανερώσει τήν ποιότητα τῶν ἔργων κάθε ἀνθρώπου. Ὁ ρόλος καί ἡ χρησιμότητα αὐτῆς τῆς δοκιμασίας δέν δηλώνονται μέ σαφήνεια. Ὁ σημερινός ἀναγνώστης μάλιστα θά μπορούσε νά προσπεράσει τή σύντομη αὐτή δήλωση χωρίς νά τῆς ἀποδώσει ιδιαίτερη σημασία. Ἀκόμα καί εἰδικοί μελετητές δυσκολεύονται νά ἐντοπίσουν τίς καταβολές της. Ὁρισμένοι τίς ἀναζητοῦν σέ αἰγυπτιακές δοξασίες, ἐνῶ ἄλλοι σέ ζωροαστρικές. Καί ὁμως, ὅπως μᾶς θυμίζει μέ ἐνάργεια ὁ Κίγκσλεϋ στό σπουδαῖο του βιβλίο *Ἀρχαία φιλοσοφία, μυστήρια καί μαγεία*, τά πύρινα ποτάμια μέσα ἀπό τά ὁποία περνοῦν οἱ νεκροὶ περιλαμβάνονται καθαρὰ στήν πλατωνική μυθοποιία.

Ὁ Πλάτων εἶχε ἀποδεχτεῖ καί δίδασχε μέ θέρημη τή θεωρία περί ἀθανασίας τῆς ψυχῆς. Σύμφωνα μέ τίς δοξασίες τῶν πυθαγορείων καί τῶν ὀρφικῶν, ὁ ἄνθρω-

πος έχει τή δυνατότητα, στή διάρκεια τῆς ζωῆς του, νά προετοιμάσει τήν ψυχή του γιά τό μεταθανάτιο ταξίδι. Ἀλλά καί ὅταν γιά λόγους ἄγνοιας, ἀδιαφορίας ἢ ἀδυναμίας ἡ ψυχή δέν ἔχει προετοιμαστῆ σωστά, τῆς δίδονται νέες εὐκαιρίες νά κατοικήσει ξανά σέ σώματα ἀνθρώπων, ζώων ἢ φυτῶν. Ἀκόμα καί μετά τό θάνατο τοῦ σώματος, ἡ (ἀσώματος) ψυχή μπορεῖ νά περάσει διαδικασίες καθαρῶν. Στό ἔργο τοῦ Πλάτωνα γίνεται λόγος γιά τέτοιου εἴδους καθαρτήριες δοκιμασίες τῆς ψυχῆς μέσα σέ λίμνη, καθώς καί γιά ἀστείρευτους φλεγόμενους ποταμούς, θερμά καί ψυχρά ὕδατα, πῦρ, ὑγρό πυλό, καθαρότερο ἢ βορβορωδέστερο καί ἄλλα συναφή (βλ. Φαίδωνα).

* * *

Οἱ πρῶτοι χριστιανοί πίστευαν στήν ἀνάσταση τῶν νεκρῶν, ὄχι στήν ἀθανασία τῆς ψυχῆς. Σύμφωνα μέ τή διδασχὴ τους, τό σῶμα πεθαίνει μαζί μέ τήν ψυχή καί ἀνασταίνεται μαζί μέ τήν ψυχή. Στό μεσοδιάστημα κανένας καθαρμός καί καμιά ἄλλη διαδικασία δέν μπορεῖ νά μεταβάλλει τή διάθεση τῆς ψυχῆς. Ὁ ἀναστημένος ἄνθρωπος θά κριθεῖ γιά τά ἔργα πού ἔπραξε ἐπί γῆς: ὁ δίκαιος θά ἀξιωθεῖ τήν αἰώνια ζωή, ἐνῶ ὁ ἀδικος θά καταδικαστεῖ στήν αἰώνια ἀπώλεια (ἢ τόν αἰώνιο κολασμό). Ἀκόμα καί ὅταν ὁ χριστιανισμός ἀποδέχτηκε σιωπηρά τήν πλατωνική θεωρία τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, ἐξακολουθοῦσε νά ἀρνεῖται κατηγορηματικά τή μετεμψύωση καί τούς μεταθανάτιους καθαρμούς καί ἐξακολουθοῦσε νά ἐπιμένει ἀνυποχώρητα στήν ἀνάσταση τοῦ σώματος. Ἔτσι οἱ πύρινοι ποταμοί μέσα ἀπό τούς ὁποίους διαβαίνουν οἱ ψυχές τῶν νεκρῶν δέν εἶχαν πλέον καμιά σημασία καί κανένα ρόλο νά παίξουν στή νέα χριστιανική ἐσχατολογία. Στήν Ἀποκάλυψη τοῦ Πέτρου, ἡ εἰκόνα ἔχει παραμείνει ξεκρέμαστη, προδίδοντας ὡστόσο τίς πηγές τῆς. Στίς μεταγενέστερες χριστιανικές ἐπεξεργασίες, ἡ ἰδέα ἀπλῶς ξεχάστηκε. Μόνον ἡ ρωμαιοκαθολική ἐκκλησία διατύπωσε ρητά τό δόγμα τοῦ πουργατόριου –καί αὐτό, μετά τόν 12ο αἰώνα.

Οἱ χριστιανοί γνώριζαν καλά τά ἔργα τοῦ Πλάτωνα. Εἰδικῶς ὀρισμένα τοῦ συγγράμματα, ὅπως ὁ Φαίδων, βρισκόνταν στά χέρια ὅλων τῶν μορφωμένων διδασκάλων καί ἀπολογητῶν. Ὁ συγγραφέας τῆς Ἀποκάλυψης τοῦ Πέτρου ὡστόσο δέν δανείστηκε τήν εἰκονοποιία του κατευθεῖαν ἀπό τό μαθητή τοῦ Σωκράτη. Ὅπως εἶναι φανερό, οἱ διάφορες λεπτομέρειες πού καταγράφει ἔχουν ὑποστῆ ἐπεξεργασία μέσα σέ ἰουδαϊκούς καί ἄλλους κύκλους τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς.

Ἡ συμβολή τοῦ Κίγκσλεϋ βρίσκεται στήν ἀνάδειξη τῶν διαδρομῶν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, πού θά μπορούσαμε νά τίς ὀνομάσουμε ὑπόγειες. Σύμφωνα μέ τή θεώρηση αὐτή, ὁ Πλάτων δέν ἦταν ἕνας τόσο μο-

ναχικός φιλόσοφος, ὅσο τόν θέλει ὁ σύγχρονος μύθος. Ἀνάμεσα σέ αὐτόν καί τόν κόσμο τῶν πρώτων χριστιανῶν μεσολαβεῖ μία συνεχῆ καί δημιουργική παράδοση. Οἱ ἱστορικοί τῆς φιλοσοφίας εἶναι κάποτε σέ θέση νά διακρίνουν τίς κορυφές καί τίς ἀπολήξεις τῶν ἰδεολογικῶν ρευμάτων πού συνέχιζαν τήν πορεία τους. Ἐκτός ἀπό τόν Ἀριστοτέλη καί τούς μεγάλους νεοπλατωνικούς φιλοσόφους ὑπῆρχαν καί ἄλλοι στοχαστές πού ἐξακολουθοῦσαν νά σκέφτονται μέ τούς μυθικούς καί μυθοποιητικούς τρόπους τοῦ Πλάτωνα καί τῶν προδρόμων του.

Ὅπως δείχνει ὁ Κίγκσλεϋ, ἡ ἐσχατολογική παράδοση στήν ὁποία ἀναφέρεται ὁ Φαίδων εἶναι παλαιά. Ἄλλωστε ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων ἀποκαλύπτει τίς ὀφειλές του στόν Πυθαγόρα καί ἄλλους προγενέστερους του σοφούς. Ἀλλά ἡ γενική τάση τῶν μελετητῶν εἶναι συνήθως νά ὑποβαθμίζουν τίς καταβολές καί νά ὑπερτονίζουν τήν πρωτοτυπία τοῦ μεγάλου φιλοσόφου. Ἡ ἐπίπονη καί σχολαστική ἐρευνα τοῦ Κίγκσλεϋ ὑπογραμμίζει τήν ἀκριβῶς ἀντίθετη πλευρά. Ὅλη ἡ εἰκονοποιία τοῦ κάτω κόσμου στηρίζεται σέ προγενέστερες πηγές καί, κυρίως, τόν Ἐμπεδοκλή.

Ὁ προσδιορισμός τοῦ Ἐμπεδοκλή ὡς πηγῆ ἐμπνευσης γιά τόν Πλάτωνα δέν ἔχει ἀποκλειστικῶς φιλολογικό ἐνδιαφέρον. Οἱ εἰκόνες μέ τούς φλεγόμενους ποταμούς, τίς λίμνες μέ τά κοχλάζοντα ὕδατα καί τά ρυάκια πού ξεβράζουν πύρινο πηλό δέν εἶναι προϊόντα καθαρῆς φαντασίας. Ὁ Ἐμπεδοκλής εἶχε χαρτογραφήσει τό ἡφαιστειακό περιβάλλον τῆς κάτω Ἰταλίας καί τῆς Σικελίας. Ἡ λάβα, ὁ πηλός, τά ρυάκια πού ἀναβλύζουν καυτό νερό καί μυρίζουν θειάφι εἶναι χαρακτηριστικά ὀφθαλμοφανή σέ ὅλους τούς ἐπισκέπτες τῆς Αἴτνας καί τοῦ Βεζούβιου –οἱ ἀρχαῖοι γεωγράφοι τά περιγράφουν ἄλλωστε λεπτομερῶς.

Οἱ ἀπλές καί σαφεῖς αὐτές διαπιστώσεις μετατοπίζουν τό πεδίο τῆς ἐρευνας γύρω ἀπό τίς καταβολές τῆς κόλασης. Τό πῦρ παίζει ἀσφαλῶς κάποιον ρόλο σέ ὅλες τίς μυθολογίες καί, κατά συνέπεια, ὅλες τίς ἐσχατολογίες. Ἀλλά ὅταν ἔχει κανεῖς στή διάθεσή του τίς συγκεκριμένες περιγραφές πού ἐπαναλαμβάνονται σχεδόν ἀπαράλλακτες πολλούς αἰῶνες ἀργότερα, δέν ἔχει ἀνάγκη νά καταφεύγει σέ οἰαδήποτε τετριμμένη μνεῖα πυρός.

* * *

Ὁ Ἐμπεδοκλής, ὅπως δέν κουράζεται νά μᾶς ὑπενθυμίζει ὁ Κίγκσλεϋ, πῆρε τήν Αἴτνα πολύ στά σοδαρά. Μέσα ἀπό ποταμούς φωτιάς, λάβας, καί κοχλάζοντος νεροῦ, ὁ κρατήρας τοῦ ἐντυπωσιακοῦ αὐτοῦ βουνοῦ ὀδηγεῖ βαθιά στό κέντρο τῆς γῆς. Ἀπό τήν ἄλλη, ὅταν τό ἡφαιστειο ξερνᾷ τά πυρακτωμένα μέταλλα, οἱ τρομερές τοῦ φλόγες φθάνουν μέχρι τόν οὐρανό. Ὁ θρύλος γύρω ἀπό τό θάνατο τοῦ σοφοῦ πού πήδηξε μέ-

σα στὸν κρατῆρα συμπυκνώνει μὲ τὸν καλύτερο ἴσως τρόπο βασικά χαρακτηριστικά τῆς διδασκαλίας του. Κεντρικὴ ιδέα εἶναι νὰ ἐξαγνιστεῖ ἡ ψυχὴ μέσα ἀπὸ τὴ φωτιὰ πού καίει στὰ ἐγκατα τῆς γῆς καὶ νὰ ἀποθεωθεῖ φθάνοντας στὸν οὐρανό. Ἡ καθαρτήρια αὐτὴ δράση τοῦ πυρός ἦταν ἄλλωστε γνωστὴ ἀπὸ τὸ μῦθο τοῦ Ἡρακλῆ τὸν ὁποῖο συχνὰ ἐπικαλοῦνταν ὅσοι συμμερίζονταν τὶς ιδέες τῶν πυθαγορείων καὶ τοῦ Ἐμπεδοκλῆ.

Ἡ ἀνίχνευση τῶν διαδρομῶν καὶ τῶν δικτύων πού ὀδηγοῦν ἀπὸ τὴν κάτω Ἰταλία καὶ τὴ Σικελία τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων στὴν Ἀθήνα, τὴν Αἴγυπτο, τὴν Παλαιστίνη, τὸν κόσμο τῶν πρώτων χριστιανῶν, τοὺς ἀλχημιστοὺς ἀλλὰ καὶ τοὺς Ἀραβες καὶ τοὺς Πέρσες εἶναι ἀσφαλῶς μιὰ ὑπόθεση μὲ πολλὰ κενὰ καὶ πολλές ὑποθέσεις. Ὁ Κίγκολεῦ ἔχει συχνὰ ὡς ὀδηγὸ περισσότερο τὴ διαίσθηση παρά τὰ τεκμήρια μὲ τὰ ὁποῖα εἶναι συνηθισμένοι νὰ ἐργάζονται οἱ μελετητές. Διαθέτει ὡστόσο καὶ ἕνα ἐπιχείρημα πού γίνεται συχνὰ ἀκαταμάχητο: Ἡ ἱστορία τῶν ιδεῶν, γιὰ νὰ συνεχίσει τὴν ἀέναη πορεία της, δὲν ἔχει τόσο πολὺ ἀνάγκη τὶς ἐπίσημες ἐπεξεργασίες τῶν φιλοσόφων (τὶς ὁποῖες μπορεῖ νὰ ἀνιχνεύσει ὁ σύγχρονος μελετητής), ὅσο τὴν καθημερινὴ ἀνθρώπινη ἐπικοινωνία. Ὅπως οἱ πύρινες μάζες πού καίγουν στὰ ἐγκατα τῆς γῆς δὲ βρίσκουν μόνο διεξόδους στοὺς κρατῆρες τῶν ἡφαιστειῶν ἀλλὰ καὶ στὶς θερμὲς πηγές καθὼς καὶ τὶς λίμνες μὲ τὸ θεῖο φῶς, ἔτσι οἱ κοσμολογικὲς καὶ ἐσχατολογικὲς δοξασίες δὲν βρίσκουν μόνο διεξόδους στὶς πραγματείες καὶ τὰ θεολογικὰ δοκίμια ἀλλὰ καὶ στοὺς μῦθους πού διαδίδονται ἀπὸ στόμα σὲ στόμα. Ἡ ἱστορία τῆς χριστιανικῆς κόλασης εἶναι γιὰ αὐτὸ ἐπαρκὴς ἀπόδειξη.

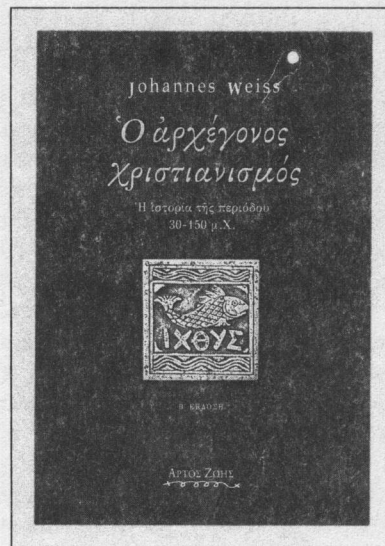
Τὸ πεδίο τῆς ἔρευνας παραμένει βεβαίως πάντοτε ἀνοιχτό. Γιὰ νὰ ὑπογραμμίσαι τὴ συνέχεια καὶ τὴν ἐπιβίωση τῶν ἀρχαϊκῶν ιδεῶν, ὁ Κίγκολεῦ ὑποβαθμίζει κάποτε τὴ σημασία τῶν μεταλλάξεων καὶ τῶν μεταμορφώσεών τους. Ἀρκεῖ καὶ πάλι νὰ θυμηθοῦμε ὅτι τὸ καθαρτήριο πῦρ τοῦ Ἐμπεδοκλῆ, αὐτὸ στὸ ὁποῖο βασίστηκε κάθε βαθιὰ ἐλπίδα ἀποθέωσης καὶ ἀπαθανάτισης, ἐπέζησε μὲ πολλές ἀπὸ τὶς ἰδιότυπες λεπτομέρειές του στὸν κόσμο τῶν πρώτων χριστιανῶν, μὲ ἕναν ὄρο: μετατράπηκε στὸ ἀντίθετό του καὶ ἔγινε τὸ αἰώνιο πῦρ τῆς κολάσεως – ἕνα πῦρ πού, ἀντὶ νὰ δοκιμάζει καὶ νὰ ἐξαγνίζει ψυχές, βασανίζει ἀναστημένα σώματα.

Τὸ πλούσιο καὶ προκλητικὸ αὐτὸ βιβλίον δὲν στέκεται βεβαίως μόνο σὲ ζητήματα ἡφαιστειῶν, καθαρμῶν καὶ ἐξαγνισμῶν. Ἀπὸ τὰ πλέον ἐνδιαφέροντα θέματα πού πραγματεύεται εἶναι ἡ διαπλοκὴ μαγείας καὶ φιλοσοφίας σὲ ἕναν κόσμο πού ἔχουμε μάθει νὰ θεωροῦμε μέσα ἀπὸ τὸ ἀριστοτελικὸ πρίσμα τοῦ ὄρθου λόγου. Ἀλλὰ ἀκόμα καὶ γιὰ τὰ θέματα αὐτά, ἡ ἱστορία τῆς φωτιᾶς μῶς φαίνεται πὼς εἶναι μιὰ καλὴ εἰσαγωγὴ.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΑΡΤΟΣ ΖΩΗΣ

Μπουμπουλίνας 28, 106 82 Ἀθήνα ♦ Τηλ: 010 88 24 547
Fax: 010 82 28 791 ♦ e-mail: artos@otenet.gr

JOHANNES WEISS

Ὁ ἀρχέγονος χριστιανισμός

Τὸ μεγάλο ἔργο γιὰ τὸν Ἀρχέγονο Χριστιανισμό «θεωρεῖται μέχρι σήμερα ὡς ἕνα ἀπὸ τὰ δύο ἢ τρία σπουδαιότερα βιβλία πού γράφτηκαν σχετικὰ μὲ τὸ θέμα αὐτό. Ὁ Παῦλος πού συναντᾶμε στὶς σελίδες τοῦ Γιόχανες Βάις εἶναι μιὰ καινούργια καὶ ἐνδιαφέρουσα μορφή, ὅχι ὁ παραδοσιακὸς φιλόσοφος ἢ ὁ συστηματικὸς θεολόγος, ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος μὲ ἐνθουσιασμούς, προκαταλήψεις, ἔντονος ἀγάπης καὶ μίσῃ – ἕνα πολὺ ἀνθρώπινο πρόσωπο. Ἡ θεωρία του γιὰ τὴν ἐξιλέωση δὲν ἀποτελεῖ τὸ κέντρο τοῦ ὀπτικοῦ του πεδίου, ἀλλὰ ἡ ἐμπειρία τῆς νέας ζωῆς ἐν Χριστῷ – ἡ θεολογικὴ θεωρία ἦταν μόνο μιὰ προσπάθεια, πού χρησιμοποίησε τὶς προϋποθέσεις τοῦ Παύλου καὶ τοῦ συγχρόνου του ἐλληνορωμαϊκοῦ θρησκευτικοῦ κόσμου, γιὰ νὰ ἐκφράσει τὶς μορφολογικὲς καὶ τὶς λογικὲς συνέπειες αὐτῆς τῆς μεταμορφωτικῆς ἐμπειρίας. Οὔτε ἡ διδασκαλία γιὰ τὴν ἐξιλέωση εἶναι τὸ κεντρικὸ μήνυμα τῆς Καινῆς Διαθήκης στὸ σύνολό της οὔτε ἡ διδασκαλία τῆς δικαιοσύνης μὲ τὴν πίστη οὔτε ὅποιαδήποτε θεωρητικὴ διδασκαλία· τὸ μήνυμα αὐτὸ εἶναι ἡ μεγάλῃ καὶ κυριαρχικὴ ἐμπειρία τοῦ Θεοῦ, πού τώρα βρίσκει κανεὶς στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ».

FR. GRANT

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΡΜΟΣ
Μαυροκορδάτου 7, 106 78 Ἀθήνα
Τηλ: 010 33 04 196, 010 38 30 604 ♦ Fax: 010 38 19 439

ΣΩΤΗΡΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ*Η βραδυπορία του καλού*

Διηγήματα

Έκδόσεις Πατάκη

Αθήνα 2001, σ. 140

Παρ' ότι βρισκόμαστε εδώ και κάποια χρόνια υπό διακυβέρνηση Σημίτη, ζώντας πλέον και επισήμως στον άστερισμό του έκουγχρονισμού, αυτή η διαδικασία στο κοινωνικό πεδίο έχει αρχίσει κάπως νωρίτερα. Συμβατικά, ως ταυτίσουμε την πρώτη εμφάνιση του πεζογράφου Σωτήρη Δημητρίου (1987) με κάποια έναρκτηρία στιγμή, πού σήμανε την άγρια επιτάχυνση των οικονομικών και κοινωνικών διαδικασιών. Καί αυτό, γιατί είναι τόση η έπιμονή του να έστιάζει στο περιθώριο της κοινωνίας, της ζωής, της γλώσσας, της πρωτεύουσας, της έπαρχίας, μά και τόση η άπροθυμία του να έντάξει αυτό τό περιθώριο σε κάποια από τις τρέχουσες και άπλόχερα προσφερόμενες άναγνώσεις των κοινωνικών εξέλιξεων (πολιτικές, αισθητικές, κοινωνιολογικές, οικονομικές, πολιτισμικές), πού μάς ύποχρεώνει να διαβάσουμε αυτές τις έμμονές του ως πρωτογενή άνάδραση, ή όποια μέ έναν δικό της τρόπο συναρθρώνεται άδιαχώριστα μέ τή βασική φορά των πραγμάτων, μέ τόν δηματισμό της σύνολης έποχής. Καί έδω, είναι τό διαρκές στοιχείο της πεζογραφίας του Δημητρίου, γιατί όσο εύκολα και άν διαστέλλονται οι πόροι της εύαισθησίας μας όταν εύρισκόμεθα έμπρός στη νοσταλγία, στο δράμα των μοναχικών άνθρώπων, στις κακοφωτισμένες γωνίες της πόλης, στην άθέατη όψη, μπρός στην τραχύτητα πού άποπνέει ή άρνηση της κοινωνικής ένταξης ή στις όποιες ένοχές παράγει ή κοινωνική περιθωριοποίηση, τόσο πιά δύσκολα θά μπορούσε έν τέλει να δικαιωθεί μία πεζογραφία πού καταχωρείται ταυτιζόμενη μέ όλα αυτά τά έλάσσονα, πού δέν φαίνεται να ύπερβαίνει τά όριά τους, την ίδια στιγμή πού ή κοινωνία μέ όλοένα έντεινόμενους ρυθμούς τραβάει τό δικό της δρόμο. Άλλωστε, παρ' ότι ή ήθογραφία άποτελεί μία εκ των μακροβιοτέρων κατευθύνσεων της πεζογραφία μας και πάντα έντόως συγκινούσε τόσο τό άναγνωστικό κοινό όσο και τούς κριτικούς, ποτέ δέν αξιολογήθηκε σαν μία έκδοχή της λογοτεχνίας πού έπιδιώκει τό ύψηλό, τό μεγάλο, τό ανανεωτικό, πού διεκδικεί τό ρόλο της έπίσημης λογοτεχνίας μιας έποχής. Η ίκανοποιηθείσα συγκίνηση μετά από κάποια χρόνια μετατρέπεται σε άναπόληση και συγκατάβαση, ένω ή διαρκής σχετική άνάγκη εύκολα μεταστεγάζεται σε κάποια άλλη πηγή συγκίνησης, σε μία πιά φρέσκια ήθογραφία, και βέβαια, δυστυχώς για την ήθογραφία, ή ιστορία της λογοτεχνίας μεσοπρόθεσμα γράφεται μέ κριτήριο τις

στοχεύσεις σε έπίπεδο ιδεών και μορφών, συχνά δέ μέ κριτήριο την ίδια την πρόθεση.

Όμως, από τό έργο του Δημητρίου φαίνεται να άπουσιάζει ή πρόθεση, ένω από τις ύμνητικές κριτικές πού γράφονται για τό έργο του συνήθως άπουσιάζει μία εύδιάκριτη ένταξή του στο σώμα της λογοτεχνίας μας και όποτε αυτή ύπάρχει, δέν όμολογείται άνοικτά. Έτσι, ή γενικευμένη και σε ύψηλότατους τόνους θετική ύποδοχή του φαίνεται να βρίσκεται στον άέρα, να μην έδράζεται σε ίσχυρές βάσεις. Χαρακτηριστικό συμβάν ή μη έπιλογή του Δημητρίου, από την άρμόδια προς τούτο έπιτροπή, μεταξύ των χρισθέντων ως έπίσημων εκπροσώπων της ήμεδαπής λογοτεχνίας στην έκθεση βιβλίου της Φρανκφούρτης, μάλλον έπειδή ύπέθεσε πως ό Δημητρίου άπλως διακονεί την ήθογραφία, ίσως δέ και άπλοϊκά, και είναι παλαιόθεν γνωστό πως ή έγχώρια ήθογραφία δέν ένδιαφέρει κανέναν Ευρωπαίο, παρά μόνο άν έξυπηρετεί τό φολκλόρ μέσα από έπιφάσεις ιστορικότητας, είδος του όποιοι οι σημερινοί μαίτρ έντοπίζονται κυρίως στον κατάλογο των γυναικών πεζογράφων. Έπιπλέον, ή έπιτροπή σωστά δέν διέκρινε κάποια δυνατότητα προσπέλασής του προς ένα κοινό πού δέν γνωρίζει την έλληνική και άρα άδυνατεί να εισπράξει έστω τόν γλωσσικό πλούτο πού κομίζουν τά κείμενά του και κάπως έτσι πρέπει να θεώρησε περαιωθείσα τή διαδικασία αξιολόγησης του Δημητρίου, αφού είναι γνωστό πως τό καθ' ήμάς περιθώριο όχι μόνο δέν διαφέρει από τό εύρωπαϊκό, αλλά και ύπολείπεται ως προς αυτό, λόγω της έν γενει κοινωνικής καθυστέρησης, και άρα ή πεζογραφία του Δημητρίου σίγουρα δέν θά είχε να προσθέσει τίποτα στην πληθωρική «περιθωριακή φιλολογία», πόσο μάλλον, πού ό συγγραφέας άρνείται πεισματικά να όδηγήσει τή γραφή του στα άναγνωρισμα και βατά έδάφη κάποιας πολιτισμικά όριζόμενης μειονότητας. Γιατί λοιπόν να κληθεί ό Δημητρίου; Μόνο για λόγους άντιπροσωπευτικότητας; Μά τό χαρτί της νοσταλγίας παίζεται έπιτυχώς τά τελευταία χρόνια από άλλους πεζογράφους, άποφέροντας άπρόσμενες πωλήσεις, βραβεία και ταχεία άναγνώριση στους ένδιαφερομένους και μάάλιστα παίζεται σε όλες τις έκδοχές πού ύπαγορεύουν οι είδικές κοινωνικές κατηγοριοποιήσεις των άναγνωστών, όμοίως δέ άποδοτικό άποδεικνύεται και τό χαρτί των ιδιαίτερων πολιτισμικών ταυτοτήτων. Μέ λίγα λόγια, τό κενό κάλυπεται και ό Δημητρίου φαίνεται να περισσεύει.

Υπό αυτή την προοπτική, τό έσχατο έπιχείρημα, πού φέρεται ίκανό να διασώσει την πεζογραφία του Δημητρίου, να την διατηρήσει έντός των προτεραιοτήτων της έπικαιρότητας, είναι μία φράση του, πού σταχυολογημένη ήδη έτέθη τίτλος σε μία συνέντευξή του σε έφημερίδα: «Όλοι περιθώριο είμαστε». Όμως, δέν είμαστε όλοι περιθώριο, ούτε άποτελεί «ριζική» μας άνάγκη ή σχετική άτμόσφαιρα, μέ άποτέλεσμα, για παράδειγμα, να μη συχνάζουμε όλοι στα μεζεδο-

πωλεία και τά ελληνάδικα του Ψυρρή, νά μήν είμαστε όλοι φάν των ρεμπετοειδών, έξομοιώνοντας τήν γιάπικη άνασφάλειά μας μέ τή ρέμπελη ζωή κάποιων μεσοπολεμικών «τύπων», νά μήν άντιπαραβάλλουμε νοσταλγικά τήν καθημερινή μας πληκτρολόγηση μέ τήν έπιούσια χειροναξία πάνω στά τάστα του μπουζουκιού. Δέν είμαστε όλοι περιθώριο και τέλος πάντων όσοι όντως είναι, δέν διαβάξουν Δημητρίου αλλά Φώς των Σπόρ και Άθλητική Ήχώ, βλέπουν πολύ τηλεόραση, Big brother, γουέστερν, άστυνομικά τρίτης διαλογής και πορνό, από βιβλία δέ, όταν διαβάζουν, άρκούνται στά ΒΙΠΕΡ.

Μέσα σέ συνθήκες πλήρους άμηχανίας και συνεχιζόμενης ύποχώρησης τής άριστερης σκέψης, άτροφίας των ιστορικών ανακλαστικών της και, κυρίως, υπό τό βάρος των συνεχών μεταλλάξεων μεγάλου μέρους τής πάλαι ποτέ άριστερης διάνοησης, ό νεο-λαϊκισμός διεκδικεί μιά δική του άμφισθησιακή και περιθωριακή νότα, χωρίς όμως νά ένδιαφέρεται πιά νά καλύψει τίς άνάγκες μιάς στρεβλωμένης ιστορικής οργανικότητας, όπως έκανε ό άκραιφνης πρόδρομός του κατά τή δεκαετία του '80, αλλά χρειάζεται νά τονώνει τακτικά τό προφίλ του μέ ύβριδικά κατασκευάσματα περιορισμένης χρήσεως, εύχρηστα και άπολύτως συμβατά μέ τήν θέση των φορέων του, ως μέλη τής κυριαρχούσης έλίτ. Έτσι, οι πολυποίκιλες underground πινελιές (τελευταία έσοδεία οι μεταμοντερνίζουσες νεοπαραδοσιακές) είναι μέν μιά κάποια λύσις, αλλά άξιώνονται αυτό τό ρόλο μόνο διά τής προσωρινότητάς τους. Οι δέ προσφέροντες άνάλογα προϊόντα πρέπει συνεχώς νά ανανεώνουν τήν πραγματεία τους και μάλιστα κάποιες ιδιαίτερα προσοδοφόρες γωνιακές προθήκες έχουν καθιερώσει τή διαρκή ανακαίνιση, πάντα υπό τό γενικό ύφος του μελοδραματικού έλεγείου, διά του όποιου αυθαίρετα, κατ' έξακολούθησιν και σχεδόν ένκδιαστικά, διαχειρίζονται τίς δάφνες τής άντιστασιακής διαχρονίας, κατασκευάζοντας βολικά άλλοθι για τήν έφήμερη φλυαρία και τους διεκδικούμενους κανονιστικούς ρόλους.

Άντιστοίχως, ή συμπολιτευόμενη μερίδα, όχυρωμένη πίσω από τόν άμφίβολης έπάρκειας και άποτελεσματικότητας τεχνοκρατισμό της (μέ συμπληρωματικές δόσεις άντιτεχνοκρατισμού, έσχάτως και άντικαθεστωτισμού), έχοντας μετατρέψει τήν πολιτική της ύστέρηση σέ προγραμματική παράκαμψη τής πολιτικής (και τής λογοτεχνίας), προσεγγίζει τό περιθώριο μέ έρευνες και στατιστικές, τά σχετικά εύρήματα κατηγοριοποιούνται ως μετρικά σφάλματα και άνοχές, ως παράπλευρες ζημιές και άναπόφευκτες θυσίες, ως άντικείμενα προγραμμάτων επανένταξης. Από τήν πεζογραφία προτιμά και άβαντάρει αυτή πού περιπλανάται σέ τόπους σκληρούς μέν αλλά μακρινούς, αυτή πού καταφεύγει σέ μιά ένσυγχρονισμένη ίμπρεσιονιστική κατάθεση προκλητικών ψυχοδραματικών καταστάσεων ή λογοκρατούμενων άντιλογοκρατικών πικρουετών και βεβαίως τήν άλλη πού άναδιοργανώνει

τό παρελθόν, δηλαδή πού προσφέρει εκείνο τό διακάως έπιζητούμενο παρελθόν, ταχείας άναπτύξεως και ειδικής άποδόσεως, στρογγυλεμένο και κυρίως συμβατό μέ τή σημερινή θέση της. Ό όρίζοντάς της φθάνει μέχρι τή μελέτη τής «περιθωριακής λογοτεχνίας» ως μιάς ακόμα θεματικής, προορισμένης νά γεμίσει life style σελίδες, πονήματα επαγγελματικής προοπτικής ή πλήρως έλεγχόμενες κατά τό πολιτικά όρθόν και σταθερά επαναλαμβανόμενες μικρές, δηλαδή άσήμαντες, «έκτροπές».

Τί θέλω νά πώ, άνοίγοντας άφόρητα τή συζήτηση; Πώς ή πεζογραφία του Δημητρίου δέν είναι εύκολο νά βρει θύλακες σταθερής δεξιάωσης της, άφου δέν είναι λόγια αλλά ουσιαστικά έντεχνη, δέν είναι νάϊφ αλλά άφοπλιστικά πρωτογενής, όμόρριξη τής λογοτεχνίας του Μιχάλη Γκανά και του Μάρκου Μέσκου. Μάς ένκαλει νά έπισκεφθούμε μαζί ένα άπολύτως «κανονικό» περιθώριο, προσχηματικό βέβαια, γιατί χρειάζεται νά κάνουμε τουλάχιστον ένα βήμα έξω από τήν προφάνεια, νά άνέβουμε έστω τό πρώτο σκαλί πάνω από τό επίπεδο τής καθημερινότητας, όχι μόνο για νά διαβάσουμε Δημητρίου, αλλά έν γενει λογοτεχνία. Αυτή τουλάχιστον πού φτιάχνεται μέσα σέ διαρκή και διαχρονικά «θέματα», από ταλαντούχους μαστόρους μέ πλήρη συγγραφική συνείδηση. Ό Δημητρίου είναι ένας άπ' αυτούς, γιατί, προκειμένου νά επιτύχει εκείνη τήν έλάχιστη αλλά άναγκαία μετατόπιση, δέν χρησιμοποιεί κανένα τρυκ (π.χ. δέν κατακλύζει τό κείμενο μέ ύπολογισμένες ποσότητες άσάφειας), δέν κάνει παραχωρήσεις προς τόν άναγνώστη, δέν έρωτοτροπεί μέ τίς διά συνοπτικών διαδικασιών άνακυκλούμενες «έπιστροφές» στους παραδείσους των άθωοτήτων. Έν όλίγοις, δέν επικαλείται και δέν ισχυρίζεται, δηλαδή δέν ύποδύεται τόν συγγραφέα σέ ένα φόντο επικλήσεων και ισχυρισμών, αλλά άντιμετωπίζει τά πάντα άπολύτως ένδοαφηγηματικά, έμπιστευόμενος τά εργαλεία του, τήν έπάρκεια του λόγου του, τήν ίδια τή λογοτεχνία. Μέ αυτό τόν τρόπο, βρίσκει τό θάρρος και φέρνει συχνά τή γραφή του τόσο κοντά στην καθημερινότητα, χωρίς ούτε στιγμή νά κινδυνεύει νά άπορροφηθεί άπ' αυτήν. Έχω τή γνώμη, πώς αυτό έγγράφεται στην περιοχή των ισχυροτέρων κριτηρίων πού έχουμε στή διάθεσή μας, ώστε νά αξιολογήσουμε έναν συγγραφέα, νά φτιάξουμε τό περίγραμμα του συγγραφικού προσώπου του, νά άποτυπώσουμε τό προφίλ του άφηγητή πού έμπιστευθήκαμε, νά μπορέσουμε νά διακρίνουμε τήν όντως λογοτεχνία από τήν άναλώσιμη βιβλιοπαραγωγή.

Τό τελευταίο βιβλίο του Σωτήρη Δημητρίου, *Η βραδυπορία του καλού*, είναι «όπως τά προηγούμενα», δηλαδή άξιο για έπαίνους, κατάλληλο για άτμοσφαιρικές και κοινωνιολογίζουσες άναγνώσεις, και βέβαια καθόλου «ήθογραφικό», όπως άλλωστε και τά προηγούμενα, παρ' ότι τά σύντομα διηγήματά του έστιάζουν σέ πρόσωπα πού φέρουν έμφανή και βα-

θιά τά ίχνη του χρόνου πού πέρασε πάνω τους, γι' αυτό και είναι πρόσωπα ευδιάκριτα και όμιλούντα, ικανά νά αποτυπώνουν και νά συνθέτουν όψεις τής ζωής, όπως και τό κάνουν. Μά όλα μαζί δέν φτιάχνουν έναν κόσμο. Έναν κόσμο προβλέψιμο και άναμενόμμενο, μικρό πλὴν τίμιο ἢ μεγάλο και οίωνει άπειλητικό, έναν κόσμο άθωότηας, έναλλακτικότητας, ιδιορρυθμίας, άνατρεπτικότητας ἢ έστω μιά διακαώς και έμφανώς έμπρόθετη άπεικόνισή του, μιά έξιδανίκευσή του. Είναι ακριβώς τό σημείο, όπου ο Δημητρίου δείχνει τήν ώριμότητά του, άποφεύγοντας τίς θεδιασμένες, συνήθως άστοχες και πάντα καταστροφικές γιά άνάλογα έγχειρήματα άναγωγές, γενικεύσεις και διεκδικήσεις. Ο κόσμος του παραμένει έγγενώς άνοιτός και δομικά άνολοκλήρωτος, έτσι καθίσταται δραστικότερος και άπρόβλεπτος, γιατί μέ προφανή τή μερικότητά του πολιορκεί τό ύπόλοιπο, τό διαφεύγον, αλλά μόνο γιά νά τό κλείσει στιγμιαία έντός των τειχών, χωρίς όμως νά τίθεται έπ' ουδένι θέμα εκπόρθησής τους. Μέ αυτό τόν τρόπο, ο συγγραφέας διεκδικεί και διανοίγει τόν ελάχιστο αλλά άναγκαίο ζωτικό χώρο, ώστε τό κάθε μικρό επεισόδιο νά έχει επιτυχή έκβαση και ἡ γραφή του νά συνεχίζει νά προσθέτει καινούργιες σελίδες πάνω στίς προηγούμενες. Έν τέλει, ο Δημητρίου δημιουργεί, άθόρυβα αλλά συστηματικά, μιά δυσεύρετη σήμερα πρωταρχική συσώρευση ζωσας λογοτεχνικής μάζας, πού ἤδη άδυνατούμε νά τήν προσπεράσουμε άνώδυνα διά τής ἠθογραφικής ρευστότας, ενώ, αντίθετα και έν προόδω, μās ύποχρεώνει νά τήν άντιμετωπίσουμε ως έργο άτελευτό, πού προβάλλει συνεκτικό, παρά τήν συνεχιζόμενη και δι' αυτού του βιβλίου μοριακή κατάτμηση και διάχυση του άφιρηγματικού πλάνου, ως ένα έργο πού έγγράφεται μέ ασφάλεια σαν άπολύτως ιδιότυπο, παρ' ότι ο συγγραφέας του δέν έξωθει τή γραφή του προς τήν εκζήτηση, δέν ένδίδει στίς άπαιτήσεις μās άγχωτικής άνανέωσης τής θεματικής, δηλαδή δέν άκολουθεϊ τούς έντεινόμενους καταναλωτικούς ρυθμούς των κάθε λογής προϊόντων, τής λογοτεχνίας συμπεριλαμβανομένης. Πόσο μπορεί νά άντέξει αυτή ἡ γήϊνη και προσθετική τακτική του, ἡ άπλή άριθμητική, μέσα στο στερέωμα των διαττότων άστέρων και των δορυφορικών ταχυτήτων; Θά δούμε.

ΒΑΣΙΛΗΣ ΡΟΥΒΑΛΗΣ

Νηκτικός νοῦς

Ποιήματα

Έκδόσεις Γαβριηλίδης

Άθήνα 2001, σ. 56

Όσο άπομακρυνόμαστε από τή δεκαετία του '80 τό ένδιαφέρον γιά τίς νέες ποιητικές έμφανίσεις βάνει

αύξανόμενο (τρόπος του λέγειν...), όχι μόνο γιατί ἡ δυστοκία καθίσταται πλέον έμφανής, άφού ελάχιστοι νέοι ποιητές προέκνυσαν μέχρι στιγμής, αλλά και γιατί ἡ άπορία περί τής ιδιαίτερης ταυτότητας του λόγου των μελλόντων νά λάβουν τή σκυτάλη παρατείνεται, χωρίς νά ύπάρχουν ένδείξεις ικανές νά τροφοδοτήσουν κάποιες στοιχειωδώς έπαρκείς ύποθέσεις. Έτσι, τό βιβλίο του Βασίλη Ρούβαλη δέν μπορεί παρά νά έξεταστεί υπό τό φως των προηγούμενων, έστω και αν κινδυνεύει νά φορτωθεϊ μέ άπαιτήσεις δυσβάσταχτες.

Μέ θητεία στή βιβλιοπαρουσίαση του περιοδικού *Διαβάζω* και τώρα στο πολιτιστικό τής *Έλευθεροτυπίας*, περί τά τριάντα κατά τήν ηλικία, ο Ρούβαλης εισέρχεται στον ποιητικό στίβο έξοικειωμένος μέ τό τοπίο του σημερινού ποιητικού λόγου, όπωςδήποτε ύποψιασμένος και άρα λιγότερο κατάλληλος γιά «δειγμα», όπου πιθανόν νά άπογραφόταν οι ένδιάθετες τάσεις. Η γραφή του έχει ἤδη κατακτήσει μιά έπαρεια ύφους, ενώ τά σημεία άναφοράς του και οι όφειλές του δηλώνονται άνοικτά. Θά έλεγε καιείς, πώς ἡ δημοσιογραφική θητεία τόν ώφέλησε, πώς ἡ γνώση του χώρου και ἡ ύπαρξη ενός βήματος εκφρασης είχαν σαν άποτέλεσμα νά μὴ χρειαστούν οι μιά δυό προκαταρκτικές συλλογές, οι όποιες συνήθως είναι άπαραίτητες, όπου ο νέος ποιητής νά όριστικοποιήσει τή φωνή του.

Ο Ρούβαλης λοιπόν εμφανίζεται έτοιμος, κομίζοντας μιά χυμώδη, βαθή και άρκετά μεστή λυρική ποίηση. Κινείται μέ άνεση στο μεγαλύτερο μέρος του ποιητικού φάσματος των προηγούμενων δεκαετιών, από τήν προοιμακή ποίηση του Σαραντάρη μέχρι τίς μετασεφερικές λυρικές άπληχίες στο έργο των ποιητών του '70 και του '80, προτιμώντας τούς χαμηλούς τόνους, άποφεύγοντας τίς έντονες άντιθέσεις και τούς σκληρούς φωτισμούς, τίς άνατροπές και τίς κορῶνες, τίς άκραίες λύσεις και έν γένει τήν αισθητική τής πρόκλησης. Μόνο όταν γίνεται έπιγραμματικός χρησιμοποιεί λέξεις φορτισμένες, αλλά ακόμα και τότε φροντίζει νά «κλείσει» τό ποίημα, νά μὴ αφήσει τόν λόγο μετέωρο ἢ τόν ρυθμό πάνω άπ' τήν κειμενική άποτύπωση, μὴ επιτρέποντας έτσι στήν άναγνωστική σχέση νά επεκταθεϊ και εκτός τής σελίδας, δηλαδή άποφεύγοντας τήν επίδιψη τής μεγαλύτερης διάρκειας γιά τή συγκίνηση και τήν ύπόβολή των άντηχήσεων, τεχνικές πού ως γνωστόν διευκολύνουν τήν βαθύτερη έγχάραξη του αισθήματος και τής εικόνας. Οι πυρήνες τής ποίησης του Ρούβαλη είναι άνομοιογενείς και άρκετά έμφανείς, ἡ διακύμανση του ύφους δηλοϊ μιά ύπόκωφη ένταση, οι μικρές έξάρσεις προσώρας συγκρατούνται από τό γενικό πλαίσιο αλλά θέτουν βάσιμες ύποθήκες γιά μελλοντικές έπεξεργασίες, γιά άναπτύξεις αυτόνομες ἢ και άποκλίνουσες.

Αν μέ βάση τά ελάχιστα σαφή δείγματα πού μās έχουν δώσει μέχρι στιγμής οι νεότατοι ποιητές άπο-

φασίζαμε νά ρισκάρουμε, θά μπορούσαμε νά διακρίνουμε τουλάχιστον τρεῖς τάσεις, τρεῖς πιθανούς δρόμους ἀπ' ὅπου ἡ ποίηση πού ἔπεται πρόκειται νά περάσει στό ἄμεσο μέλλον. Ὁ πρῶτος εἶναι, σέ μικρότερο ἢ μεγαλύτερο βαθμό, γλωσσοκεντρικός καί ἐπιμένει στήν περαιτέρω ἀποδιοργάνωση τοῦ στίχου, σχεδόν μέ μανία ντανταϊστική. Ὁ δεύτερος ἀναζητᾷ τίς ἀφετηρίες του σέ ἰδρυτικές ἀπόπειρες τοῦ παρελθόντος, πχ. στόν Οὐίτμαν ἢ τόν Σικελιανό, προβάλλοντας μᾶλλον ἀγχωτικά τή στόχευσή του, ἴσως ὡς ἀντίδραση στήν βίωση τῆς δυσχεροῦς θέσης στήν ὁποία βρίσκεται σήμερα ὁ ποιητής καί ἡ τέχνη του. Τέλος, ἡ τρίτη προτιμᾷ τούς βατούς τόπους τῆς πρόσφατης ποιητικῆς παράδοσης, χωρίς νά ἐπιδιώκει τόσο τήν ἰδιοτυπία ἀλλά τή συνέχεια, ὅπως εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ Ρούβαλη. Καί οἱ τρεῖς ὅμως σύντομα θά φθάσουν στό ὄριακό σημεῖο, τό ὁποῖο συνάντησαν οἱ ἀμέσως προηγθέντες ποιητές τοῦ '80, μέ ἀποτέλεσμα ἀρκετοῖ ἀπ' αὐτούς, καθ' ὅλη τή διάρκεια τῆς δεκαετίας τοῦ '90 καί πῶς συστηματικά κατὰ τήν τελευταία πενταετία, νά δοκιμάσουν νά βγοῦν πέραν τοῦ ὁρίου, ἐκτιθέμενοι στούς κινδύνους πού ἐμπεριέχει τό τοπίο τῆς νέας εὐαισθησίας, ἀντιμετωπίζοντας εὐθέως τά διακυβεύματα, ἀποδεχόμενοι τήν πρόκληση τῆς ἐπαναδιατύπωσης τῶν αἰτημάτων τοῦ σύγχρονου ποιητικοῦ λόγου, τῆς τροποποίησης τῶν σταθερῶν του.

Ἴδρυμα Τάκης Σινόπουλου Ποιητικό ἐργαστήριο

Εἶχα τήν τύχη, νά εἶμαι παρών σέ μιά βραδύα μέ τόν Μάρκο Μέσκο, στό ἀνακαινισμένο ἀπό τόν Δῆμο Νέας Ἰωνίας προσφυγικό σπίτι, ὅπου ἐξήσε ἐπί δεκαετίες ὁ Τάκης Σινόπουλος καί πλέον στεγάζεται τό ὁμώνυμο ἴδρυμα, τό ὁποῖο ἔχει δραστηριότητες σπουδαστηρίου καί σημαντικότερη ἀπ' ὅλες ἕνα ποιητικό ἐργαστήριο. Ὅταν τελείωσε ἡ βραδιά, ἔφυγα μέ πάμπολλες σκέψεις ἐν θερμῶ, οἱ ὁποῖες μᾶλλον θά κρυώσουν γρήγορα, μέ σχέδια πού δέν θά πραγματοποιηθοῦν, μά κυρίως μέ τήν ἀνάγκη νά μιλῶ γιά τά συμβάντα ἐκεῖ, καθ' ὅτι τά θεωρῶ σημαντικά καί δυσέυρετα.

Ἐκτός ἀπό κάποιους ἀκόμα ἐπισκέπτες σάν ἐμένα, τό κοινό, τό «προσωπικό» τοῦ ἐργαστηρίου, ἀποτελεῖτο ἀπο φιλόλογους τῶν πέριξ Γυμνασίων καί Λυκείων καί κυρίως ἀπό μαθητές. Ὅμως ὅλοι οἱ ἐπισκέπτες φθάσαμε ἐκεῖ μέ κάποιο «κράτημα», γιατί ἡ ἰδέα ἐνός ποιητικοῦ ἐργαστηρίου εἶναι κατ' ἀρχήν ἀπωθητική, μιά καί παραπέμπει σέ προγυμναστήριο ἐπιδόξων ποιητῶν, ἄν δέ ὑπεύθυνη δέν ἦταν ἡ Ἐλισαβέτα Λιαροπούλου, ἡ ὁποία ὡς πρόσωπο παρέχει ἰσχυρά

ἐχέγγυα σοβαρότητας, ἀμφιβάλλω ἄν θά φθάναμε ποτέ ἐκεῖ, μηδέ τοῦ τιμωμένου ἐξαιρουμένου.

Μέ κάποιο κράτημα λοιπόν ξεκίνησε καί ἡ βραδύα, ἀλλά γρήγορα διαφάνηκε πῶς οἱ φόβοι μας δέν ἦταν δικαιολογημένοι. Τό ἀντίθετο μάλιστα. Οἱ καθηγητές καί οἱ μαθητές σέ προηγούμενες συνεντεύξεις τους εἶχαν ἀσχοληθεῖ συστηματικά μέ τό ἔργο τοῦ προσκληθέντος ποιητῆ, μέ τίς πρῶτες τους ἐρωτήσεις εἶδειξαν πῶς δέν ἐνδιαφέρονται νά μάθουν τά «μυστικά» τῆς τέχνης του ἢ νά πληροφορηθοῦν γιά τά προαπαιτούμενα, ἀλλά νά γνωρίσουν, νά συζητήσουν, νά διδαχθοῦν οὐσιαστικά. Σέ αὐτό βέβαια βοήθησε καί ὁ Μέσκο, πού δέν συμπεριφέρθηκε ὡς τιμωμένος, ἀλλά προτίμησε νά τιμήσει τή σχέση μαθητείας συζητώντας ἀνοικτά καί ἰσότιμα, εἶχε τό θάρρος νά ἀφεθεῖ στούς κινδύνους τῆς βραδιάς καί τῆς ἀμεσης ἐπαφῆς, νά τροφοδοτήσει μιά ἀτιμωμένη ἀμοιβαία ἐμπιστοσύνη. Ἄλλωστε, αὐτό ὑπέβαλε τό διαιμορφούμενο κλίμα, πού δέν ἐπέτρεπε βεντειτισμούς καί διδακτισμούς ἀπό τήν ἐδῶ πλευρά ἢ ἐξυπναδισμούς ἀπό τήν ἐκεῖθεν, καί ἔτσι, παρ' ὅτι τά ὄρια τῶν δύο πλευρῶν μετατοπίστηκαν γρήγορα, δέν καταργήθηκαν ἀντιστρέφοντας τούς ρόλους, ἐνδίδοντας σέ κάποια ρηξικέλευθη ἐναλλακτική διάθεση, ἀναμενόμενη καί συνηθισμένη σέ συναφείς δραστηριότητες.

Ἐν τέλει, διαπιστώθηκε πῶς ἐπρόκειτο γιά ἀναγνωστικό ἐργαστήριο, μέ τούς μέν μαθητές νά ἔχουν φθάσει ἐκεῖ ἀφήνοντας κατά μέρος τίς πιθανές συγγραφικές φιλοδοξίες τους, τούς δέ καθηγητές ἐτοιμούς νά ξεχάσουν πρὸς στιγμήν τίς συνήθειες τῆς αἵθουσας διδασκαλίας. Κάποτε βέβαια ἡ συζήτηση ἔφθασε καί στό σχολεῖο, στά βιβλία λογοτεχνίας, στόν τρόπο πού αὐτή διδάσκεται, στή διδασκία καί ἐξεταστέα ὕλη, στίς ὁδηγίες τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, στίς ἀνεπάρκειες καί στά αἰτούμενα. Συζητήθηκαν καί αὐτά, ἀλλά ὑπό τό φῶς τῶν προηγθέντων, μέσα σέ μιά συνθήκη ἐμπιστοσύνης, πού φτιαχνόταν βῆμα τό βῆμα, ἀνάμεσα σέ μαθητές, καθηγητές καί «ἐξωσχολικούς». Μετά τό πέρας, τό μυαλό ὅλων τῶν ἀνθρώπων τοῦ λογοτεχνικοῦ συναφιοῦ πῆγε στήν ἴδια σκέψη: τί ὠραία θά ἦταν ἄν ὑπῆρχαν καί ἄλλες τέτοιες ἐστῆες!

Ὅμως, τό παράδειγμα δέν ἐνδείκνυται πρὸς ἀντιγραφή, ἀπό ἐπίδοξους ἐργαστηριόχους ἢ δημοτικές ἐπιχειρήσεις, δέν εἶναι μιά «ὠραία ἰδέα» πού θά μπορούσε εὐκόλα νά ἀναπαραχθεῖ, ἴσως δέ καί νά γενικευθεῖ, γιατί προϋποθέτει συστηματική δουλειά ἐντός τοῦ σχολείου, διὰ τῆς ὁποίας καί μόνον δημιουργεῖται ἐκεῖνο τό πλεονάζον ἐνδιαφέρον καθηγητῶν καί μαθητῶν, ἱκανό νά παράξει τήν ἀπαραίτητη συνάφεια, νά τροφοδοτήσει τήν συνέντευξη μέ περιεχόμενο, νά ἐξασφαλίσει τή διάρκεια. Προϋποθέτει ἕναν «ὑπεύθυνο» τοῦ ὅλου πράγματος δοκιμασμένο μέ ἐπιτυχία τόσο στά τῆς λογοτεχνίας ὅσο καί στά τῆς διδασκαλίας, προϋποθέτει μεράκι καί βαθιά ἐκτίμηση στήν ἴδια τή λογοτεχνία, γιατί ὅλο αὐτό τό χα-

μαλίκι δέν πρόκειται νά πλουτίσει κανένα βιογραφικό σημείωμα ή νά άνοίξει κάποιες προοπτικές καριέρας.

Δέν ξέρω άν από τό έν λόγω ποιητικό έργαστήριό θά προκύψει κάποιος ποιητής, ίσως οί συμμετέχοντες καθηγητές άποκόμισαν κάτι χρήσιμο πού θά τό μεταφέρουν και στην αίθουσα διαδασκαλίας, όπου οί μαθητές του έργαστηρίου θά έχουν πλέον μεγαλύτερες απαιτήσεις, αλλά σίγουρα ή όλη διαδικασία δημιουργεί έπαρκείς άναγνώστες, μοναδική κατηγορία άπ' τήν όποία έν τέλει προκύπτουν οί συγγραφείς. Όμως οί ποιητές και έν γένει οί άνθρωποι τής συντεχνίας φθάνοντας στό ποιητικό έργαστήριό έχουν μία έκτακτη ευκαιρία νά δοκιμάσουν τήν ισχύ και τή δραστικότητα του λόγου τους, ένώπιον ενός κοινού διαφορετικού από τό σύνηθες των φίλων και όμοτέχνων, πού λόγω άμοιβαίων ύποχρεώσεων παρευρίσκειται στις φιλολογικές εκδηλώσεις. Ένώπιον ενός κοινού ιδιαίτερα απαιτητικού, καθ' ό τι έξω από τις δεδομένες συμβάσεις του σχολείου ή τής κοινωνίας, πού κατά κάποιον τρόπο βρίσκεται σε ένα σινοπουλικό «μεταίχμιο». Γι' αυτό και οί επισκέπτες όφείλουν μεγάλες χάριτες στους μαθητές και στους καθηγητές του ποιητικού έργαστηρίου.

Κώστας Βούλγαρης

ΑΝΤΩΝΗΣ ΑΡΜΕΝΗΣ
Τό «*Historēin*» ως διακύβευμα
τής επιστημονικής δεοντολογίας

Άπό 30-11-2001 μέχρι 2-12-2001 πραγματοποιήθηκε στό Πάντειο Πανεπιστήμιο επιστημονικό συνέδριο μέ θέμα: «Η ιστορία ως διακύβευμα. Μορφές σύγχρονης ιστορικής κουλτούρας», του όποιου παρακολούθησα τις συνεδρίες πού ήταν πράγματι άξιόλογες. Η επιστημονική ομάδα πού όργάνωσε τό συνέδριο εκδίδει και τό επιστημονικό περιοδικό *Historēin-ιστορεΐν*. Οί γραμμές πού ακολουθούν άφορούν τό έν λόγω περιοδικό και όχι τό συνέδριο.

Η έκδοση ενός νέου περιοδικού περί ιστορίας είναι ένα γεγονός και άρχήν ευπρόσδεκτο όταν μάλιστα τά περιεχόμενά του, όσο πρόχειρα μπόρεσα νά κρίνω, είναι ύψηλου επιστημονικού επιπέδου. Η ένστασή μου όμως συνίσταται στό γεγονός ότι τό έν λόγω περιοδικό γράφεται έξ ολοκλήρου και άποκλειστικά σε ξένες γλώσσες. Είναι επιτρεπτό βέβαια, οί Έλληνες συντάκτες των κειμένων νά θέλουν νά επικοινωνήσουν άμεσα μέ τή διεθνή επιστημονική κοινότητα ή όποία στην εποχή τής παγκοσμιοποίησης επικοινωνεί πράγματι

στην άγγλική γλώσσα. Άλλ' αυτό πρέπει νά γίνεται μέ τό νά παρακάμπτεται έντελώς από ελληνικό περιοδικό ή ελληνική γλώσσα; Και ναι μέν τό περιοδικό αυτό αποκαλείται, σε καλαισθητά διαφημιστικά δελτία πού κυκλοφόρησε, πολύγλωσσο, στην ουσία όμως είναι παντελώς ξενόγλωσσο. Οί Έλληνες δηλ. επιστήμονες πού παραθέτουν τις εργασίες τους έχουν παραιτηθεί του δικαιώματός τους (είτε οικειοθελώς είτε κατόπιν συμφωνίας μέ τή σύνταξη του περιοδικού) νά γράφουν τις εργασίες τους στην ελληνική γλώσσα, αλλά τις παρουσιάζουν σε μία άλλη γλώσσα, συνήθως πού «ισχυρή» (άγγλική, γαλλική κλπ.) μέ προφανή σκοπό, όπως τό όνομα και τό έργο τους, τουλάχιστον των νεότερων σε ηλικία άπ' αυτούς, νά προβληθεί στό έξωτερικό.

Έχει επικρατήσει μέχρι σήμερα τά ελληνικά επιστημονικά περιοδικά νά παρουσιάζουν στην ελληνική γλώσσα τις εργασίες και ν' άκολουθεί μία περίληψη στην άγγλική, κυρίως, γλώσσα. Θά μπορούσε λοιπόν και τό περιοδικό αυτό νά εκδίδεται μέ ξενόγλωσσα κείμενα εάν ακολουθούσε περίληψη στην ελληνική γλώσσα ή, τό πλέον όρθό, εάν εκδίδονταν κάθε φορά τά τεύχη του περιοδικού άυτοτελώς, δηλ. ένα ξενόγλωσσο και ένα στην ελληνική γλώσσα. Έπειδή αυτό, όπως άντιλαμβάνομαι, για οικονομικούς λόγους ήταν δύσκολο, θά έπρεπε νομίζω ν' αύξηθεί ή τιμή πού πωλούνται τά τεύχη. Εάν και αυτό πάλι δέν συνέφερε οικονομικά, τότε έπρεπε, για δεοντολογικούς λόγους, ή συντακτική επιτροπή νά παραιτηθεί τής ιδέας για τήν έκδοση του περιοδικού αυτού στη μορφή πού τελικά πήρε.

Συγκεκριμένα, ή πολυγλωσσία στην όποία είναι γραμμένα τά κείμενα παρεμποδίζει τήν επικοινωνία των συγγραφέων μέ τόν Έλληνα άναγνώστη είτε άπόλυτα, εάν αυτός μιλάει μόνον τήν ελληνική, είτε σχετικά, εάν ό ίδιος μιλάει μόνο μία ξένη γλώσσα, ενώ τά κείμενα είναι άλλα γραμμένα στην άγγλική, άλλα γραμμένα στην γαλλική γλώσσα κλπ. Έτσι εμφανίζεται τό περιοδικό αυτό ενώ εκδίδεται στην Ελλάδα και από Έλληνες κυρίως επιστήμονες (τής Έταιρείας μελέτης τής ιστοριογραφίας και τής θεωρίας τής ιστορίας) μέ σκοπό άσφαλώς νά προαχθεί ή επιστημονική γνώση, αυτό νά γίνεται έρήμην του ελληνικού λαού. Δίνεται ή έντύπωση μίας μικρής επιστημονικής έλίτ νά θέλει νά επικοινωνήσει μέ τή διεθνή επιστημονική κοινότητα, σε θέματα ιστορικά, δηλαδή σε θέματα πού έχουν άμεση σχέση μέ τόν λαό, τήν κοινωνία, πού είναι γενικά τό άντικείμενο τής ιστορικής έρευνας, χωρίς ό λαός στην πλειοψηφία του νά μπορεί νά επικοινωνήσει μέ τά επιστημονικά κείμενα του περιοδικού. Ίσως αυτό νά τό άποδεχόταν κανείς εάν τό περιοδικό ύπηρετούσε μία άλλη επιστήμη (π.χ. ιατρική, φυσική κλπ.) όχι όμως τήν ιστορία.

Η ιστορία όμως σήμερα βλέπουμε ότι ενδιαφέρει τά μέγιστα τήν ελληνική κοινωνία. Αυτό άποδεικνύεται και από τήν αύξηση του άριθμού των σχολών και των φοιτητών πού σπουδάζουν τήν επιστήμη αυτή —όταν

μάλιστα αυτή διαπλέκεται και με άλλους παρεμφερείς κλάδους όπως της κοινωνιολογίας, ανθρωπολογίας, εθνολογίας κλπ.— αλλά και από τον μεγάλο αριθμό ιστορικών βιβλίων που εκδίδονται στη χώρα μας καθώς και από τα πολλά ένθετα, με ιστορικά θέματα, που παρουσιάζουν οι εφημερίδες.

Ο επιστημονικός λόγος των ιστορικών πρέπει να διαδοθεί όχι μόνο μέσα στους επιστημονικούς κύκλους αλλά και μέσα στην ελληνική κοινωνία γιατί ο μέσος Έλληνας αναγνώστης θέλει να διαβάσει κείμενα σχετικά με την ιστορία που θα τον προβληματίζουν και θα τον απομακρύνουν από την επίσημη έκδοχή της ιστορίας όπως αυτή εμφανίζεται στα σχολικά βιβλία που διαπνέονται από ελληνοκεντρισμό, ξеноφοβία κλπ. Η ιδεολογική χρήση της ιστορίας θα έβρισκε αντίσταση από κείμενα Έλλήνων ιστορικών γραμμένα όμως στην ελληνική γλώσσα που θα μπορούσαν να διαβάσουν όλοι οι Έλληνες. Το επιχείρημα που τυχόν μπορεί να προβληθεί ότι ένα επιστημονικό περιοδικό, εκ των πραγμάτων, απευθύνεται σε λίγους, νομίζω, τουλάχιστον για την ιστορία δεν ευσταθεί. Σήμερα βλέπουμε όχι απλώς δημοσιογράφους αλλά και επιστήμονες ιστορικούς σε ειδικές σελίδες μεγάλων εφημερίδων να αναπτύσσουν έμπεριστατωμένα και βιβλιογραφικά τεκμηριωμένα επιστημονικά άρθρα που αφορούν ιστορικά θέματα. Έν πάση περιπτώσει όσοι απ' αυτούς τα δημοσιεύουν, για διαφόρους λόγους, σε επιστημονικά περιοδικά, καλό θα είναι αυτά να δημοσιεύονται στην ελληνική γλώσσα, ἐφ' ὅσον δημοσιεύονται στην Ελλάδα.

Όταν λοιπόν τό περιοδικό αυτό γράφεται αποκλειστικά ξενόγλωσσα, από λίγους για τους λίγους, αποκομμένο γλωσσικά από την κοινωνία που προέρχονται οι Έλληνες συντάκτες τους, δίνουν την εντύπωση ότι αυτοί υπηρετούν την ιστορία χωρίς να επικοινωνούν γλωσσικά, μέσω του περιοδικού, με την κοινωνία της

οποίας είναι γέννημα και θρέμμα.

Οι εκδότες και συντάκτες τους όμως είναι ἐν πολλοῖς Έλληνες πανεπιστημιακοί ή υποψήφιοι που επιδιώκουν πανεπιστημιακή καριέρα. Φοίτησαν ἄρα οι περισσότεροι στα δημόσια σχολεία της χώρας τα οποία —έστω και με την κουτσουρεμένη «δωρεάν παιδεία» που παρέχουν— λειτουργούν με έξοδα των Έλλήνων φορολογουμένων. Οι μισθοί και οι συντάξεις, όλων αυτών των πανεπιστημιακών, ἐπιβαρύνουν τον Έλληνα πολίτη. Έχουν λοιπόν την ήθικη υποχρέωση τό ἔργο τους, τά κείμενά τους που εκδίδονται στη χώρα τους, ὅποιες και ἔάν είναι οι επιστημονικές τους απόψεις ν' ἀπευθύνονται γλωσσικά και στη κοινωνία της οποίας είναι μέλη.

Οι γραμμές αυτές δέν γράφονται από κάποιον ελληνοκεντρικό, γλωσσαμύντορα κλπ. αλλά νομίζω ότι ἡ έκδοση του επιστημονικού αυτού περιοδικού αποκλειστικά σε ξένη γλώσσα, από Έλληνες πανεπιστημιακούς που ἐργάζονται και κατοικούν οι περισσότεροι στην Ελλάδα, δίνουν την εντύπωση (χωρίς να ἔχουν, νομίζω, αυτή την πρόθεση) ότι όχι μόνο συμφωνούν με τίς δηλώσεις της κ. Διαμαντοπούλου, ὅπως διευτυπώθηκαν τουλάχιστον αυτές ἀρχικά (και ειδικά για την επίσημη ισοτιμία μεταξύ της ελληνικής και της αγγλικής γλώσσας) αλλά ότι προχωρούν ἀκόμη και παραπέρα, όταν στην πράξη ἐξοβελίζουν παντελῶς την ελληνική γλώσσα και καθιερώνουν την ξενόγλωσση γραφή σ' ένα κατ' ἐξοχήν ελληνικό επιστημονικό περιοδικό. Διερωτῶμαι, θά συμφωνούσαν οι Έλληνες ιστορικοί που συγκροτούν την επιστημονική ἑταιρεία που ἐκδίδει τό περιοδικό αυτό, ἀκολουθώντας τό παράδειγμά τους, ὅλα τά ελληνικά επιστημονικά περιοδικά, όλων τῶν κλάδων τῶν ἐπιστημῶν, νά ἐκδίδονται στην αγγλική γλώσσα;

* Ο Ἄντωνης Ἀρμένης είναι νομικός.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ

Ταξίδι στό Λόγο και τήν Ἱστορία: Κείμενα 1969-1996 (τόμ. Α', Β')

ΦΩΤΕΙΝΗ ΤΣΑΛΙΚΟΓΛΟΥ (ἐπιμ.)

Ἡ Ψυχολογία στην Ελλάδα σήμερα

ΝΙΚΟΣ ΚΟΤΑΡΙΔΗΣ (ἐπιμ.)

Ρεμπέτες και ρεμπέτικο τραγούδι

ΘΑΝΟΣ ΛΠΟΒΑΤΣ

Ψυχανάλυση-Φιλοσοφία-Πολιτική Κουλτούρα: Διαπλεκόμενα κείμενα

ΝΙΚΟΣ Β. ΡΟΤΖΩΚΟΣ

Επανάσταση και ἐμφύλιος στό εἰκοσιένα

ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΚΟΥΚΟΥΤΣΑΚΗ (ἐπιμ.)

Εἰκόνες ἐγκλήματος

Χ. ΚΑΣΙΜΗΣ-Α. ΛΟΥΛΟΥΔΗΣ (ἐπιμ.)

Ἵπαιθρος Χώρα: ἡ ελληνική ἀγροτική κοινωνία στό τέλος του εἰκοστού αἰώνα

PIERRE BOURDIEU

Πρακτικοί λόγοι: για τή θεωρία τῆς δράσης

JEAN-JACQUES ROUSSEAU

Αἰμίλιος ἢ για τήν ἐκπαίδευση (τόμ. Α', Β')

ΣΤΑΘΗΣ ΔΑΜΙΑΝΑΚΟΣ

Κοινωνιολογία του Ρεμπέτικου

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΛΕΘΡΟΝ Μασσαλίας 20α, Ἀθήνα, τηλ.: 36.45.057, e-mail: plethron@otenet.gr